

T.C.

ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ERİN GÜNDELİK HAYATI: İKTİDAR SARKACINDA
ERKEKLİK, MİLİTARİZM VE PERFORMANS**

ÖZGE SARIALIOĞLU

EYLÜL 2016

T.C.

ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

SOSYOLOJİ BİLİM DALI

**ERİN GÜNDELİK HAYATI: İKTİDAR SARKACINDA
ERKEKLİK, MİLİTARİZM VE PERFORMANS**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Özge SARIALIOĞLU

Danışman

Prof. Dr. Barış Bora KILIÇBAY

BOLU 2016

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Özge SARIALIOĞLU'na ait "Erin Gündelik Hayatı: İktidar Sarkacında Erkeklik, Militarizm ve Performans" adlı çalışma, jürimiz tarafından Sosyoloji Anabilim Dalı yüksek lisans tezi olarak oy birliğiyle kabul edilmiştir.

09. 09. 2016

Unvan, Adı, Soyadı

İmza

Üye (Tez Danışmanı)

Prof. Dr. Barış Bora KILIÇBAY

Üye

Prof. Dr. Aksu BORA

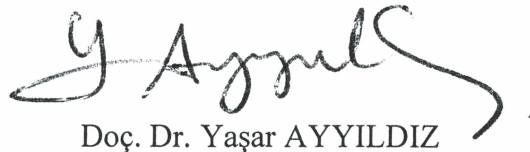

Üye

Yrd. Doç. Dr. Zuhal GÜLER

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Yaşar AYYILDIZ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisan / Doktora Tezi olarak sunduğum “**Erin Gündelik Hayatı: İktidar Sarkacında Erkeklik, Militarizm ve Performans**” başlıklı çalışmanın yazılmasında, bilimsel ve etik kurallara uyulduğunu, başvuru kaynaklardan yapılan alıntılarının adlarının bilimsel kurallara uygun olarak metin içinde, dipnotlarda ve kaynaklarda gösterildiğini, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin tamamının ya da bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Özge SARIALIOĞLU

09.09.2016

ÖN SÖZ

Yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışma, Türkiye’de askerliğini uzun dönem er olarak yapan bireylerin gündelik hayat deneyimleri ile sınırlandırılmıştır. Bu deneyim ise sadece askerlik sırası ile sınırlı tutulmamış, öncesi ve sonrasıyla bir bütün olarak incelenmiştir. Bireylerin gündelik hayatı iktidarla özdeşleşme ve özneleşme süreçlerinin zemini olarak düşünülmüştür. Bu nedenle gündelik hayat performansın gerçekleştiği, gösterildiği, başkalarıyla buluştuğu bir zemin olarak bireyin özne haline gelmesinde önemli bir yere sahiptir.

Bu çalışmada bireylerin gündelik hayatı askerliğin bir erkeklik deneyimi olması nedeniyle, erkeklik, hegemonik erkeklik ve zorunlu askerlik söylemi ile birlikte düşünülmüştür. Zorunlu askerliğin ve erkekliğin militarizm ile doğrudan ve dolaylı olarak ilişkisi olduğu düşüncesiyle militarizm söylemi ayrıca incelenmiştir.

Çalışmamın başından itibaren katkılarıyla yardımlarını esirgemeyen, gerekli zamanı ayırarak çalışmamı takip eden ve beni cesaretlendiren danışman hocam Prof. Dr. Barış Bora KILIÇBAY’a teşekkür ederim. Değerli görüş ve bilgilerini paylaşarak beni yönlendiren, çalışma süresince bana yardımda bulunan hocam Yrd. Doç. Dr. Kurtuluş CENGİZ’e teşekkür ederim.

Kaynak temininde yardımcı olan ve değerli düşünceleriyle çalışmama katkı sağlayan arkadaşım Dilan ALATAŞ’a, son olarak desteğini sürekli hissettiren değerli ailem ve Talat Oğulcan ÖZARSLAN’a teşekkür ederim.

Özge SARIALIOĞLU

09.09.2016

ÖZET

ERİN GÜNDELİK HAYATI: İKTİDAR SARKACINDA ERKEKLİK, MİLİTARİZM VE PERFORMANS

Özge SARIALIOĞLU

Yüksek Lisans Tezi

Sosyoloji Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Barış Bora KILIÇBAY

Eylül 2016, 120+ X Sayfa

Bu çalışma, askerliği gündelik hayat deneyimi olarak ele almakta ve sıradanlık düzleminde tartışmaktadır. Politik bir özne olarak kurgulanan erkek-bedenin sıradan gündelik hayatına antropolojik bir yaklaşım ile bakılmıştır. Çalışmada ulus-devlet, zorunlu askerlik ve erkeklik konusundaki söylemlerin kesişme ve eklemleme eğilimleri ile bu söylemlerin birbirleri tarafından kurgulanış biçimleri incelenerek askerliğin gündelik hayat pratiği üzerinde tartışılabilir bir deneyim haline gelmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Erkeklerin birbirleriyle olan iletişimleri ve bu iletişimin askerlik sonrasındaki etkisi erkekliğin tek bir biçimde deneyimlenmediğini, farklı erkeklik hallerinin var olduğunu göstermektedir. Bu nedenle çalışmada erkeklik ve hegemonik erkeklik söylemi irdelenmiş ve erkekliğin yek bir tanımının yapılamayacağı belirtilmiştir. Askerlik deneyimi üzerinden farklı erkeklik hallerini görünür kılma çabası bu deneyiminin kendisini anlamak, ulus-devletin bireyleri dönüştürme, özne-bedenler yaratma stratejilerini anlamak açısından önemlidir. Çalışma askerliği iktidar ve özneleşme hallerinin gündelik hayattaki görünümüne odaklanmakta ve askerliği erkeklerin özneleşmesinin bir süreci olarak ele almaktadır. Bu nedenle askerliği erkekliğin kurucu öğelerinden biri olarak görmemekte; deneyimin kendisindeki mikro iktidar mekanizmalarına ve bunların değiştirici, dönüştürücü gücüne odaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Zorunlu askerlik, militarizm, erkeklik, iktidar, gündelik hayat.

ABSTRACT**SOLDIER'S EVERYDAY LIFE: MASCULINITY, MILITARISM
AND PERFORMANCE ON THE AXIS OF POWER****Özge SARIALIOĞLU****Master's Thesis****Sociology Department****Professor Dr. Barış Bora KILIÇBAY****September 2016, 120+ X Pages**

This study considers the military service as a daily life experience and discusses it within the framework of commonness. The everyday life of male bodies, which are constructed as political subjects, are being looked at through anthropological approach. The study examines the tendencies of intersection and articulation of discourses about nation state, compulsory military service and masculinity and the construction forms of these discourses so as to ensure the military service qua arguable experience in daily life. Men's communication and its influence on post-military life indicate that masculinity is not experienced by a single way and that there are different forms of masculinity. Therefore, in this study, the issues of masculinity and hegemonic masculinity are examined and it is stated that a single definition of masculinity is unfeasable. The endeavor to make the various forms of masculinity visible through military experience is important to understand the nation state strategies for transforming individuals and constructing body-subjects. The present study focuses on the appearances of military service, power and forms of subjectivity in everyday life and considers the military service as a process of male subjectivity, not as a constituent element of masculinity, and also focuses on micro-power mechanisms and their alterative and transformative power in the very experience itself.

Keywords: Compulsory military service, militarism, masculinity, everyday life.

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI.....	III
ETİK UYGUNLUK BEYANI.....	III
ÖN SÖZ	IV
ÖZET	V
ABSTRACT.....	VI
İÇİNDEKİLER.....	VII
TABLolar LİSTESİ.....	IX
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM	
1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ	10
1.1. Araştırmanın Konusu ve Soruları	10
1.2. Veri Toplama Teknikleri	12
1.3. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı.....	15
II. BÖLÜM	
2. MAKRO SÖYLEMLER NE ANLATIYOR? HÜCREYE YOLCULUK....	17
2.1. Erkeklik.....	17
2.2. Hegemonik Erkeklik	21
2.3. Erkeklik ve Askerlik: Mesafeler ve Hacim.....	27
III. BÖLÜM	
3. ERKEKLİK VE MİLİTARİZM SARKACINDA ZORUNLU ASKERLİK VE ULUS DEVLET	32
3.1. Ulus Devlet ve Zorunlu Askerlik Pratiği	32
3.1.1. Zorunlu Askerliğin Tarihine Kısa Bir Bakış	34

3.1.2.	Türkiye'nin Uluslaşma Süreci ve Ordu- Millet İnşası: Cumhuriyet Dönemi (1923- 1938).....	41
3.2.	Erkeklik ve Militarizm: Askerlik Erkekliğin Kurucu Öğelerinden Biri mi?....	52
IV.	BÖLÜM	
4.	GÜNDELİK HAYAT: VARİŞ NOKTASI.....	58
4.1.	Nihai Özneleşme Süreci: Travma-Özdeşleşme, Bölünme-Özdeşleşme, Aktarım- Özdeşleşme	58
4.1.1.	Özne- Beden Matrisinin Üretimi.....	64
4.1.2.	Mekân ve Aidiyet Biçimleri: Ev, Sıla, Kışla.....	78
4.2.	Gündelik Hayatın Üretimi	85
4.3.	Kışla Sırası ve Kışla Sonrası Gündelik Hayat	88
V.	BÖLÜM	
5.	SONUÇ	99
	KAYNAKLAR	1055
	EKLER	1155

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1: Görüşmelerin Süreleri ve Yerleri.....	14
---	----

GİRİŞ

Türkiye’de her yıl yüzlerce¹ erkek, zorunlu askerlik² görevini yerine getirmek için yaşadıkları ve alışkın oldukları şehirleri bırakıp başka şehirlere gitmekte ve zorunlu askerlik hizmetine başlamaktadır. Yaşanılan bu değişime paralel olarak başka bir coğrafya alanına dâhil olmakta ve erkeklerin sosyal ortamları da değişikliğe uğramaktadır. Bu değişim sürecinde sıkça ve baskın bir biçimde hissedilmeyen bir iktidar alanından başka bir iktidar alanına dâhil olunmaktadır. En başta erkeklerin yaşadıkları mekânlar, çevreleri ve çevreleriyle kurdukları ilişkiler değişikliğe uğra(tıl)maktadır. Belli bir düzen içerisinde devam eden gündelik hayatları ani bir kesintiyle bölünmekte ve erkekler bir anda başka bir gündelik pratiğinin içerisinde yerleştirilmektedir. Bu yönde oluşan bir gündelik hayat deneyiminin bir başlangıcının ve sonunun olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü pratiğin kendisi anlamlar dizisini oluşturacak biçimde inşa edilmiştir ve belli bir matematiksel sisteme göre sürekli olarak yeniden üretilmektedir. Bu tasarlanmış sitem içerisinde giymeleri gereken kıyafetler, saçlarının nasıl olması gerektiği, kaçta uyanmaları ve kaçta yatmaları gerektiği, ne zaman yemek yiyecekleri gibi aslında sıradanlaşmış ve rutinleşmiş birçok şey önceden verili bir şekilde karşılarında durmaktadır.

“Ordunun bir gündelik hayatı vardır. Kışla hayatı özellikle de birlik hayatı, tabiri caizse, kura erlerinin hayatı; burada lafın gelişi ironiyi ve diyalektiği örtmektir, çünkü “kura/olumsallık” burada zorunluluktur” (Lefebvre 2013: 50). Askerlik deneyimi sırasında bir gündelik hayat yaratılmaktadır. Bu gündelik hayat pratiğinde cinsellik, hiyerarşi, iktidar, iş, temizlik, sıradanlık, rutinlik ve ilişkiler vardır. Dahası komutan-er ilişkisi içinde baba-oğul üzerinden kendini kurgulayan bir samimiyet ve aidiyet oluşturma durumu söz konusudur. Bu durum bir yanıyla devlet babaya gönderme yaparken bir yanıyla da askerliğin baba ocağı olarak kurgulanmasına yardımcı olmaktadır. Baba hem yol gösterici hem de gerektiğinde disipliniyle ve gücüyle askeri yetiştirici, mesafeli bir

¹ Son verilere göre erbaş ve er sayısının 342 bin 741 olduğu TSK’da, 350 bin 74 yükümlü personel yer almaktadır (<http://www.milliyet.com.tr/turk-ordusunda-kac-asker-var--gundem-2111160/> 06.08. 2016 tarihinde erişildi).

² Gündelik dilde zorunlu askerlik hizmeti kısaca “askerlik” olarak dillendirilmektedir. Bu çalışma kapsamında her iki terim de kullanılmıştır.

Türk babası rolündedir. Benzer şekilde er-er ilişkisi içinde iki erkeğin arkadaşlığında var olan türden bir yaklaşma-gerilim, bazen çatışma bazen dertleşme ritüelleri üzerinden devam eden bir paylaşım söz konusudur. Bu paylaşımlar, aynı zamanda farklı erkeklik biçimlerini ve hegemonik erkekliği işaret etmesi açısından önemlidir. Erkekliğe ait genel bir tanımlama yapmak mümkün olmadığı gibi erkekliği homojen bir söylem olarak düşünmek de mümkün değildir. Askerlik farklı erkeklik durumları ve bu durumlardan baskın olanlar ile geride duranlar arasındaki performatif ilişkiye göndermeye yapan bir deneyim olarak düşünülmelidir. Bu da komutan-komutan, komutan-er, er-komutan, er-er ilişkisi içinde gözlemlenmektedir. Çalışmanın birinci kısmında öncelikli olarak erkekliğin ne olduğu sorusundan yola çıkarak farklı erkeklik halleri ve erkeklikler arasındaki ilişki incelenmiştir. Erkeklik; gerilim, endişe, çatışma, arayış, heyecan, etkileşim, seçimler, performansın sınırlarında gidip gelen ve belirli imgelerle özdeşleşmenin yaşandığı bir deneyim süreci olarak düşünülmüştür. Ayrıca genel bir erkeklik tanımı yapılmamakla birlikte erkekliğin iktidar ve performans, iktidarın işaretlerini üzerine alma ve bu yönde eylemler sergileme, görme ve görünme pratikleri arasında inşa edildiği, bir cinsiyet halinden çok toplumsal, kültürel, ideolojik, fenomenolojik alanlara gönderme yapan bir öznellik hali olduğu, cinsiyetin kendisinin de belirli şeyler çerçevesinde inşa edildiği düşüncesinden yola çıkılmıştır. Bununla birlikte farklı erkeklik biçimlerini incelemek, çok yaygın bir söylem olan hegemonik erkeklik söylemini incelemeyi gerekli kılmıştır. Bu nedenle birinci kısım erkeklik, hegemonik erkeklik ve tüm bu erkeklik hallerinin askerlikle olan etkileşimine ayrılmıştır. Çalışmada makro söylemlerden başlayıp mikro söylemlere doğru ilerleyen ve makronun incelenmesiyle birlikte mikroya inmeyi amaçlayan bir yol benimsenmiştir. Erkeklik, hegemonik erkeklik ve erkekliğin askerlikle olan ilişkisi incelendikten sonra ikinci kısımda ulus-devlet, zorunlu askerlik ve bu iki söylemin tarihsel oluşum sürecine odaklanılmıştır.

İkinci kısım beden, iktidar, özneleşme süreçlerine geçmeden önce incelenmesi gereken diğer söylemler olan zorunlu askerlik, ulus-devlet ve militarizme ayrılmıştır. Bunun temel nedeni ise çalışmanın genel olarak gündelik hayat ve askerliği mercek altına almasıdır. Askerlik deneyimini öncesi ve sonrası ile incelemek ve bunu bir gündelik hayat deneyimi olarak ele alıp, sıradanlık düzleminde tartışmaya açmak öncelikli olarak bu deneyimle ilişkili olan ulus-devlet, militarizm ve zorunlu askerliği incelemeyi gerekli

kılmıştır. Bu nedenle çalışmanın ikinci kısmında zorunlu askerlik tarihsel bir bakış açısıyla incelemeye alınmış ve hangi temeller üzerinde kurulduğu, Osmanlı'dan günümüze nasıl bir değişim gösterdiği sorunsallaştırılmıştır. Daha sonra Türkiye'nin uluslaşma sürecinin başlangıcı olarak düşünülen Cumhuriyet Dönemi ve ordu-millet tezi incelenmiştir. Bunun temel nedeni Türkiye'de erkekliğin kurgulanışında aktif bir rolü olan ordu-millet anlayışının yayılma ve yeniden üretilme biçimlerinin anlaşılmasına çalışılmasıdır. Dolayısıyla ordu-millet anlayışının ve zorunlu askerliğin tarihsel referans noktasının ve atıfta bulunduğu temel saiklerin incelenmesi gerektiği düşünülmüştür.

Ulus-devlet ve askerliğe dair birçok çalışma askerlik sürecinin kendi içinde belli bir erkeklik modelini beslediğini, erkekleri sınıflandırdığını belirtmiştir (bkz; Altınay 1999, 2001 ve 2004; Altınay ve Bora 2002; Aydın 2008; Kandiyoti 1997; Lambdaistanbul 2006; Navaro-Yashin 2002; Nira-Yuval Davis 2014; Sancar 2008 ve 2014; Selek 2007; Şen 1996 ve 2000). Bunun yanı sıra özellikle Ayşe Gül Altınay (2013: 36-9) "Askerlik Yapmayana Adam Denmez: Zorunlu Askerlik, Erkeklik ve Vatandaşlık" isimli makalesinde, erkleşme ve askerlik arasında doğrudan bir ilişki kurarak, askerliğin, erkekliğin tamamlanması için gerekli bir deneyim olarak görüldüğünü, hatta sünnet aşamasından sonra askerliğin ciddi bir referans olarak kabul edildiğini vurgulamıştır. Benzer şekilde Selda Şerifsoy (2013: 184) "Askerlik Türk kültüründe erkekler için bir dönüm noktasıdır. Askerliğini tamamlayan bir erkek artık hayatını kazanabilecek ve daha da önemlisi aile kurabilecek, yerleşik bir yaşama geçmek için gerekli erke sahip "adam" olmuş biri olarak kabul edilir" sözleriyle askerliğin bir oğlan çocuğundan erkekliğe geçiş evrelerinden biri olarak gösterildiğini vurgulamıştır. Bu söylem aslında ulus-devletin erkeklere vatanın koruyucuları, savaşçı, güçlü gibi misyonların yüklemesinden kaynaklanmakta, erkeklik bu tanımlar etrafında şekillenmekte ve belli noktalarda erkekler de bu semboller üstlenmektedir. Ancak "zorunlu askerliğe dayalı vatandaş orduları yerini "profesyonel ordu" anlayışına bırakmaya başlayınca "vatan kurtaran erkek imgesinin de krize girdiği gözlenmektedir" (Sancar 2008: 22).

Çalışmanın ikinci kısmında ve genelinde askerlik, erkekliğin tamamlayıcısı olmaktan çok bir süreç, farklı erkeklik hallerinin yaşandığı, bir iktidar alanı içinde birbiriyle etkileşim içine girdiği, çatıştığı ya da uyum sağladığı en azından farklı erkeklik hallerinin birbirleriyle karşılaştığı bir deneyimler bütünü olarak ele alınmıştır. Çalışmanın erkekliğe dair ana vurgusu ise tamamlanmış bir erkekliğin olmadığı ve erkek olamama

halinin bazen güçlü bazen de gizli bir biçimde devam ettiği yönündedir. Bu nedenle askerlik erkekliğin dönüm noktası olmadığı gibi, en önemli referansı da değildir. Çalışmanın sıradan erlerinin gündelik hayat deneyimlerine odaklanması ve askerlik sonrası süreci de incelemeye almasının nedeni farklı iktidar ve iktidara verilen cevap olarak performans ekseninde kurgulanan erkeklik hallerinin gün içindeki sıradan hallerini incelemek ve bunun nasıl bir erkeklik deneyimi olduğunu anlamaya çalışmaktır.

Bir erkeklik deneyimi olarak Türkiye’de askerlik, ordu-millet mitine gönderdiği referans, bir norma dönüşmüş olması, toplumsal bir niteliğe bürünmüş olması ve kazandığı bu toplumsallık dolayısıyla varoluşun referanslarından birine yükseltip gurur kaynağına dönüştürülmesi gibi nedenlerle olağan üstü anlamların yüklendiği, mitleşen bir deneyim olarak algılanmıştır. Çalışmanın ikinci ve üçüncü kısımlarında zorunlu bir deneyimin mitleşme süreci sorunsallaştırılmıştır. Zaten çalışma çerçevesinde Cumhuriyet dönemine referans yapılmasının ve zorunlu askerliğin oluşum sürecinin incelenmesinin nedenlerinden biri budur. Askerlik yaşantısı sırasında bir çatışmaya dâhil olunması, ölüm korkusu, her ne kadar ulusal aidiyet duygularıyla arzuya ve isteğe dönüşebilecek olsa da, düşmanla karşılaşma korkusu gibi durumlar dolayısıyla askerlik zorlu ve yıpratıcı bir süreç olarak düşünüle gelmiş ve böylece kutsallığı sürekli uygulanan ritüellerle perçinlenmiştir. Askerliği önemli ve güçlü bir deneyim haline getiren nokta tam da bu koruma-korunma ikiliği arasında gelişen ve nihai olarak yüce vatanın güvenliğine gönderme yapan bir deneyim olarak kurgulanmasıdır. Askerler ile ilgili herhangi bir habere bakıldığında onların duygusal olarak ne kadar yıprandığına dair işaretler bulmak mümkündür. Askerlik hakkında çekilen filmlerde benzer şekilde askerliğin zor süreçlerini gözler önüne sermek için çekiliyormuş gibidir³. Ancak buradaki durumlar uç durumlar, yaşanan olaylar da uç olaylardır.

Askerliğini hiçbir çatışmaya katılmadan, bir yara almadan ya da “düşmanla” hiç karşılaşmadan tamamlayan bireylerin olduğu hatta bunların çoğunlukta olduğu açıktır. Buradaki önemli bir nokta deneyimin iyi ve kötü olarak düşünülmesiyle bağlantılıdır. Zira düşmanla hiç karşılaşmamış olmak bir asker için askerliğin iyi geçmesi için yeterliken aynı durum başka bir asker için askerliğin kötü geçmesi için bir sebep olabilir. Çatışmaya

³ Levent Semerci’nin yönetmenliğin yaptığı Nefes(2009) filmi ve Alper Çağların yönetmenliğini yaptığı Dağ(2012) filmi bunlara örnek olarak gösterilebilir.

katılmayı travmatik olarak deneyimlemeyen ve onaylayan askerlerin olduğunu söylemek de mümkündür. Bu yaklaşımdan hareketle bu çalışmada askerlik deneyimini olumlayan, olumlamasa bile ciddi travmalar yaşadığını düşünmeyen, yaşadığı travmayı sonrasında bir olumlanma kaynağına dönüştüren, travmayı yüceleştiren, askerliği bir gurur kaynağı olarak gören, zorunlu bir süreç olarak gören ancak deneyime dair ciddi itirazları ve reddedışleri bulunmayan erkeklere ve onların deneyimlerine, gündelik hayatlarına odaklanılmıştır.

Söylemlere dair genel bir açıklama yapıldıktan sonra, özneleşme ve bedensel-özne halini alma sürecine odaklanılmıştır. Ancak burada askerliğin sıradan bir deneyim olduğunun sonucunu çıkartmamak gerekir. Çünkü bireyin kendiliğiyle paralel bir biçimde devam eden gündelik hayatına dikey bir müdahale olan askerlik pratiği bireyde ani bir bölünme yaratır ve bir çakışmayla sonuçlanır. Böylece gündelik hayata ait ortam altüst olur, hayatın akışı bozulur ve bu da travmatik bir deneyimin ortaya çıkması için yeterlidir. Bireyler bunu travma olarak algılayabilir, baş etmenin yollarını bulabilir ya da en başından koşullanmış olarak gittikleri için bu durum onlarda yoğun bir etkiye neden olmayabilir. Bunu anlamamanın en iyi yolu yine askerin gündelik hayatına odaklanmak, onun kaçış noktalarını, baş etme stratejilerini, kabullenme, rıza gösterme, uysallaşma biçimlerini ve üzerine aldığı tüm bu işaretlerle birlikte gelişen performansına bakmak, antropolojik bir yaklaşım benimseyerek deneyimleyenin kendisine odaklanmaktır. Bu durum bireyin performansını anlaşılır kılmasının yanı sıra iktidar stratejilerine ve özneleştirme biçimlerine dair ipucular vermektedir. Askerliğin sınırlandırılmış bir zaman dilimi içinde tasarlanmış mekânlarda gerçekleştirilen bir deneyim olduğu söylenebilir. Bu deneyim sürecinde askerler karşılıklı ilişkiler kurarlar, uyum sağlama ya da reddetme taktikleri geliştirirler ve inşa edilen bir gündelik hayat pratiğinin içine dâhil olurlar. Çalışmada olumlayan, kabul eden, gurur duyan- askere tekrar gitmek isteyen, gurur duyan ama tekrar gitmek istemeyen, zorunlu gören, kabullenen, reddetmeyen, askerlik sırasında alışan ve askerliğe dair özlemler besleyen bireylere odaklanılmasının ve çalışmanın odağının askerlikle sınırlı tutulmayıp askerlik sonrasına da taşınmasının nedeni budur.

Makro söylemler olan erkeklik, hegemonik erkeklik, ulus-devlet, zorunlu askerlik, militarizm ve tüm bu söylemlerin birbiriyle olan etkileşimi, itme ve çekme kuvvetleri incelendikten sonra çalışmanın üçüncü kısmında iktidar ve iktidarın yayılma alanlarına odaklanılmış, gündelik hayatın askerileştirilmiş bir biçimi olan askerlik

deneyimi doğrudan bireylerin düşüncelerinden, anlattıklarından, olumladığı ya da reddettiği taleplerden yola çıkarak incelenmiştir. Öncelikli olarak beden iktidarın mikro zemini olarak düşünülmüştür. Bedenin bir mekân olduğu düşüncesinden hareketle bedensel-özne ve özdeşleşme süreci tartışmaya açılmıştır. İktidar askerlik sürecinde askerin bedenini dönüştürür, bedeni kullanılabılır-yararlanılabılır bir boyutta kurgular ve tüm bu bedensel-özne hali bir gündelik hayat zemini içinde, parçalanmış ve bölümlere ayrılmış zaman ve mekân aralıklarında gerçekleşir. Her aralık bireyin boşluk bulduğu alanı oluşturmaktadır.

Askere alınma şartlarında yer alan kilo-boy indeksi belli bir bedensel niteliğe sahip olma koşulunu öne sürer ve böylece daha askerlik başlamadan bazı erkek bedenleri değersiz görülür. 1.75 boyunda ve 100 kilo olmak, kemik yaşı 19 ve üzerinde olanlarda boyun 152 (dahil) santimetreden kısa olması askerlik için elverişli olmadığını gösterebilir⁴. Sağlıklı bir bedenin tanımlanmasında ve altının doldurulmasında ordunun tıptan yararlandığı ve en küçük ayrıntısına kadar belirlenmiş bir koşullar dizisi aşikârdır. Orduda sağlık ve hijyen önemli bir yer tutmaktadır ve ikisi de homojenleştirme için gereklidir. Benzer şekilde kadın bedenin de değersizleştirildiğini söylemek mümkündür ancak buradaki neden belli bir kiloda ya da boyda olmamak değil bir “erkek” bedenine sahip olmamaktır. Erkek bedenleri arasındaki seçimler, belirli erkeklik işaretlerini olumlarken bir kısım erkeklik hallerini de dışarıda bırakmakta, çürüğe ayırmaktadır. “Çürük” kavram olarak hangi bedenlerin daha değerli olduğunu işaret etmesi açısından önemlidir. Asker bedensel nitelikleri bağlamında damgalanmaktadır ve çürük de bunun kavramsallaşmış halini ifade etmektedir. Goffman (2014: 33)’a göre;

“1. Bedenin korkunçlukları -fiziki deformasyon-

2. Zayıf irade, doğal olmayan tutkular, sapkın ve katı inançlar ve ahlaksız olarak algılanan bireysel karakter bozuklukları

3. Irk, ulus ve din gibi etnolojik damgalar” olmak üzere üç çeşit damga tipi olduğunu söylemek mümkündür. Askere alınmada bedensel sınıflandırılmanın yapılması ve askere elverişli olup olmama durumu damgalanma sürecinin bir parçasıdır. Ordu bu damgaların görünür kılındığı yerlerden biridir. Ulusal aidiyet duygusuna sahip olmama durumu

⁴ [http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/...neği yönetmeliği 15 Temmuz 2015 tarihinde erişildi.](http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/...neği_yonetmeliği_15_Temmuz_2015_tarihinde_erişildi)

üzerinden bir etnolojik damga oluşturulabilir ya da “sapkın” olarak tanımlanan eşcinsellik işaret edilerek bireysel bir damgalamaya ya da bedenın sınıflandırılmasıyla bedensel bir damgalamaya maruz kalınabilir. Daha en başından bazı bedenler dışlanırken bazı bendenler kabul görür. Sadece bu dışlanma-kabul edilme durumu bile bir eksiklik hissi ve gurur duyma ikiliğiyle erkeklerin bedensel rekabetine dönüştürölür ve bu rekabet askerlik süreci boyunca da devam eder. Daha güçlü bir bedene sahip olmak ya da daha güçlü bir bedene dönüşmeye elverişli olmak rekabetin bir parçasıdır. Bedenler arası rekabet farklı erkeklik biçimleri ve toplu performans seremonisini doğurur ve bedenlere sergilenebilir bir boyut kazandırır. Dolayısıyla bedenın kendisinin bu deneyimde simgesel bir anlamının olduğunu ve deneyimle birlikte içinin doldurulduğunu söylemek mümkündür. Askerlik sırasında bedene başkalaşmış ancak maruz kaldığı normlardan çokta uzak olmayan bir imgeler bütünün, bir ruhun kazandırılmaya çalışıldığını söylemek mümkündür. Çalışmanın üçüncü kısmında beden ve bedene atıfta bulunan, bedeni kontrol altına alan, onu sınıflandıran, dönüştüren, bir mekân haline getiren ve ekleme çıkarma yapma hakkını kendinde tutan bir iktidar ağı ve özneleşme süreci incelenmiştir.

Bedenın dönüştürölmesi askerin gününü ele geçirir. Özneyi kura erlerine dönüştürerek mekân seçimi inisiyatifi öznenin elinden alır. Zamanı bir “amaç” uğruna “asker için” askere rağmen kullanır. Bütün bunları çok görünür, gösterilebilir kurallar üzerinden gerçekleştirir. Uyulması gereken bütün kurallar zaten önceden belirlenmiştir ve asker bunları uygulaması gerektiği bilgisiyle bu deneyime başlar. Bireyin nerede askerlik yapacağını belirlenmesi de kura sistemine bırakılmıştır, bir celp gelir ve asker oraya gitmek zorunda kalır. Her şey düzenlenmiştir ve tıpkı bir laboratuvar titizliğiyle gerçekleşmektedir. Gözler önüne serilmiştir ve yazılı hale getirilmiştir. Ordu bir iktidarlar bütününü çerçevesinde ulus-devletin ve kendisinin etrafında şekillenen imgeleri kalıcı hale getirmek için yazar, çizer, renklendirir, şekillendirir ve seslendirir; tam tersi durumda imgeleri yok etmek için onları sessizliğe, görünmezliğe dolayısıyla öteki olmaya mahkûm eder ve bütün bunların içselleştirilmesinde aktif rol oynar. “Yazılı hukuk aracılığıyla kendini meşrulaştıran, bürokratik bir idari kurmay tarafından uygulanan nesnelleştirilmiş egemenlik, “insani sürtünme kuvvetlerini” ortadan kaldırır, yani davranışları olabildiğince önceden hesaplanabilen ve öznel değer yargılarının etkisinde olabildiğince az kalan, kontrol edilebilir bireyler üretir” (Direk 2007: 121). Neyin görünür kılınıp neyin görünür kılınmayacağı inisiyatifi yine sistemin elindedir.

Militarizm bir söylem olarak gündelik hayatın yüzeyinde yayılma, bireyi içerisi ve dışarısı arasında bir sınırın içinde tutma gücünü birey üzerinde etkin hale getirdiği görsel işaretler ile elde etmektedir. Böylece öznenin yaşamının belirlenmesinde ve militarist bir biçimde örgütlenmesinde etkin hale gelmektedir. Dolayısıyla ordunun gücü kendisini görünür kılmasının ve öznde istek uyandırmasının stratejilerinde gizlidir. Ordu militarize etme, eyleme sokma, norma uyma biçimleri geliştirerek bedeni mekânsal boyutta kurgular, onu tahrik eder ve kuşatılan bir alana dönüştürür. Beden “söylemle kuşatılmış, söze hapsolmuştur” (Gürbilek 1998: 39). Söylemin sıradanlaşmanın nedenlerinden biri bu türden görsel öğelerin gündelik hayatının içinde normalleştirilmesidir. İktidar stratejileri parçacıklı yapılar olarak bir mekân ve zaman dâhilinde kurulur; mekânın üstünde inşa edilir ve kendini kurmuş olduğu zamansal bağlamdan kopartarak zamansız bir boyuta taşınır. Ordu öznde arzu uyandırarak onu içine çekme girişiminde bulunur. Böylece cazip hale gelir ve bir üst beden olarak kendini değerli hale getirir. Ancak bu içine çekme girişimi bireyi tamamen kabul eden bir girişim değildir, her an onu dışarıda bırakmaya neden olacak kaygan bir zeminde oluşturulur. Böylece arzuya kaygı öğeleri eklenerek vazgeçilmesi daha zor bir kozmosun kapıları aralanmış olur.

Bütün yazılı kurallar, açık ve seçik beyanlar, ordunun tanımlamaları, bir iktidar alanı olarak kendini işaretlemiş ve sergilemiş olması –ancak büyük resmin derinliklerinde mikro iktidarlar söylemin kabulünde, içselleştirilmesinde ve yeniden üretilmesinde daha aktif rol oynamaktadır- ordunun hayal gücüne yer bırakmayacak bir biçimde görünür kılınmış olmasıyla sonuçlanmıştır. Böylece bir anlam evreni yaratılır ancak yazılı hale getirilmiş, her şeyin tek tek belirlendiği kurallar ve bildirimler dışında bir de askerlik süresinde gündelik hayatın içinde oluşmuş anonim denilebilecek, üzerinde her deneyimler bütününde yenilerinin eklendiği ya da bazılarının dışarıda bırakıldığı yazılı hale getirilmeyen kurallar bütünü vardır. Askerlik bir süreç olarak kendi yasasını yaratır ve performatif ilişkiler düzleminde sözlü kurallar oluşturulur, askerin gündelik yaşantısı bu sözlü kurallar düzleminde ilerler. Örneğin, asker kendi devre arkadaşlarını korumakla yükümlüdür, onlar hakkındaki herhangi bir bilgiyi diğer devrelerle paylaşamaz eğer paylaşırsa ispiyoncu olarak yaftalanabilir ve dışlanabilir. Böylece devrecilik kendi kurallarını oluşturan bir yapı olarak kendini yaygınlaştırır.

Sonuç olarak görünür kılınma hali bir normalleştirme ve aşınalaştırma sürecine hizmet eder. Çünkü birey aşına olunanın en bilinen olduğuna inanmıştır ve onu görmek için çaba harcamaz. Ancak aşinalık çoğu zaman bilinmeme halini işaret etmektedir ve “aşinalık bu yüzden bilinir değildir” (Hegel’den aktaran Lefebvre 2012: 137). “Aşına aşinalık insanları örter ve onlara tanıdığımız bir maske vererek onları bilmemizi güçleştirir”(Lefebvre 2012: 20). Aşinalık aslında burada orduyu maskeleyen bir şeye dönüşmektedir ve gündelik hayatın verileri üzerinden aşınalaşma sağlanmaktadır. Dolayısıyla sadece insanı örten bir şey olarak kalmayıp sistemi de gölgeleyen bir şeye dönüşmektedir. Asker, askerlik rolünü oynar. Aynı zamanda ona verilen erkeklik rolünü oynar. O bir askerdir ve bir asker değildir. Verili bir gündelik hayata dayanan askerlik deneyimi bireylerin kendilerinden bağımsız değildir, onlardan beslenir ve aynı zamanda onlar tarafından değişikliğe uğratılabilir. Her ne kadar bütün veriler hazırmış gibi görünse de her performatif deneyim kendi gerçekliğini üretmektedir. Dolayısıyla yukarıda bahsedilen performans ve yanıt verme yeniden önem kazanmaktadır. Çünkü bireyin oynadığı rol ve taktığı maske bir performans ile sonuçlanır. Erkeklik rolü bize bazı imgeler ve semboller sunar. Özellikle Türkiye düşünüldüğünde askerliğin erkeklik ile doğrudan bir bağlantısı vardır. Bir erkeklik algısının kurulmasında, yeniden üretilmesinde ve normatif hale gelmesinde önemli rol oynar. Askerlik, farklı erkeklikler içinde erkekleri birbirine bağlayan ve birbirleri üzerinden kıyaslama yapmalarına, dolayısıyla erkekler arasındaki hiyerarşinin oluşmasına zemin hazırlayan bir deneyimdir. Nihayetinde askerlik süresince bir erkek gündelik hayatında karşı karşıya gelmediği birçok erkekle aynı mekânı paylaşabilir, bu erkeklerle yakınlık kurmak durumunda kalabilir ya da bu erkekleri dışlayabilir. Ancak her ihtimalde farklı erkeklerle bir temas kurmak, onlara ve onlara dair performanslara maruz kalmak durumunda kalır. Böylece kendi sınıfsal bağlamının dışında kalan farklı erkekliklerle karşılaşmış ve onların davranış biçimlerine şahit olmuş olur.

I. BÖLÜM

1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

1.1. Araştırmanın Konusu ve Soruları

Bu çalışmada askerlik bütün bir sivil hayatın yeniden ancak farklılaşan bir biçimde kurgulandığı bir gündelik hayat deneyimi olarak ele alınmıştır. Kurgulanmıştır, yeniden kurgulanmıştır ve kurgulanmaya devam edecektir. Bu nedenle kendine tipik var olma biçimleri geliştirebilen, aynı zamanda farklılaşan, sürekli farklılaşmaya devam eden ve nihai bir sonucu olmayan bir deneyimler ağından bahsetmek mümkündür. Bu nedenle gündelik hayatın içine dâhil olan, bu kozmosun yüzeyinde dolaşan erkeklik, militarizm ve zorunlu askerlik birbirini dönüştürme, yönlendirme gücü olan, itme ve çekme kuvvetini kendinde barındıran söylemler olarak ele alınmıştır. Çalışmada işlenen ana konu bu vektörden hareketle erin gündelik hayatının öncesi ve sonrasıyla birlikte bir özneleşme süreci olarak ele alınmasıdır. Bu bağlamda çalışmasının ilk ve en önemli sorusu askerlik deneyiminin bireylerde bir kırılma anı doğurup doğurmadığı sorusudur. Dolayısıyla çalışmada askerlik deneyiminin öznenin kendini kurgulamasında göbekten bağlı olup olmadığı sorulmuş ve tartışmaya açılmıştır. Eğer kesildiğinde travmatik sonuçları olabilecek derin bir bağlantı var ise askerlik deneyiminin özneleşme sürecinde kritik bir yerde durduğunu söylemek mümkün müdür, yoksa askerliği diğer bütün deneyimlerle birlikte düşünmek mi gerekmektedir? Çalışmada askerlik bu sorudan hareketle sıradanlaşmış ilişkiler düzleminde rutini ve farklılaşmayı mümkün kılan bir gündelik hayat deneyimi ve performans zemini olarak ele alınmış, özneleşme-özdeşleşme

süreçleriyle birlikte incelenmiştir. Dolayısıyla çoklu bir özneleşme sürecinden bahsetmek mümkündür.

Çalışmanın konusu erlerin uyum sağlama, performans geliştirme, özneleşme biçimlerini incelemeye yöneliktir. Bu biçimlerin bireylerin askerlik deneyimine kadar getirdikleri öznellik halleri ve askerlik sonrası öznellik hallerin göre değişip değişmediği sorulmuştur. Dolayısıyla bireyin gündelik hayatı sadece askerlik süreci ile sınırlı tutulmamış; bir süreç olarak askerlik öncesi ve sonrası bu düzlemde dikkate alınmıştır. Birçok söylem gündelik hayatın içinde var olur ve kurgulanır ancak var olmakla kalmaz gündeliğin sıradanlığının bir parçası haline gelerek sorgulan(a)maz bir nitelik kazanmaya başlar. Deneyimin doğallaştırma, normalleştirme, ritüelleştirme biçimlerinin çalışma kapsamında incelenmeye açılmasının ve askerliğin travmatik, keskin etkileri olan, erkekliğin oluşumunda hayati bir rolü olan bir deneyimden çok bir süreç olarak ele alınmasının nedeni gündelik hayatın farklı bir biçimi olarak kurgulanmasıdır. Dolayısıyla öncesi, sırası ile sonrasıyla deneyimin gündelik hayattaki yansımaları önemlidir. Bu nedenle deneyim sonrasında sıranın bitişi ve eve dönülmesiyle yeniden kurgulanan gündelik hayat ve askerlik sırasındaki gündelik hayat arasındaki çarpışmalar ve uyumlar çalışma kapsamında ele alınması gereken önemli noktalar olarak görülmüştür.

Gündelik hayat en basit anlamıyla bilinen, aşına olunan gibi görünse de karmaşık ve alt katmanları olan bir ağı işaret etmektedir. Bu nedenle gündelik hayatın verileri ve katmanları özneleştirme süreçleri dikkate alınarak en temel anlamda özneyi oluşturan var oluş zemini olarak incelenmelidir. Kişinin iktidara açılmasını ve iktidarın parçası haline getirilmesini sağlayan zemin gündelik hayat zeminidir ve içindeki süreçleriyle beraber incelenmesi gerekir. Gündelik hayat iktidarın ilişkiler seti olarak bir zemin haline gelir ve birbirinin üstüne binmiş çok sayıda mekân sayesinde kendi dinamiğini oluşturur. Çalışmada ordu bu vektörden hareketle gündelik hayatın oluşturulduğu bir ilişkiler seti olarak düşünülmüştür. Ayrıca bu ilişkiler seti askerlik sırası ile sınırlı tutulmamış, öncesi ve sonrasıyla var olan dinamik bir süreç olarak ele alınmıştır. Bir yaşam alanı olarak gündelik hayat zemini kişilere bir performans alanı sağlaması ve kişilerin performanslarını garanti altına alması dolayısıyla yukarıda vurgulandığı üzere kişilere var olma, görünür olma, gözetleyen olma hali sunması ve bunlara süreklilik kazandırması açısından önemlidir. Bu gözle

bakıldığında çalışmada dikkate alınan gündelik hayat deneyiminin bir erkeklik deneyimi olması da önem kazanmaktadır. Çünkü bu deneyim farklı erkeklik biçimlerinin yaşanması ve sergilenmesini mümkün kılmakta; erkeklerin kendileriyle, birbirleriyle ve kadınlarla kurduğu ilişkinin kaynağını oluşturmakta ve böylece erkekliğin inşa edildiği, çatıştığı ve birleştiği bir normlar bütününe gönderme yapmaktadır. Bu vektörden hareketle çalışma kapsamında askerlik sırasında deneyimlenen, başkalarına açılan ve başkalarından beslenen erkeklik hali gündelik hayatın içinde var olan türden bir ilişkiler seti olarak düşünülmüştür. Bu nedenle yine yukarıda vurgulandığı gibi askerlik öncesi, sırası ve sonrası ile dikkate alınarak incelenmiştir. Bu noktada tekrar hatırlatılmalıdır ki çalışmada askerlik erkekliğin kurgulandığı, tamamlandığı bir deneyimden ziyade erkek-özne olma sürecinin bir parçası olarak ele alınmıştır. Böylece askerlik erkekliğin kurucu ögesi ya da kurucu öğelerinden biri olma sıfatının uzağında, erkekliğin performe edildiği, görünür kılındığı, sergilendiği bir zemin olarak konumlandırılmıştır.

1.2. Veri Toplama Teknikleri

Bu çalışma kapsamında 2012-2013, 2013-2014 yılları arasında askerlik hizmetini uzun dönem olarak yerine getirmiş ve terhis olmuş erlerden oluşan 15 kişilik bir çalışma grubu esas alınmıştır. Bu yılların seçilmesinin nedeni askerlik sonrasında da bir gündelik hayat deneyimleyecek bir zaman diliminin oluşabilmesi ve bunun gündelik hayat üzerinden bir değerlendirme yapmaya olanak vermesidir. Çalışmada askerliğini uzun dönem er olarak yapmış kişilerin seçilmesinin nedeni de yine benzer bir şekilde askerlik sırasında bir gündelik hayat deneyimini uzun süre yaşamış olmalarıdır. Çalışma grubunun oluşturulmasında kartopu ve rastgele yöntemi kullanılmıştır. Ancak farklı ideolojik düşüncelere sahip kişilere de çeşitliliği sağlamak açısından ulaşılmaya çalışılmıştır.

Çalışma gündelik hayat teorisinden beslendiği ve bu vektör üzerinden ilerlediği için askerliği farklı illerde, farklı kırsallarda yapmış kişilere ulaşılmaya dikkat edilmiştir. Çalışma kapsamında yapılan mülakatlar ve görüşmecilerin söylemleri

çalışma açısından önemli bir yer tutmaktadır. Çalışmayı nitelikli bir hale taşıyan şey de askerliğini uzun dönem er olarak tamamlamış bireylerle yapılan derinlemesine mülakatlar ve mülakatlardan yola çıkarak yapılan söylem analizidir. Bireylere ulaşmak için internetten ve oluşturulan tertip gruplarından yararlanılmış, yine internet üzerinden gruplara mesaj atılmıştır. Çalışma hakkında bilgi verilerek, mülakatlara katılacak bireylere ulaşılmaya çalışılmıştır. Fakat internet üzerinden geri dönüşlerin çok az olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bu nedenle çalışmada yeterli kişi sayısına ulaşabilmek için görüşmecilerden yararlanılmış ve görüşmeye katılan bireylerin arkadaşlarından çalışmaya katılmak isteyen birilerinin olup olmadığı sorulmuştur.

Çalışma grubunun daha geniş bir alana yayılması için İstanbul'da beş gün boyunca çalışmaya katılacak bireyler bulunmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede 40 kişiye çalışmaya katılıp katılmayacakları sorulmuş olup bunlardan 20'si çalışma kapsamında belirlenen dönemden önce askerlik yaptığı için mülakat gerçekleştirilmemiştir. 10 kişi çalışmaya katılmayı reddetmiştir. 5 kişi ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Böylece yeterli kişi sayısına ulaşılmıştır. Uzun dönem askerlik yapmış erlerin seçilmesinin temel nedeni, kışla yaşantısının daha uzun bir süre deneyimlenmiş ve bunun bir gündelik hayat deneyimi olarak düşünölmeye elverişli olmasıdır. Veri toplama aşamasında ise mülakat ve söylem analizi teknikleri kullanılmıştır. Yapılan görüşmeler görüşmecilerin belirledikleri zaman aralıklarında ve belirledikleri mekânlarda gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler için yarı yapılandırılmış mülakat formu kullanılmış ancak görüşmeler sırasında herhangi bir süre sınırlaması getirilmemiştir. Yapılan görüşmelerde bireylerin isimleri alınmamıştır ancak güvenilirliği sağlamak açısından çalışmanın hangi amaçla, kim tarafından gerçekleştirildiğine dair açıklama yapılmıştır. Görüşmecilere isterlerse kendilerine bir takma ad belirleyebilecekleri belirtilmiş, kendilerini rahat hissetmeleri açısından kafe, kitapevi gibi mekânlarda görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmecilerden 5'i kendine takma isim belirlemiş ancak görüşmecilerin tamamı takma isim belirmediği isimlendirme yerine numaralandırma tercih edilmiştir. Görüşmecilere antropolojik bir yaklaşımla hazırlanan 40 soru yöneltilmiş, görüşmecilerin verdiği cevaplar doğrultusunda sorular eklenmiş ya da bazı sorular çıkartılmıştır. Bir görüşmeciyle yapılan mülakat ortalama olarak 3 saat sürmüştür. Dolayısıyla tüm görüşmelerin yaklaşık olarak 2800 dakika sürdüğünü söylemek mümkündür. Bu çalışma

kapsamında bireylerle yapılan mülakatlarda sadece askerlik sırasındaki gündelik hayat deneyimine odaklanılmamış askerlik sonrasına da odaklanılmıştır. Görüşmecilerle ile süren mülakat süreleri ve görüşmelerin nerede yapıldığı aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 1.1: Görüşmelerin yerleri ve süreleri

	Yer	Süre
Görüşmeci 1	İstanbul	3 saat 23 dk
Görüşmeci 2	İstanbul	2 saat 54 dk
Görüşmeci 3	İstanbul	3 saat 13 dk
Görüşmeci 4	Bolu	3 saat 5 dk
Görüşmeci 5	İstanbul	3 saat 1 dk
Görüşmeci 6	Bolu	2 saat 49 dk
Görüşmeci 7	Bolu	3 saat 5 dk
Görüşmeci 8	İstanbul	2 saat 45 dk
Görüşmeci 9	İstanbul	3 saat 35 dk
Görüşmeci 10	Bolu	3 saat 18 dk
Görüşmeci 11	İstanbul	2 saat 30 dk
Görüşmeci 12	Bolu	2 saat 50 dk
Görüşmeci 13	İstanbul	2 saat 37 dk
Görüşmeci 14	İstanbul	3 saat 20 dk
Görüşmeci 15	Bolu	4 saat 3 dk

1.3. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu çalışmanın amacı ulus-devlet, zorunlu askerlik ve erkeklik konusundaki söylemlerin kesişme ve eklemlenme eğilimlerini ve bu söylemlerin birbirleri tarafından kurgulanma biçimlerini inceleyerek askerliğin gündelik hayat pratiği üzerinde tartışılabilir bir deneyim haline gelmesini sağlamak ve askerliği sahip olduğu olağanüstü hal sıfatının uzağında sıradanlaşmış, rutinleşmiş ilişkiler düzleminde tartışmaya açmaktır. Çalışmada zorunlu askerliğin tarihsel arka planına ve Türkiye'nin ulus-devlete dönüşme sürecine bakılmasının nedeni askerlerin deneyimlerini olağanüstü halin dışında başka bir gözle görebilecek bir düzlem ortaya çıkarmak ve ordu ile ulus-devletin olağan söylemlerini yapıbozuma uğratmaktır. Askerlik deneyimi her şeyden önce bir erkek deneyimidir ve “askerlik işlerinde uzmanlaşmış olan söz konusu devlet adamlarıyla ilişki kurma olgusu, merkezileşme, gizlilik, eril gurur ve eril uzmanlaşmanın devlete ait askeri politikaların oluşturulması süreciyle sıkı sıkı iç içedir” (Enloe 2006: 60). Bu deneyim erkekliğin sürekli olarak yüceltildiği bir mekânda yeniden kurgulanmakta, erkeklerin kendilerini kurgulayışının, bir erkek-özne olarak tanımlayışının zeminini oluşturmakta ve kendi içinde gündelik hayatı bir erkeklik kozmosuna dönüştürmektedir.

Askerlik bir erkeklik deneyimi olmasına rağmen öncesi ve sonrasıyla sadece kendi bağlamında düşünüldüğünde bile bu performans ilişkilerinin anlaşılmasının ulus-devlet içindeki kadınlıklara dair de ipuçları sunacağı açıktır. Dolayısıyla bu yönden askerlik sadece erkeklerle ilgili bir mesele değil, kadınları da yakından ilgilendiren hatta kadınlıkların inşa edilmesinde payı olan bir meseledir. Bu yönüyle bir toplumsal cinsiyet ve militarizm meselesi olarak ele alınmalıdır. “Milliyetçilik genellikle militarize edilmiş mekânlarda inşa edildiğinden, ulusal kimlik gibi militarizasyon da toplumsal cinsiyeti içeren bir süreçtir” (Enloe 2011: 219). Askerlik deneyimi üzerinden farklı erkeklik hallerini görünür kılma çabası bu deneyimin kendisini anlamak, ulus-devletin bireyleri dönüştürme ve makbul vatandaş üretme süreçlerini, özne-bedenler yaratma stratejilerini, ulusal aidiyet söylemlerinin nasıl yeniden üretildiğini anlamak açısından önemlidir. Askerliğin deneyimlendiği zamanı ve mekânı irdelemek, ordunun içine çekme ve dışarıda bırakma eylemlerinin

görülebilmesini sağlamaktadır. Sivil hayatının yeni bir boyuta taşındığı ve sınırlılıkların yeniden kurgulandığı bu zaman ve mekân döngüsü içindeki erkeklik performanslarının uyma, içselleştirme, çatışma gibi davranma biçimlerinin ve en nihayetinde beden iktidar çerçevesinde özneleştirilmesinin açıklanması açısından önemlidir. Dolayısıyla gündelik hayatın kendisi bu çalışmada tartışmanın ana zeminini oluşturmakta ve iktidar, beden, mekân ve öznenin kurgulanışının gündelik hayat düzleminde tartışılması amaçlanmaktadır. Bu nedenle çalışmada öncelikli olarak erkeklik, zorunlu askerlik, militarizm, iktidar gibi makro söylemlerin açıklanması amaçlanmış, sonrasında ise daha mikro bir incelemeye yönelerek bu söylemlerin gündelik hayat üzerindeki ve birey performansındaki etkileşimi saptanmaya çalışılmıştır. Çalışmada genel olarak mikroyu inceleyen, bireye, güne, bireyin performansına odaklanan bir yaklaşım benimsenmiştir.

II. BÖLÜM

2. MAKRO SÖYLEMLER NE ANLATIYOR? HÜCREYE YOLCULUK

2.1. Erkeklik

Cinsiyet kategorisinin tarihsel referans noktası, bir söylem olarak ortaya çıkışı düşünüldüğünde cinsiyetin normatif olduğunu söylemek mümkündür. Söylemin kendisi “yazılan yer ya da yüzeyin yapısı tarafından kaplanmış bir tarihe sahiptir” (Butler 2014: 12). Dolayısıyla cinsiyeti –toplumsal cinsiyet söyleminden daha önce- bir kurmaca olarak tanımlamak mümkündür. Öznenin yaşamının öncelikli tanımlayıcısı ve özneyi normların içinde kuran şey cinsiyettir. Hayatı yaşanılabilir boyutta bir kurmacaya dönüştürür. Norm öznenin cinsiyet temelli performans geliştirmesine neden olur. Dolayısıyla cinsiyet, bedenleri ve bedenlerin maddileşmesini kontrol eden kültürel bir norm olarak görmek gerekmektedir. “Yönettiği bedeni üreten düzenleyici pratiğin bir parçasıdır; bu, düzenleyici gücünün kontrol ettiği bedenleri üretme –sınırlama, dolaşıma sokma, farklılaştırma- gücüne sahip bir çeşit üretici tahakküm olarak açıklanabilir” (Butler 2014: 12). Cinsiyetin sürekli olarak yasaya başvurduğunu ve başvurdukça, yasanın atıfta bulunduğu işaretler aracılığıyla cinsiyet yasasının genişlediğini ve idealleştirdiğini söylemek mümkündür. Ancak yasa kesin ve değişmez, geçirimsiz değildir, kendisi tam da bu atıflar aracılığıyla üretilir. Yasanın geçirimsiz olmaması öznenin kendisinde sisli bölgelerin oluşmasına ve direnme alanının tam da bu loş bölgelerden doğmasına neden olur.

Bir erkek özne olmayı seçmek, bir erkek özne olma yönünde performans geliştirmek, başka öznellik biçimlerini reddetmek daha en başında heteroseksüel bir buyruğun peşinden gitmek ve ilişkisel bir beden olmak anlamına gelecektir. Dolayısıyla cinsiyetlenmiş olmak performe edilebilir olmaktır. Birey “bu yönde gelişen buyruğun

özdeşimlerine imkân tanınmasını ve diğerlerini önlemesini veya reddetmesini sağlayan söylemsel araçlara bağlanmaktadır”(Butler, 2014: 9). Böylece erkeksileşmenin kaçınılmaz olarak bir dışlama ile gerçekleştiğini söylemek mümkün hale gelir. Dışlama burada bir yönde gelişen özdeşleşmenin ters imgelerini değersiz, kötü görmek ve onlardan kurtulma yönünde bir performans göstermek olarak kullanılmıştır. Butler (2014: 25)’a göre dışlanmış olan, aşağılanmış, kovulmuş ve bozulmuş bir statüyü temsil etmektedir. Kadın ve erkek olma sürecinde kaçınılmaz olarak bir özne bölünmesi yaşanmaktadır. Parçalanmış özne anlamını yönlendiği ötekinde tanımlar. Erkeklik imgeler arasındaki bağlantılar tarafından düzenlenir ve hem imgeler hem de bağlantılar değişikliğe uğratılabileceğinden ve başka türlü bir performatif alana gönderme yapabileceğinden mutlak değildir. Bu nedenle yek bir erkeklik tanımından kaçınmak gerekir. Her özne bir imge avcısıdır ancak tam da avcının kendisi en büyük imgeyi oluşturmaktadır. Erkeğin erkekle ilişkisini ve erkeğin kadınla ilişkisini belirleyen öncüller, bu imgesel yapılardır. Ancak aynı imgesel yapılarla kurulan bağ ve reddediş eksikliğin de kaynağını oluşturmakta ve öznenin tamamlanamamasına neden olmaktadır. Bu nedenle öznenin özne olabilmek için kendisini yutmak zorunda olduğunu söylemek mümkündür. Böylece ortadan kaldırılan efendiyle özdeşim sağlanmış olacaktır.

“Erkeklik” verili bir simgeler bütünü olmaktan çok iktidar ilişkileriyle ilişkili olan kendi içinde çelişkileri ve çatışmaları barındıran bir deneyimdir. “Çoğul, çatışmalı, birbiriyle uyumsuz, ya da birbiriyle ilişkisiz çok sayıda farklı erkeklik deneyimlerinin yaşanmakta olduğu bir “erkek egemenliği” nden bahsetmek mümkündür” (Sancar 2009: 17). “Freud (2014)’a göre erkeklik ne biyolojik olarak belirlenmiştir ne de toplumsal kalıpların ve beklentilerin basit bir ürünüdür. Psişik bir yapıyla ilgili kaçınılmaz olarak gerilim, endişe ve çelişkilerle dolu karmaşık ve güç bir süreçtir” (Aktaran: Segal 1992: 105). Erkek sadece fiziksel ve maddi alana gönderme yapan bir beden değildir, bir yandan toplumsal imgelerle inşa edilmiş bir kimlik alanına gönderme yaparken bir yandan kuşatılmış bir bedeni işaret eder. Özellikle 1970 ve sonrası erkeklik çalışmaları erkeklik ve kadınlığın biyolojik özelliklerden ve bedene gönderme yapan tanımlamalardan uzaklaşıldığını göstermektedir. Beden ve cinsiyeti birleştirip biyolojik özelliklere atıfla tanımlama yapmanın ve standartlaştırmanın hem farklı erkeklikleri hem de kadınlıkları tehlikeye soktuğu açıktır. Eril/dişil, mantıksal bakış/duygusal bakış ve aktif/pasif gibi ikilikler tam da bu kurmacayla oluşmuş ve belirli bir erkek doğasına atıfta bulunmuştur.

Erkeklik çalışmalarında ise tüm bu ayrımların kadın ve erkeğin doğasında var olduğu, verili olarak bulunduğu varsayımına karşılık daha en başta kadın ve erkeğin doğasının ne olduğu, bu türden beden/cinsiyet özdeşleştirmesinin atıfta bulunduğu normlar sorgulanmıştır. Foucault'dan (2011b; 2012; 2015a; 2015b) yola çıkarak normallığın kendisinin iktidar tarafından inşa edildiğini, değişken olduğunu ve bir özünün olmadığını hatta tek tek bireylerin seçimlerini tehlikeye soktuğunu söylemek mümkündür. Çünkü her özdeşleşme beraberinde başka özdeşleşmelerden vazgeçişi getirmektedir. Bu nedenle norma dayalı bir erkeklik kalıbına uymak belirli bir özdeşleşme biçimiyle sağlanmaktadır.

Erkeklik çalışmaları ve eleştirel yaklaşımla birlikte erkeği fiziksel güç ve kadını naiflik, kırılganlık temelinde tanımlayan yaklaşımlar yerini, bedenin kendisinin de bir kurmaca, bir inşa olabileceği düşüncesine bırakmıştır. Bu durum özdeşleşme sürecinde bir değişiklik yaratabilmesi açısından önemlidir. Bu süreçte erkekliğin ne olduğu sorunsallaştırılmış ve egemen eril yapıdan erkeklerin de zarar gördükleri, zaman zaman ikincilleştirildikleri, belirli erkeklik beklentilerinin olduğu, bu beklentilerin dışında kalanların baskılandığı belirtilmiştir. Bu nedenle “erkeklik davranış ve değerlerinin biyolojik bir zorunluluktan kaynaklanan kültürel oluşumlar olarak değil, toplumsal bağlamlarda gerçekleşen iktidar örüntüleri içinde şekillenen farklı farklı sosyal tarzlar, “inşa”lar olduğu kabulüne doğru kayan bir yaklaşımın egemen olmaya başladığını” söylemek mümkündür (Sancar 2009: 29). Özellikle hegemonik erkeklik söylemi bu süreçte erkekliğe dair önemli bir açıklama olmaktadır (bkz: Barret ve Whitehead 2001; Bordo 2000; Connell 1994, 2001; Carrigan ve Connell 2002; Kimmel 1994). Erkeklik çalışmaları farklı erkekliklerin olabileceği ve tahakküm altına alan hegemonik erkekliğin aynı zamanda bu erkekliğe uymayan erkekliklerinde var olduğunu düşündürmüştür. “Sınıf, etnisite, kültür, din, mezhep gibi artikelleri düşündüğümüzde aslında hegemonik erkeklik azınlığı temsil eden ancak tahakküm kuran ve diğer erkeklerin kendisini bu kavram üzerinden tanımladığı bir şeydir” (Sancar 2009: 26- 27). Hegemonik erkeklik söylemi ve yapıbozumcu yaklaşımla birlikte toplumsal cinsiyet söyleminden önce cinsiyetin kendisinin sorunsallaştırıldığı ve bedenin de iktidarın ağıının içinde inşa edildiğine dair yaklaşımların benimsendiği görülmektedir. Çalışmada da sıkça başvurulduğu üzere Butler ve Foucault'un öncül olduğunu söylemek mümkündür. Sancar (2009)'a göre toplumsal cinsiyeti özne-bedenlerin performansları olarak açıklamak ve

Foucault'dan yola çıkarak biyo-iktidarın kendi kendini var etme biçimi olarak tanımlamak mümkündür. Dolayısıyla erkeklik ve kadınlığı bu kurmacadan yola çıkarak birer inşa olarak görmek mümkündür. Çalışmanın bu kısmında erkeklik tam da bu nedenle bedenın kuşatılması, bir anlam dünyasının oluşturulması ve öznenin bu yönde geliştirdiği ya da reddettiği performanslar olarak ele alınmıştır. Beden kuşatılmıştır ve özne normatif bir biçimde inşa edilmiştir; özne-beden bir kurmacadan ibarettir.

“Beden, söylem içinde ve iktidar ilişkileri bağlamında cinsiyetli bir varlık olma anlamını kazanır”(Butler 2014: 72). “Özne olarak beden” şeffaf olmayan, kendisi tarafından bilinmeyen, başkaları ile ilişkilerinin izdüşümlerinden oluşan, kendi içinde tutarsız bir oluşumdur. Bedenin cinselliği ve cinsiyet kimliği ancak cinsiyetlenmiş toplumsal alanlarda hareket ederken, toplumsal ritüeller, edimler ve ezberlenmiş davranışların pratik edilmesiyle gerçekleşir” (Sancar 2009: 183). Beden cinsiyetlen(diril)miştir ve cinsiyetlen(diril)miş bedenler arasında hiyerarşik bir ilişki mevcuttur. Cinsiyetlen(diril)miş bedenler bir takım normlara tâbi olur, normu üzerine alır ve norma uygun işaretleri görünür kılarlar. Bu yönde performanslar geliştirirler. Böylece toplumsal beden bu işaretlerin ışığında şekillenir ve normun kaynağı haline gelir. Normları “yöneten yasa hem insanın cinsiyetini, toplumsal cinsiyetini ve hazları biçimlendiren bir ilke gibi hem de bireyin kendisini yorumlamasının ilkesi gibi işler” (Butler 2014: 74). Tek tek öznelere yasaya başvurusuyla beraber öznelere arası ve öznenin kendisinde onaylama ve dışlama ritüelleri meydana getirir ve performansa sergilenebilir, gözetlenebilir/denetlenebilir bir boyut kazandırır. Her onaylama bir dışlamayı içermektedir ve onaylamanın sonucu olarak bütünleştirici bir nitelik kazanan erkeklik imgelerinin dışlananla çakışmasına neden olmaktadır. Bir bakıma her beklenti kendi olumsuzunu meşru kılmaktadır. Bu nedenle erkeklik imgelerinin görünür kılındığı ve erkeğin üzerine aldığı edimlerin olduğunu söylemek mümkündür. Bireyler erkeklik imgeleri olarak kurgulanan şeyleri, toplu performans alanlarında gösterme, sergileme ihtiyacı hissederler. Özellikle erler arasında cinselliğin sürekli konuşulan bir konu olması, cinsel performans ve erkeklik arasında kurulan ilişkiyi göstermesi açısından önemlidir. Erkekliğin küfür yarışıyla perçinlendiği ve cinsel deneyimlerin sürekli yinelenen ritüellerde sıkça vurgulandığı bir gündelik hayat deneyimi söz konusudur. Böylece erler erkekliğin yoğun bir şekilde küfür, öfke, cinsellik anıları ve performansın düzleminde sergilendiği bir ortamda erkekliklerini konuşturmaktadır. “Erkeklik veri

değil, kazanılan ve kaybetme tehlikesi her an olduğu için nihai olarak asla elde edilemeyen bir statüdür. Bu nedenle bir erkeğin erkekliğinin ispatlanması, kaybetmeyle ilgili sürekli bir kaygıyı beraberinde getirir”(Kandiyoti 1997: 82) Dolayısıyla erkekler, erkeklik imgelerine ait deneyimlerini sürekli teşhir etme, erkekliklerinin tehlikeye girdiğini düşündükleri noktada ise şiddete yönelme eğilimi göstermektedirler. Askerlik sırasında erkeklik alanına en çok ait olduğu düşünülen şeylerin sürekli olarak konuşulması ve sürekli küfür edilmesinin nedenlerinden biri budur. Artarak gün yüzüne çıkan endişe şiddet eğiliminin artmasına, düşmanlaşmaya ve öfkenin sesli olarak ifade edilmesine ve şiddet üzerinden erkeklik krizinin aşılmasına neden olur. Dolayısıyla erkek mazoşizmin sınırlarından kaçtıkça sadizmin sınırlarına yaklaşır.

Erkeklik imgelerinin muğlaklığı ve her an kaybetmeyi mümkün kılışı dolayısıyla erkekliğin değişken bir zeminde deneyimleniyor olması sürekli kendini ispat etmenin kıyılarında dolaşan asla kendi ağırlık merkezine ulaşamayan ve çıkış noktası kendi olamayan kaygı yüklü bir deneyime neden olur. Hatta “erkekliğin temel nirengisinin kadınlık hali değil, erkek olamama hali” olduğunu söylemek mümkündür (Bora ve Tol 2009: 825). Bunun temel nedeni ise erkekliğin bir özneleşme sürecini içermesidir. Erkeklik ve kadınlık imgeleri sürekli imal edilme halindedir ve bir işaret bu kalıbın içine dâhil olabilirken başka bir işaret sönebilir. Bu nedenle tamamlanmış bir erkeklik halinin olmadığını ve en başından belli imgelerin reddi üzerinden kurulduğu için tamamlanamayacağını söylemek mümkündür. Çünkü erkeklik iktidarın bedeni kurgulamasıyla ve bedensel bir öznenin inşa edilmesiyle oluşturulmuştur. Erkeklik, iktidar temelli bir biçimde bedenin yüzeyinde kurulduğu için, bireyin kendiliğine dâhil ettiği ve kendiliğinden geliştirdiğini düşündüğü performanslarını, kendine aldığı ve kendinde tanımladığı imgeler ağını, bütün o semboller dünyasını oluşturmaktadır. Erkeklik ve beden arasındaki ilişki ve özne olma biçimleri üçüncü kısımda ayrıntılı bir biçimde incelenecektir.

2.2. Hegemonik Erkeklik

Genelleşebilecek bir erkeklik tanımından, erkekliği bir kalıbın içine yerleştirmekten kaçınmak gereklidir. Çünkü erkeklik dediğimizde şöyle bir tehlikeyi de beraberinde getirmiş oluruz; erkeklerin özerkliklerinin ve öznelliklerinin silikleşmesi,

imgelerin oluşturduğu spektrumun tek bir renge dönüşmesi. Bu nedenle evrensel olarak tanımlanacak bir erkeklikten bahsetmek mümkün değildir. Bunun yerine yerel düzeylerde baskın olabilecek bazı erkeklik imgelerinin olduğu söylenebilir. Bu erkeklik imgelerinden bazıları genelleşerek normatifleşir ve hegemonik erkeklik imgelerine dönüşür.

“Hegemonik erkeklik, toplumsal süreçler içinde idealize edilmiş bir erkeklik formunun devlet, kilise, medya gibi kurumlar aracılığıyla nasıl tüm topluma yayıldığını işaret eden bir kavramdır” (Türk 2011: 166). Bu tanımın kendisi aslında hegemonik erkeklik imgelerinin de değişiklik gösterebileceğini işaret etmektedir. Çünkü tanımdaki kilise yerine camiyi koyduğunuzda aynı zamanda farklı bir kültürlenme biçiminin kapılarını aralamış olursunuz ve böylece erkeklığe dair yine din üzerinden farklı imgeler ortaya çıkabilir. Connell (1998)’e göre hegemonik erkeklik mutlaklık kazanacak ve değişemeyecek bir “olgu” değildir. Söylemin kendisi, egemenlik biçimlerinin değişikliğe uğrayabilir olması ve sınırlarının kesinlik taşınamaması –iktidar dengeleri gelgitlidir– nedeniyle kaygan bir zeminin içine yerleştirilmiştir. Hegemonik erkeklik sabit olmayan, değişken imgeler taşıyan, yatay ve dikey hareketliliğe izin veren ve bireyleri içeri alan ya da dışarıda bırakan bir söylemdir. “Hegemoni, kültürel dinamikler yoluyla belirli bir grubun bulunduğu toplulukta sahip olduğu ve sürdürdüğü egemen durumdur. Pisani (2009)’un hegemonya tanımına göre “(...) ihtilafların sonucudur ve durağan değildir, tarihsel olarak değişkendir. Hegemonik herhangi bir sistem doğası gereği güvensizlik yaratmak durumundadır” (Pisani 2004: 159). Söylem erkeklerin tâbi kılınması ve kadınların destekleyici konuma itilmesi ile yeniden üretilir. “Hegemonik erkeklik sadece kadınlarla değil, tabi kılınmış erkekliklerle ilişkili olarak da inşa edilmiştir. Aynı zamanda erkeklerin hâkimiyetini kadınların ise bağıllığını garanti altına alır” (Connell 1998: 249). Benzer şekilde Seidler (1998: 51) hegemonik erkeklığın kadınlar üzerinde bir güç ilişkisi kurduğunu ve kamusal alanın erkeklere ait olarak kurgulandığını vurgulamıştır.

Hegemonik erkeklığın oluşumunda ve erkeklik ve kadınlığa dair söylemlerin inşasında, öncelikli olarak bir heteroseksüel matrisin vurgusunu yapmak gereklidir. Toplumsal cinsiyetin içinde erkeğin erkeksi/erkek gibi, kadının kadınsı/kadın gibi davranması, bu yönde performatiflerin oluşturulması ve erkek ile kadının heteroseksüel olarak kurgulanması söz konusudur. Bu vektörden yola ilerleyerek hegemonik erkeklığın simetrik bir cinsiyet performansını perçinlediğini ve bu yönde bir özdeşimi zorunlu kıldığını vurgulamak gerekmektedir. Bunun dışında kalan, erkeksi/kadınsı işaretlerin

ötesinde performe edilen cinsiyet halleri hem iktidarın hem de hegemonik erkeklik alanından dışlanmakta ve nesneleştirilmektedir. Bu çalışmada hegemonik erkekliğe değinilmesinin nedeni yukarıdaki varsayımdan hareketle ordunun erkeklik temelleri üzerinden işleyen bir anlayışa sahip olması, belli bir erkeklik modelini işaret etmesi ve bireylerden bu yönde eylemler gerçekleştirmeyi talep etmesidir. Militarizmin mekânı olarak ordunun hegemonik erkeklik değerlerinin aşılandığı, bunun dışında kalanların ötekileştirildiği totaliter bir kurum olduğunu söylemek mümkündür. Hegemonik erkeklik çoğunlukla ırk, sınıf, cinsellik gibi durumlardan beslenerek kurulur. “Hegemonik erkeklik, sövülse de sayılsa da, diğer erkekliklerin üzerinden kendilerini tanımladıkları veya rekabet içine girdikleri bir standart olarak varlığını sürdürür” (Nagel 1998: 247). Butler (2008) belirli tür erkeklik hallerinin sistemin devamlılığının sağlanabilmesi için ötekileştirildiğine dikkat çeker. Hegemonik erkeklik çok kısıtlı bir alana gönderme yapmasına rağmen, birçok farklı erkeklik biçimi tarafından kabul gömesinin nedenlerinden biri söylemin yatay ve dikey hareketliliğe izin vermesi, en azından hayalinin kurulmasını sağlamasıdır. Hegemonik erkekliği farklı erkeklik biçimlerinin ağırlık merkezi olarak düşünmek mümkündür. Dolayısıyla ağırlık merkezine yaklaştıkça erkekler hegemonik erkekliğin sağladığı ayrıcalıktan daha fazla yararlanmakta, ağırlık merkezinin güçlenmesine yardımcı olmaktadır; merkezden uzaklaştıkça ise erkeklerin kazançları azalmaktadır. Ağırlık merkezine yakın olan erkekler aynı zamanda hegemonik erkekliklerin imgelerinin görünür kılınmasına katkı sağlamaktadırlar. Connell (1998: 75-80) hegemonik erkeklikle beraber üç tür erkeklik modelinin daha ön plana çıktığını vurgular. Bunlar “suç ortaklığı”, “madun” ve “marjinal” erkeklik halleridir.

Hegemonik erkeklik tanımı gereği çok fazla özelliği bir arada bulundurduğundan bu çok az bir erkek grubunun tekelinde gerçekleşmektedir. Dolayısıyla hegemonik erkekliğe dâhil olanların bir azınlık sınıfını oluşturduğunu söylemek mümkündür. Ancak bunun yanı sıra suç ortağı olan erkeklik halleri vardır. Bunlar hegemonik erkeklik imgelerini taşımasalar bile hegemonya alanına yakın oldukları için iktidardan pay alma imkânına sahiptir. Connell’e göre (1998) erkeklerin büyük çoğunluğu “suç ortağı” grubunun içine dâhil olmaktadır. Bunlar ataerkil örüntünün kadınların üstünde uyguladığı güçten yararlanırlar ve yarı-pasif bir rol üstlenirler. Madun erkekler ise erkeklikler içinde en tehlikeli durumda olanları oluşturmaktadır. Bunun temel nedeni bu gruptaki erkeklerin cinsel yönelimleri nedeniyle ötekileştirilmiş ve yok sayılmış olmalarıdır. Bu erkeklerin

ataerkil örüntüden pay almaktan ziyade, ataerkil örüntüden zedelendikleri ve örselendikleri söylenebilir. Ancak burada önemli bir noktaya dikkat çekmek gerekir; hegemonik erkekliğin dışında kalan birçok erkek pay aldığını ve avantajlı olduğunu düşünmesine rağmen erkeklik her zaman bir bedel ödemekle mümkün olduğundan, ataerkil yapı sadece kadınlara değil aynı zamanda erkeklere de zarar vermektedir. Marjinal erkeklerin ise ırk, sınıf gibi nedenler nedeniyle dezavantajlı konumda olduklarını söylemek mümkündür.

Elbette hegemonik erkekliğin imgeler bütünü olarak üretilmesinde eril iktidarı oluşturan kurumlar da önem taşımaktadır. Eril iktidar erkeği merkeze alır, ordu, okul, hapisane, hastane gibi kurumlar aracılığıyla erkeğin bedenini dönüştürür ve kullanır. Zorunlu askerlik bu kullanım hakkının toplumun geneline yayılmasına ve meşrulaşmasına yardımcı olur. Ordu beden terbiyesinin görünür bir biçimde gerçekleştirildiği ve topyekûn katılımın sağlandığı nadir kurumlardan biridir. Aynı zamanda eril iktidarın kurumsallaşmış yüzüdür. Dolayısıyla ulus-devlet, zorunlu askerlik ve hegemonik erkeklik birbirine eklenmiş iktidar stratejilerinin gerçekleştiği bir iktidar şebekesini oluşturmaktadır. Bir erkekler kümesi olarak askerlik hem farklı erkeklik biçimlerinin hem de hegemonik erkeklik imgelerinin anlaşılması açısından önemlidir. Ordu erkeklere ait bir alandır; kamusal alana gönderme yapmasına rağmen sivil hayatın kışla duvarlarının içine taşınmış olması ordu içindeki kamusal alan ve özel alan sınırlarını muğlaklaştırır. Bunun izlerini komutan-er ilişkilerinde görmek mümkündür. Komutan ere olan babacan tavırlarıyla hem bir ev ortamı izlenimi yaratmakta, hem de askeri cezalar ve yükümlülükler asker bedenin kamuya ait olduğunu hatırlatmaktadır. Dolayısıyla her ne kadar ordu kendini net sınırlar içine yerleştirmiş bütün kurallarını göstermiş olsa da ordunun sınırları muğlak ve parçalıdır ve çatlaklarla doludur. Bütün bu çatlaklar içinde ise farklı erkeklik halleri ve uyum sağlama biçimleri gerçekleşir.

Connell Toplumsal Cinsiyet ve İktidar(1987) adlı kitabında farklı erkeklerin kadınlar üzerinde kurulan iktidar noktasında ortaklaştıklarını ve hegemonik erkekliğin de aslen buna hizmet ettiğini vurgulamıştır. Bu ortaklık ise eril iktidarın mümkün kılınması ve ordu, okul gibi kurumlarla gelişkinlik kazanmasıyla mümkün olmuştur. Hegemonik erkeklik simgelerine ulaşan erkek sayısı azınlıkta olmasına rağmen kadınlar üzerinde ve hatta geride duran erkekler üzerinde bir iktidar alanı yaratmasıyla çoğunluğun onayı sağlanmıştır. Buradan yola çıkarak bir erkeği kadından ayıran şeyin ne olduğunu da

sormak gerekiyor. Kadın ve erkek farklı anatomik özelliklere gönderme yapan bedenler olarak algılansa da erkeklerin kadınlar üzerinde bir iktidar alanı yaratmasını açıklamak için biyolojik farklılıklar yeterli midir? Bu durumun nedenleri eril iktidarın erkeği, kadın olmayan, kadınsı imgelerden arınmış bir beden olarak inşa etmesinde, hatta daha da öncesinde kadın ve erkek bedenler olarak inşa edilişimizde dolayısıyla dilde yatmaktadır.

Kristeva ve Klein (2005) farklılıklarımızın oluşmasındaki esas unsurun dil ve dilsel temsil araçları olduğunu belirtmiştir. Farklılıkların anlam kazanabilmesi ve bireyler üzerinde etkiye sahip olabilmesi için ifade edilmesi gerekir, bunun içinde dile ihtiyaç vardır. Kadın erkeğin varoluşunu tehdit eden, erkek-öznenin tam olarak oluşmasına izin vermeyen ancak yine de erkeğin öznelliğinin başat referansı olandır; böylece kadın erkeğe “erkek olamama halini” hatırlatır. Bu nedenle erkek kadını ötekisi olarak kurgulamakta, kendisinde var olan imgelerin bir kısmını kadınsı olduğu gerekçesiyle dışlamakta, bu durum ise “erkek olamama halinin” devamlılığına yol açmaktadır. Böylece erkeğin kendisiyle ilişki kurmasına gerek kalmaz. Onun için öteki üzerinden kurulan erkeklik hali yeterlidir. Kişinin ötekiyle kurduğu ilişki değil, kendi bedeniyle kurduğu ilişki sakıncalıdır. “Fakat dışlanan ve öznenin bütünlüğünü tehdit eden şey hiçbir zaman yok edilmez. Dışlanır, ama özneliğin sınırlarında var olmaya devam eder” (Kristeva 2014: 65) Aslında erkeğin kadınsı olarak gördüğü ve dışladığı imgeler, erkeğin kendisiyle özdeşleşmesinin sağlanması için gereklidir, bu bir bakıma egonun kendisinden üstün gördüğü şeyi reddetmesidir. “Heteroseksüel cinselliğin kendisini üretmek için dışarda bırakmak zorunda kaldığı tüm cinsel olanak alanları onun için bir tehdit kaynağıdır”(Butler 2014: 82). Dolayısıyla eril iktidar erkeklik krizinin aşılması için baskın erkeklik imgeleri oluşturur ve hegemonik erkeklik dil ve dilsel araçlar dolayımında iktidar mekanizmasıyla şekillenir.

Hegemonik erkeklik söylemi heteroseksüel, genç, spor yapan, bedensel olarak güçlü, beyaz, şehirli ve aynı zamanda yeterli düzeyde dindar bir erkeklik kümesine gönderme yapmaktadır (Connell 1987 ve 1995). Söylemde yer alan bütün imgeler, egoyu yücelten, erkeği epikleştiren, üst bir benlik atfeden imgelerdir. Sancar (2008: 28) “güçlü olmak, başarmak, sorunları şiddet kullanarak çözmek, duygularıyla değil aklıyla davranmak, rekabete ve hiyerarşiye dayalı ilişkileri ön plana çıkarmak, bağımsız davranmayı önemsemek, başkalarını yönetmeyi bilmek vb. davranış özelliklerinin “erkeksi” olduğunun genel kabul gördüğünü” belirtmiştir. Bütün bu özelliklerin bütün

erkeklerin ortak özellikleri olmadığı aşîkârdır. Bu durum sadece cinsiyetler arası değil, cinsiyet içinde de bir hiyerarşinin oluşmasına neden olur. Dolayısıyla hegemonik erkekliğe ait imgeler erkeklerin birbirleriyle rekabet etmeleri, çatışmaları ve uyum sağlamaları için gerekli imgelerdir. Böylece eril iktidarın söylemleri yeniden üretilir. “İktidarı elinde bulunduran erkek grubu sayıca oldukça azdır ancak bu durum geniş bir erkek kesiminin onayı ve suç ortaklığı ile beslenen hegemonik bir oluşumdur”(Sancar 2008: 34). Buradan yola çıkarak erkekler arası hiyerarşi ve rekabetin çoğulcu bir erkeklik anlayışına gönderme yaptığını, hegemonik erkekliğin ise sayıca az olmasına rağmen merkezi bir öneme sahip olması nedeniyle hem erkekler hem de kadınlar üzerinde bir iktidar ağı yarattığını söylemek mümkündür.

Hegemonik erkeklik söyleminin devamlılık kazanmasının önemli dayanaklarından biri rıza ile gerçekleşmiş olmasıdır. Rıza uysal bedenler üretmede iktidarın başvurduğu en kalıcı yöntemdir. Bu nedenle birey erkeklik imgelerinin olağan imgeler olduğunu, başka türlü bir erkekliğin mümkün olmadığını düşünmeye başlar. Bir erkek bedenini biyolojik/anatomik boyutta tasarlar ve erkekliğe ait imgelerin fiziksel özellikler bağlamında oluştuğunu düşünür. “İnsanlar kendi bedenlerin anatomi tarafından belirlenmiş sabit olarak temsil etmeyi seçerler. Oysa cinsiyetlenmiş bedenler tartışma götürmez biyolojik doğa parçaları olarak değil, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin inşa ettiği sosyal alanlar ve mekânlar olarak var olurlar. “Biyoloji/anatomi ise cinsiyet söylemince inşa edilmiş “üretilmişlik”lerdir” (Butler 1990: 25). Erkeklikler bir erkeklik teması içinde benzer kaygılardan beslenen bir bükülmeyi ifade eder. Bir erkeklik imgesinin altına birden fazla anlam ve sembol yerleşir. Bu sembolleri üstümüze aldıkça erkekleşir ya da bu sembolleri onayladıkça kadınlaşırız. Her grup, sınıf, kültür farklı semboller ve anlamlarla kimikleşir ve öznelliğini kazanır. Bu bağlamda her imge eksikliği erkeklik krizinin tetiklenmesine yol açar. Dolayısıyla hegemonik erkeklik sadece erkekler tarafından kadınları baskı altına alan bir biçem değil aynı zamanda farklı erkeklikler içinde güç, hiyerarşi ve iktidar ilişkilerinin oluşmasına neden olan bir biçemdir. Erkekler en çok kadınlarla karşılaşmadıkları noktada erkeklikleri ile baş başa kalır ve “erkek olamama halleriyle” yüzleşmeye başlarlar. Dolayısıyla ordunun sınırları içinde çok az kadının olması ve “erkek bir kurum” olmasının önemli olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü kışla duvarları içinde gerçekleşen gündelik hayat erkeklik krizinin görünür kılındığı ve kadın referansının ortadan kalktığı noktadır.

Ordunun şeref, toprak, vatan, güç söylemleri bir yandan ulus-devleti tanımlarken erkeklerden belli davranış modellerini talep etmektedir. Dolayısıyla “gündelik hayattaki erkek “mikrokültürü”, milliyetçiliğin, özellikle milliyetçiliğin militarist yanının talepleriyle pekâlâ uyuşmaktadır” (Nagel 2001: 79). Ulus-devletin iktidar alanlarının dışında kalmak, hegemonik erkeklik imgelerinin uzağında kalmak demektir. Bedenin iktidara sürekli maruz kaldığı, özneleşmenin iktidar tarafından sağlandığı, erkeksileşmenin hegemonik erkeklik imgeleriyle, erkeklik çeşitlemeleriyle ve erkek olmanın çeşitlemeleriyle birlikte biçimlendiği düşünüldüğünde bu ağır ve meşakkatli bir iştir. Bir yanıyla denetimli politik bir alanı vurgularken bir yanıyla en ilkel biçimde korku, acı, yetersizlik, eksiklik gibi temeller üzerinden kurulur. Tüm bunların sansürlü biçimde gerçekleşmiş olması eksikliğin tamamlanamamasına neden olur ve “başa çıkılması zor olan bir kamusal aşağılanmayı da beraberinde getirebilir” (Nagel 2001: 91). Özneleşmenin sürekli devam ettiği düşünülürse bedenler bütün bu süreçte farklı söylemlere maruz kalır; ideolojilerle karşılaşır, politik oyunların gerçekleştiği mekânlar haline gelirler hatta bu söylemlere ortak olur, kimi zaman ondan pay alırlar. Dolayısıyla bireylerin iktidar süreçlerinden çıkmaları pek kolay görünmemektedir ve böylesi bir hamlenin neticesinde ödenmesi gereken bedeller olduğu aşîkârdır. Birey böylece bir dışlanmaya maruz kalabilir. “Tarih bir abjection (dışa atma) tarihidir. Tarih norm olan bedenleri inşa ettiği gibi, birtakım bedenleri de dışa atar; onları anlaşılabilirliğin sınırında konumlandırır. Anlaşılabilirliğin sınırlarındaki bedenler anlaşılmadıklarında sokaklara, kuytulara kavuşur, kavuştukları yerlerde çağrılır, haksızca yargılanır ve şiddete uğrarlar” (Butler 2014: 69). Benzer şekilde ulus-devlet oluşturduğu amaçlara uygun araç olabilecek bedenleri seçer, bedenleri uzamsal ve zamansal olarak kurgular. Uygun olmayan bedenleri dışarıda bırakır, hatta yok etme eğilimi gösterir. Ancak dışarıda bırakma da bedenlerin yüceltilmesi açısından işlevseldir. Ulus-devlet özellikle zorunlu askerlik süresince uygulanan bürokratik süreçler düşünüldüğünde bir ayıklama makinası gibi görev yapar.

2.3. Erkeklik ve Askerlik: Mesafeler ve Hacim

“Erkeklik” söyleminin kendisi eril bir kurmacanın ürünüdür ve deneyimin eril işaretler düzleminde sürdürülmesine neden olur. Söylemin eril olması, “kavramın dışında

kalanların” örtük bir biçimde işaretlenmesini ve dışlanmasını sağlar. Dışarıda bırakılanların ve içeri alınanların, “eve” davet edilenlerin ve “evden” kovulanların görünür kılındığı zemin olarak gündelik hayat, parçalara ayrılmış erkeklik halleri ve erilik sırında seyreden performanslar dolayımında bir gerilim hattının mekânını oluşturmaktadır. Bu gerilim erkeklik ve hegemonik erkeklik, iktidara yakın olan erkekler, ondan pay alan erkekler (ki hem ondan pay alıp hem de zararlı çıkabilirler.) kenara itilenler, yok sayılanlar ve kadınsı olarak işaretlenenler arasındaki gerilim hattının görülmesi açısından gündelik hayat önemli bir alanı oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra aynı grup içiresinde yer alan erkekler ve onların birbirlerinin üstüne binen, birbirlerinin yüzeyinde dolaşan erkeklik halleri de benzer şekilde bu zeminde gün yüzüne çıkmaktadır. Bu nedenle gündelik hayat erkekliğe dair gerilim, endişe ve tamamlanma sürecinin zeminini oluşturmaktadır. Böyle bir vektör üzerinden yola çıkarak askerlik sırasında ve sonrasında kurulan ilişkilerin farklı erkeklik hallerinin ve bunların militarizm etrafında nasıl süzüldüğünün işaretlerini sunduğunu söylemek mümkündür. Askerlik deneyimini doğrudan ya da dolaylı olarak olumlayanlar burada önemli bir rol oynamaktadır. Erkeklik ve militarizme dair imgelerin askerliği doğrudan ya da dolaylı olarak olumlayanların anlam dünyalarında nasıl yankı bulduğu önemli bir soruyu oluşturmaktadır. Bu nedenle çalışmanın genel hattı askerliği olumlayanlar ve olumlama sürecinin nasıl geliştiği, gündelik hayatta nasıl yer bulduğu sorunsalı üzerinden ilerlemiştir. Mülakatlarda bu çerçevede az ya da çok –şikâyetler, reddedişler, yok sayışlar olmasına rağmen- askerlik deneyimini belli noktalarda gönüllü olarak seçen bireylere odaklanılmıştır. Askerlerin sıradan gündelik hayat deneyimlerine odaklanan birkaç çalışmada bu soru üzerinde durulmuş ve askerlik deneyiminin görünümüleri üzerine odaklanılmıştır. Özellikle Ayşegül Altınay’ın “The Myth of the Military-Nation: Militarizm, Gender and Education in Turkey” (2004), Ömer Turan’ın (2013) “‘Esas Duruş!’: Kışla Deneyimleri ya da Türkiye’de Zorunlu Askerliğin Antropolojisi”, Pınar Selek’in (2008) “Sürüne Sürüne Erkek Olmak” isimli kitaplarının önemli olduğunu söylemek mümkündür. Askerlik, erkekler arasındaki rekabeti, dayanışmayı, endişeyi; erkekliklerin kurgulanışındaki iktidar ağını, eril bir inşa olarak militarizme dair referansı ve bunların nasıl ani bir şekilde değişikliğe uğrayıp sonra tekrar sıradanlaştığını gösteren bir deneyim olması açısından önemlidir. Söylem erilik ve iktidar arasındaki çifte bir ilişkiye gönderme yapmakta, militarizmin yörüngesinde deneyimlenmektedir. Bu nedenle ikisi arasında simbiyotik bir

birlikteliğin olduğunu söylemek mümkündür. Askerliğin “modern toplumların tek cinsiyete dayalı en önemli kurumu olan ulusal ordularda, genç yaşta bütün erkeklerin zorunlu olarak güvenlik hizmeti yaptığı en temel erkeklik pratiklerinden biri” olduğu düşünüldüğünde askerlik ile erkeklik arasındaki ilişki ve iktidar tarafından kurgulanma biçimlerini açığa çıkarmak mümkündür (Sancar 2009: 153). Askerlik kurumunun idealize edilmiş bir formülasyon oluşu burada önemli hale gelmektedir. Kurumun idealize edilmesi militarizmin sivil hayattaki gücünü arttıran unsurlardandır. Bu formülasyon bireyler arasında yayılan kimlik parçacıklarının oluşmasına ve bunun militarizm etrafında bireylere yayılmasına izin verir. Böylece bu parçalar erkekler tarafından farklı biçimlerde ve farklı ölçülerde paylaşılır, özdeşleşmenin kaynağı haline getirilir, değişikliğe uğrattılır ve yeniden üretilir. Burada nasıl bir erkeklik biçimiyle ilişki kurulduğu önemli hale gelmektedir. Kurulan ilişki biçimi ve söylemin işaretlerine uygun performanslar belli erkeklik tarzlarını normalleştirir ve onlara bir performans yükler, kalanları dışarıda bırakır ve bu dışarıda bırakış yine belirli performatif ilişkiler düzeyinde işlerlik kazanır. Dolayısıyla her kurum destekçileri, olumlayıcıları ürettiği gibi pasifleri, kaçakları, yok sayanları ve ötekileri de üretir. Militarizme uygun işaretleri üzerlerine alan ve bu yönde performans geliştirenler hem kurumların köklerinin güçlenmesine hem de pasifler, kaçaklar ve ötekiler üzerinde bir gözün dolaştırılmasının teminatı haline gelirler.

Kurumlar ile erkekleşme süreci birbirini besler ve ikisi birlikte iktidardan beslenir. İktidarı olumlayıcı bir sadakat ya da iktidara direnen ivme erkeklerin eril işaretlere uygun performanslar gerçekleştirmesinde ya da bu performansları reddetmesinde saklıdır. Farklı deneyimler arasında ciddi bir kırılmanın olabileceği aşikârdır. Bu nedenle askerlik bir gündelik hayat deneyimi olarak iktidar ve militarizm bağlamında; buna yönelik erkeklik imgelerin reddedilişi ya da kabul edilişi ve buna uygun performanslar düzleminde düşünülmelidir. Erkek bedeni ise bu deneyimin öznesi konumundadır. Bu bağlamda bedene yeni uzuvlar ekleme ve uzuvların çıkartılması hakkı ise iktidara aittir. “Erkek bedeni artık makinenin uzantısı olarak değil, tersine makineler erkek bedeninin uzantısı haline gelmiştir” (Sancar 2009: 249). Özellikle silahın erkeklik imgelerini destekler nitelikte, kol, bacak ve göz gibi işlev gördüğünü, bunların tamamlayıcısı olacak şekilde bedene eklendiğini, bedenin tanımlanmasına yönelik bir nesne haline geldiğini söylemek mümkündür. Bu nedenle onun kaybı gözün kaybından daha ciddi bir soruna neden olabilir. Silahın dürbünü, bedenin gözünün önüne geçer ve onun kaybı, erkeklikle

bütünleşen nesnenin artık olmaması erkeklik krizini de beraberinde getirebilir. Askerlik sırasında nesneyle kurulan bir bağlantının olduğunu ve askerlik sonrasında nesnenin kaybıyla, söylemin tehlikeye girdiğini, böylece bir yitirilişin gerçekleştiğini ve bu yitirilişin bireyi arayışa soktuğunu söylemek mümkündür. Askerliği deneyimleyen bireyler nesneyi üzerlerinde taşımaya devam etme eğilimi göstermekte, benzerlerini o nesnenin yerine koymaya çalışmakta ve kayıptan doğan boşluğu doldurma girişiminde bulunmaktadır. Nesneyle az ya da çok bir bağlantı kurulmakta, bir anlam atfedilmekte, nesne günün bir parçası haline getirilmekte ve nihayetinde bireyin kendi erkekliğini kurgulayışında basıncı değişkenlik gösterebilen şekillerde konumlandırılmaktadır. Bu durumlar bir yandan nesne ve erkeklik hallerinin çarpışması, bütünleşmesine neden olurken bir yandan da nesneler üzerinden erkeklerin çarpışması, bütünleşmesi, eklemlenmesi ya da ayrışmasına neden olmaktadır.

Askerlik sırasında çarpıştırılan bu erkeklik hallerin sivilleşemediğini bu durumun ise deneyimi yoğun bir biçimde yaşayan erkeklerin askerlik sonrasında kırılma yaşadıklarını söylemek mümkündür. Bu nedenle erkekler askerlik bittikten sonra belirli bir süre asker anılarına, asker arkadaşlarına sığınır. Tertip grupları oluşturulur, buluşmalar ayarlanır. Ancak bu tutma halinin sıklığı zamanla azalır, gevşer. Uzun uzun saatlerce anlatılan askerlik anıları, yerini kısa ah çekmelere, anlık hatırlamalara bırakır. Bu durum askerlik deneyiminin olumlanmasından ya da bireyin “iyi”⁵ bir askerlik geçirdiğini düşünmesinden kaynaklanmaz. Askerlik sırasındaki gündelik hayatından ve etkileşime geçtiği erkeklik hallerinden, yüceltmekten ve militarist bir boyutta kurgulanarak birinci sınıf vatandaşlığa çıkartılmasından kaynaklanır. "En kutsal vazife" olan askerlik birinci sınıf vatandaşlığın erkeklere bahşedilmesini sağlamıştır (bkz. Enloe 1993 ve 2000, Feinman 2000, Altınay 2000). Yapılan görüşmelerde bireylerin askere gidiş ve dönüş arasında bir karşılaştırma yaptığı gözlemlenmektedir. Askere giderken kutlamalar, davullar zurnalar eşliğinde uğurlanan kişi, asker dönüşünün sessizliğine sitem etmektedir. Askerlik sırasında görevin yüceliğine dair sürekli bir vurgunun olması ve askerlik deneyimini paylaşan insanların bu vurguyu yineleyerek ritüel haline getirmesi askerliği deneyimlemeyen kişilerde karşılık bulmamakta ve görüşmecilere göre

⁵ Askerliğin “iyi” ya da “kötü” olarak değerlendirilmesi bireylerin askerlik deneyimlerinden yola çıkarak değişkenlik göstermektedir. Bireyin gündelik hayatları, performansları, iktidara cevap verme biçimleri “iyi” ve “kötü” askerlik nitelemesinin altını doldurmaktadır.

anlamsızlaşmaktadır. Böylece asker kendisini anlayacak kişinin yine bir asker olduğunu düşünmektedir. Görüşmecilerin askerlik sonrasında her şeyin sanki askere hiç gitmemiş gibi devam ettiğini düşünmesi ve terhisini alan arkadaşlarına sığınmasının nedeni budur. Çünkü birbirlerinin yaralarına dokunmuş, kırıklarına sarılmış, gülüşlerini paylaşmışlardır. En kılcal hallerin birlikte yaşanabileceği bir gündelik hayat zemini üzerinde bir deneyim süreci geçirmiş ve birbirlerine bir nefes de olsa uğramışlardır. Aynı sırada farklı bir gündelik hayatı yaşayan kız arkadaşın, annenin, dostun askerlik deneyimine olan yabancılığı bu yarıktan kaynaklanmaktadır.

Ellerine kına yakılan, büyük bir coşkuyla askere uğurlanan erkeklerin dönüşü bu kadar şaşalı değildir. Söylem bu denli yüce bir boyutta sürekli olarak yeniden üretilirken deneyim cılızlaştırmakta, zayıflatmaktadır. Kahramanlık imgelerinin saygınlığı kısa sürede etkisizleşmekte, önem azalmaktadır. Erkeklik hallerinin çarpıştığı bu mekân aynı zamanda erkeklik hallerinin yüceleştirildiği mekân olmaktadır. Ancak tam da bu mekândan uzaklaşmak beraberinde bir kırılmayı getirebilir. Özne deneyimlerin tamamının erkek olduğu bir kozmosun içinde erkeklik verileriyle tekrar karşılaşır ve bu kozmos öznelere arası duygudaşlığın oluşmasına neden olur. Bu durum askerlik sonrasında da etkisini göstermektedir. Özneye yüklenen bütün semboller askerlik sonrasında öznedeki narsistik bir durumun yaşanmasında, askerlik sırasında bulunamayan söz hakkının askerlik sonrasında talep edilmesine neden olur. Askere gitmenin önemi, askerlik anının yoğunluğu ve askerliğin bitmiş olmasının, askerlik sonrasında önemsizliği bu kırılmayı doğurmaktadır. Gitme hareketine yönelik olumlayıcı ve mitleştirici söylem, söz konusu dönme olduğunda nötrleşmekte hatta askerlik deneyiminin içeriğine bağlı olarak olumsuzlaşabilmektedir. Erkek bedeni dönüş anına kadar militarist ağın öznesi haline getirilirken eve dönüşle birlikte nesne haline gelmekte, silikleşmektedir. Hatta bu silikleşmenin askerlik sırasında başladığını söylemek mümkündür. Bu durum kişinin kendi bedeniyle kurduğu ilişkinin de değişikliğe uğramasına neden olmaktadır. Dolayısıyla öznenin hem bedeniyle ve erkeklik haliyle kurduğu ilişki, kendinde tanımladığı erkeksilik haller, performansı, performansa biçtiği değer ve performansın anlamı bir kurum, iktidar, süreç ekseninde belirlenmektedir. Bu üçlü ağ değişimin, yeniden üretiminin ve kamusal sorumluluğun kaynağını oluşturmaktadır.

III. BÖLÜM

3. ERKEKLİK VE MİLİTARİZM SARKACINDA ZORUNLU ASKERLİK VE ULUS DEVLET

3.1.Ulus Devlet ve Zorunlu Askerlik Pratiği

Bu kısım ulus-devlet ve ulus-devletle doğrudan ilişkisi olduğu düşünülen askerlik deneyimine bir açıklama getirmeyi amaçlıyor. Ulus-devletler iktidar stratejileri ve bunların kitleler üzerinde uygulanış biçimleri düşünüldüğünde geniş bir yelpazeye sahiptir ve istediği vatandaş profiline ulaşmak için birçok kurumu seferber etmiş, bir takım “hakikat oyunlarına” başvurmuştur. Ulusal söylemler, kişilerin kendilerini ve birbirlerini anlama biçimlerini, grupların birbirlerine yaklaşma ve birbirlerini dışlama nedenlerini oluşturan birincil özdeşleşme ve kurgulama söylemleridir. Bu tür bir özdeşleşmeye kişinin stratejik hamlelerle doğuştan itibaren maruz kaldığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla ulusal aidiyetin referans noktasını toplumu bu türden bir oydaşma haline getiren politik özgede, ulus-devletin kendi söylemlerinde aramak gereklidir. “Türk uluslaşması, devletin, toplumun ve bireyin topyekûn dönüştürülmesi amacını hedeflemiş ve bürokratik teknolojilerin gelişimi bu süreçlerle at başı gitmiştir”(Baykan, 2009: 118). Burada söz konusu olan bireylerin ulus-bireyler olarak politik öznelere haline getirilmesi ve gündelik hayatın en ücra köşelerinde ulusa ait sembol ve simgelerin yerleştirilmesidir. Ulus-devlet, militarizm, zorunlu askerlik ve iktidar stratejileri bu çalışmada bir mekân olarak bedenin özdeşleşmesinin temel bileşenleri olarak ele alınmıştır.

Tarihsel olarak zorunlu askerlik uygulamalarının yeni olduğunu göstermek “ezeli ve ebedi asker” söylemini yapı bozuma uğratabilmek açısından önemlidir. Bu nedenle kendini doğal bir söylemişçesine var eden zorunlu askerlik pratiğinin Türkiye’deki oluşum tarihine ve ulus-devlete bakılacaktır. Ulus-devletin açıklanabilmesi için 1923-1938 yılları dikkate alınmıştır. Ordu-millet miti bu dönemde makbul Türk vatandaşının ana hatlarını çizen, kişileri bir zaman ve mekân düzleminde kurgulayan kurucu öğelerden biri olmuştur. Ordu-millet mitiyle birlikte kişilere yeni vatandaş imgeleriyle bezenmiş bir özne olma hali dayatılmış ve kimikleşme bu yönde gerçekleştirilmiştir; böylece bedenler ehlileştirilmiş, ıslah edilmiş ve eğitilmiştir. Türkiye’de uluslaşma, bir önceki dönemin mirasının tamamen yok sayılması ve tarihsel arka planın Osmanlı öncesine dayandırılması gibi manipülatif örneklerle toplumsal mirasın ve vatandaşın inşa edilmesini amaçlamıştır. Bu amaç gündelik yaşamın dilinin değiştirilmesi, dilin ve tarihin yeniden oluşturulmasıyla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır (Köseoğlu 2008). Böylece toplumun yeniden inşasının yanında bedenlerin ehlileştirilmesi sağlanmıştır. Bedenlerin özneleştirilmesinde iktidar stratejilerinin görünür kılındığı en önemli mekânlardan biri ordudur.

Zorunlu askerliğin ordu-millet çerçevesinde yeni bir boyuta yükseltilmesiyle beraber ulus-devlet ve halk arasındaki ilişki yeni bir boyuta taşınmış ve ulus-devlet ihtiyacı olan insan gücünü bu şekilde karşılamıştır. Ordunun halk ile doğrudan kurduğu ilişki askeri söylemin gündelik hayatın ve dilin içine dâhil olmasını kolaylaştırmış ve ordu-millet fikrinin yaygınlaşması ile birlikte militarist bir boyuta taşınmıştır. Gündelik hayatın içine bu şekilde hızlı bir dâhil oluş güne ait birçok söylemin ordu-millet düşüncesi ya da onun reddi etrafında şekillenmesiyle sonuçlanmıştır. Böylece erkeklik ve kadınlık imgeleri yeniden inşa edilmiş ve bunun kabulü ya da reddi üzerinden gelişen farklı kadınlık ve erkeklik algıları ortaya çıkmıştır. Bu nedenle ulus-devletin tarihsel referans noktasını oluşturan Cumhuriyet’in kuruluş yıllarına bakmak önemlidir. Bu çalışma kapsamında ulus-devlet, erkeklik ve iktidar stratejileri ve beden birbirleriyle ilişkili olan, birbirlerine eklemelenen ya da birbirlerinin reddi üzerinden gelişen söylemler olarak incelenmiştir. Zorunlu askerliğin tarihsel bir süreç içerisinde ele alınmasının en önemli nedeni kurmacanın kendini ezeli ve ebedi bir şekilde oluşturmasına rağmen tarihsel olarak çok eskiye gitmediğini ve belli pratikler dâhilinde oluşturulduğunu göstermektir. Belli pratikler dâhilinde oluşmasının yanı sıra söylemlerin inşa edilmesinde de büyük bir

payının olması önem arz etmektedir. Tezin bu kısmında tarihsel olarak çok eski bir sürece gitmeyen zorunlu askerlik pratiği ve ulus-devlet yapısı tarihsel bir bakış açısı ile açıklanmaya çalışılmıştır ve bunların erkeklikle olan ilişkisi incelenmiştir.

3.1.1. Zorunlu Askerliğin Tarihine Kısa Bir Bakış

Ordu, ulus-devletin iktidar alanlarının merkezinde bulunan, kişilere bir amaç veren ve bu amaç doğrultusunda hareket etmelerini sağlayan, kişilerin bedenlerini “tahlil”, “tasnif” ve “terbiye” eden kurumların başında gelmektedir. Ulusal-aidiyet ve “biz” şuurunun düzenli vurgulanışıyla ortak bir amaç ve bir duygu seferberliği gerçekleştirilir. Nüfusunun yarıya yakınının askerlik deneyimini yaşaması bu seferberliğin kök salmasına ve ağırlık merkezinden çevreye doğru hızlı bir hareketlilikle yayılmasına neden olur. Ordunun ataerkil yapısı bu hareketliliğin eril güç gösterilerine dönüşmesine imkân vererek belli tür erkeklik modellerini düzenli olarak besler. Anlam bütünlüğünün içine yeni erkeklik simgeleri ekler ve erkekler arasında da bir tür rekabetin ve hiyerarşinin oluşmasına neden olur. Ordu, askerlik süresinde bireyi kendi kozmosunun içine davet eder (gerçek bir davet etme değildir aslında bu, büyük bir grup için gitmenin zorunlu olduğu bir taleptir) ve onu kabul eder. Ancak askerlik süresince ulusal aidiyete zarar verecek bir davranışta bulunulması militarist verilerle oluşturulan kozmostan kovulmaya ya da kozmosun içinde hapsolmaya neden olur. Burada zorla itaat ettirilen kişilerden değil, söylemin gerekliliklerini üstüne alan ve bunu bir performans alanına dönüştüren böylece iktidarın yeniden şekillenmesinde ve anlam kazanmasında rol üstlenen ya da tam tersi söylemin kendisine karşı bir tür direniş performansı göstererek ötekinin yine bir iktidar şebekesi çevresinde simgeleştirilmesini sağlayan politik özne-bedenlerden bahsediyorum. Dolayısıyla orduya yüklenen bu anlam ve askerliğin performatif boyutu tarihsel olarak askerliğin nasıl biçimlendiğinin incelenmesini gerekli kılmıştır. Bu nedenle çalışmanın bu kısmın zorunlu askerliğin tarihsel bir bakış açısıyla incelenmesini amaç edinmiştir.

Paralı askerlik usulüne dayalı (yeniçeri ocağı, kapıkulu askerleri, tımarlı sipahiler) askerlik sistemi, modernleşme sürecinde yerini farklı bir düzene bırakmış ve zorunlu

askerlik pratiği ortaya çıkmıştır. Zorunlu askerliğin ortaya çıkışı Osmanlı'nın son dönemlerine denk gelmektedir. Tımar sisteminin bozulmaya başlaması ve Yeniçeri Ocağının nizamının bozulması gibi nedenlerle Osmanlı askerlik sisteminde yenileşme yoluna gidilmiştir. Düzenli orduya geçiş 1792 yılında Sultan III. Selim tarafından başlatılmış ve Avrupa örnek alınmıştır. Bu süreçte Yeniçerileri disiplin altına almak ve ayaklanmaları önlemek için bir dizi önlemler alınmıştır. Ancak kısa sürede başarılı olunmadığı görülmüştür (Uzunçarşılı 2011). Böylece yeni bir ordu oluşturmaya başlanmıştır ve oluşturulan bu yeni ordu Nizam-ı Cedid adını almıştır. Nizam-ı Cedid ile birlikte batılı tarzda yeni bir ordu oluşturulmak ve devletin gücü merkezde toplanmak istenmiştir. III. Selim Prusya'dan etkilenerek yirmi-yirmi beş yaş arası erkekler için mecburi askerlik hizmetinin getirilmesini istemiştir; ancak genel bir hoşnutsuzluğa yol açtığından bundan vazgeçmek zorunda kalmıştır (Zinkeisen 2011: 342-343). “Nizam-ı Cedid ordusu, nereden bakılırsa bakılsın, kendi başına oldukça etkileyici bir başarıdır. İlk başta 2500 kişilik bir güce sahip olan bu birliğin kadrosu 1806 yılına gelindiğinde 22.685 asker ve 1590 subaya yükselmiş olup bunların yarısı başkentte, diğer yarısı da Anadolu'nun vilâyet merkezlerinde bulunmaktaydı”(Zürcher 2005: 155). Nizam-ı Cedid ordusunun gelişimi İstanbul'da Yeniçeri Ocağının ayaklandığı 1807 yılına kadar devam etmiştir ve yine aynı yıl III. Selim Şeyhülislamın fetvasıyla tahtan indirilmiştir. Bu dönemde askeri iyileşme girişimlerinde Prusya örnek alınmıştır. Özellikle “II.Mahmud döneminde orduda reform yapmak üzere gelen Moltke'den itibaren Prusya etkisi güçlenerek devam etmiştir” (Belge 2011: 578). Buradan yola çıkarak Prusya'nın Avrupa'da ilk genel askerlik uygulamasını gerçekleştirdiğini ve sürekli ordusuyla militarizmin temellerini attığını belirtmek gerekmektedir.

II.Mahmud'un tahta geçmesiyle –ki yenileşme hareketlerinin II. Mahmud ile başladığı kabul edilir (Belge 2011: 578)- 1826 yılında Asakir-i Mansure-i Muhammediye adıyla düzenleme yapılmıştır. “Bu düzenleme ile oluşturulan ordu devletin sonuna kadar devam eden ilk tâlimli ordu olmuştur ve günümüz modern Türk ordusunun nüvesini teşkil etmiştir” (Özcan, 2013: 512). Yapılan bu düzenlemeyle birlikte Nizam-ı Cedid ordusunun devamlılığı sağlanmıştır. “Bu ordunun kurulması Yeniçerilerin isyan etmesine neden olmuştur ve tarihte Vaka-i Hayriye olarak bilinen olayla birlikte Yeniçeriler lağvedilmiştir” (Zürcher 2008: 70). Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla askerî sistem için ihtiyaç duyulan insan kaynağını ve toplumun ekonomik

düzeyini belirlemek amacıyla ilk defa 1830 sonlarında bir sayım yapılmıştır. Anadolu ve Rumeli'deki toprakların bir bölümünde gerçekleştirilebilen bu sayımda yalnız erkek nüfus tespit edilmiş, din esasına dayalı olarak kabaca etnik özellikler ve iş durumları belirlenmiştir (Koç 2013:297). Bu sayımla birlikte yeni yönetim biçimi ve askerlik sistemi için ihtiyaç duyulan veriler elde edilmeye çalışılmıştır ancak toprakların çoğunluğunu kapsayan genel bir sayım yapılamadığı için sağlıklı bir veri elde edilemediği aşikârdır. Akabinde 1834 yılında Redif-i Asakir-i Mansure-i Muhamediye kurulmuştur. Bu ordu teşkilatlanmasında temelde Avrupa örnek alınarak gerçekleştirilmiş ve modernleştirilmeye çalışılmıştır. “Avrupa’da olduğu gibi askerlere süreli talimler yaptırılmıştır” (Çadırcı 1963: 3). Redif askerlerinin oluşturulması ordu ile halk arasındaki sınır silikleşmeye, halk ile temasın kurulmasına ve taşranın daha rahat bir şekilde denetim altına alınmasına neden olmuştur. Böylece zorunlu askerlik sürecinin ilk adımları atılmıştır. Redif askerlik sistemi daha çok gönüllülük esasına dayanmaktadır ve homojenleştirilmiş bir askere alma sisteminin olduğu söylenemez. Redif sistemi ile orduda yenileşmeler gerçekleşmiş olsa da eski usule dayalı bir askerlik anlayışının geçerli olduğu ve ocak sisteminin pek dışına çıkılamadığı görülmektedir. Yapılan yenileşme hareketlerindeki amaç askerlik çağına gelmiş erkekleri savaş zamanında işe yarar hale getirmektedir ve belli bir silahaltında tutma süresi yoktur. Askerlik sisteminin yenileşmesinin daha çok eğitim ve teşkilatlanma alanında gerçekleştiğini, askerlik süresi ve usulleriyle ilgili ciddi bir çalışma yapılmadığını söylemek mümkündür. Redif askerlerinin oluşturulması savaş sırasında gerekli askerlerin taşradan daha rahat bir biçimde sağlanmasına katkı sağlamıştır.

Devam eden süreçte II. Mahmud’un vefatıyla birlikte oğlu Abdülmecit tahta geçmiştir ve 1839 yılında Gülhane Hatt-ı Hümayün ilan edilmiştir. Hatt-ı Hümayün’ün ana maddelerinden biri ise zorunlu askerlik sisteminin getirilmesine yöneliktir (Zürcher 2008: 79). II. Mahmud döneminde kurulan Redif Askeri teşkilatı ile benzerlik taşıyan bir askerlik sistemi ön görülmüştür. Her iki padişah da düzenli ordunun oluşturulmasını zorunlu askerlik sistemi üzerinden sağlamaya çalışmıştır. Gülhane Hatt-ı Hümayün’nin ilan edilmesinden sonra yeni bir düzenleme yoluna gidilmiş ve 1843 yılında Tenkiset-i Celile-i Askeriye Fermanı yayımlanmıştır. 1843 yılında çıkarılan askerî kanunla “muvazzaf askerlik beş yıla indirilmiştir, ihtiyatlık süresi yedi yıl olarak belirlenmiştir ve

askerlik hizmeti kur'a usulüne göre bir düzene konulmuştur. Ancak kur-a usulü uygulamasına dört yıl sonra geçilebilmiştir" (Özcan 2013: 364).

1856 Islahat Fermanı ile gayri müslimlerin de askere alınmaları esası getirilmiştir. Ancak Islahat Fermanı ile birlikte gayri müslimlere getirilen bu zorunluluk gayrimüslimlerin itirazları gibi nedenlerden dolayı uygulanamamış ve gayrimüslimler askerlikten tekrar muaf tutulmuştur (Kurtulmuş ve Şenel 1988: 261). Bu ferman ile birlikte gayrimüslimlere zorunlu askerliğin getirilmesinin nedeni Osmanlı tebası ile gayrimüslimlerin eşitlik ilkesi çerçevesinde buluşturulması olarak gösterilmiştir. 1857'de çıkarılan bir kanunla gayrimüslimlerin askerlik hizmetine karşılık "bedel-i askerî" adlı bir vergi ödemeleri kabul edilmiştir (Gülsoy 2002: 93-95). Bedel-i askeri uygulaması ile gayrimüslimler para karşılığında askerlikten muaf tutulmuşlardır (Emecan 2013: 301). Ancak "bedel-i askerî" uygulaması ile "şahsi bedel" uygulamasını birbirleriyle karıştırmamak gerekmektedir. Şahsi Bedel askerlik yapmak istemeyen kişilerin kendi yerlerine daha önce askerlik yapmamış birini para karşılığında askere gönderme uygulamasıdır. Bu uygulama 1886 ile birlikte değiştirilmiştir. Yeni uygulama ile başkasının yerine askere gitme durumu yürürlükten kaldırılmış ve "bedel-i naktî" uygulaması getirilmiştir. "Bedel-i naktî" uygulaması günümüzdeki bedelli askerlik uygulamasına oldukça benzer bir uygulamadır. Bu fermanla birlikte askerlik hizmetine dair usul ve esasları, önceki uygulamalardaki belirsizlikten kurtarabilmek ve askere alımları kolaylaştırmak için zorunlu askerliğin belli bir süre ile sınırlandırılması sağlanmıştır. Bu çerçevede hazırlanan fermana göre muvazzaflık süresi beş yıl, rediflik süresi ise yedi yıl olarak belirlenmiştir⁶. Ayrıca Rediflerin her yıl belli bir süre eğitim alması kararlaştırılmıştır. Bu uygulama günümüzdeki acemi birliği eğitimine benzer bir uygulamaya dayanmaktadır. Görev süresinin beş yıl olarak belirlenmesi ise ordunun değişim sürecinin sistematik hale getirmeyi amaçlandığını göstermektedir. Bu durum nüfus sayımının yapılmasıyla da desteklenmiştir. Ancak genel bir nüfus sayımı yapılamadığından bu sistemin işlerliği noktasında birçok açık oluşmuştur ve ordu için yeterli asker sayısı toplanamamıştır. Tenkiset-ı Celile-i Askeriye Fermanını takip eden iki yıllık süreçte Osmanlı'nın birçok bölgesinde zorunlu askerlik sistemi yaygınlaşmaya başlamıştır. Ancak hem teknik hem de yönetsel yetersizlikler nedeniyle bölgelerin

⁶ http://www.asal.msb.gov.tr/er_islemleri/Gun.kadar%20askerlik%20hiz.htm 25 Mayıs 2015 tarihinde erişildi.

çoğunu kapsayacak bir yaygınlaşmanın olmadığını söylemek mümkündür. 1845 yılında zorunlu askerliğin yaygınlaşmasıyla beraber Müslümanlara ve gayrimüslimlere bedel-i asker vergisiyle askerlikten muaf tutulma hakkı verilmiştir. Ancak verginin çok yüksek olması sebebiyle Müslümanlar bu haktan çok fazla yararlanamamıştır. Genelde Gayrimüslimlerin tercih ettiği bir uygulama olmuştur (Zürcher 2005: 155-173). Bu yanıyla günümüzdekine benzer bir nitelik taşımaktadır. Günümüzde de belli bir ücret karşılığında askerden muaf tutulabilmektedir. Bu yıllarda askerlik süresi beş yıl olarak belirlenmiş olmasına rağmen hizmetlerle birlikte 22 yıla kadar süren askerlik süreleri olmuştur. Askerlik süresinin uzun olmasını ve hala tam anlamıyla kesin olmamasını kişileri bedel-i asker vergisine yönelten etmenler olarak görmek mümkündür.

1846 tarihinde Kur'a Kanunu yayımlanmıştır. Bu kanunun ülke genelinde uygulanmaya başlanması 1862 yılında Redif askeri olarak görev yapacak kişiler dönem itibariyle 23-32 yaşları arasındaki kişilerden oluşturulmuş ve bunun için kur'a yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca vücudunda herhangi bir sakatlık bulunanlar ve askerlik görevini yerine getiremeyecek durumda olanların askere alınmamasına da dikkat edilmiştir (Çadircı 1963: 5). Bu yönüyle günümüzdeki askerlik uygulaması ile benzerlik göstermektedir. Şuan hala kura sistemi kullanılmaktadır ve askere alınma sürecinde bedensel engellere ve fiziksel niteliklere dikkat edilmektedir. Kur'a kanunun yayımlanması ise 1870 yılında gerçekleşmiştir (Çadircı 1985: 59). Kur'a Kanunu'nun yayımlanmasından altı yıl sonra II. Abdülhamid tahta çıkmıştır ve onun tahta çıkışıyla orduda yenileşme hareketleri başka bir boyut kazanmıştır. Bunun nedeni ise orduda önemli bir etkiye sahip olan Colmar Von der Goltz'un II. Abdülhamid tarafından ordunun batılılaştırılması için müfettişliğe atanmasıdır (Çadircı 1989: 36-47). Von der Goltz 1883 yılında göreve başladığında daha çok askeri okullarla ilgilenmiştir. "1913 yılına kadar gelip giderek askeri danışmanlık görevini devam ettirmiştir" (Belge 2011: 579). Goltz zorunlu askerliğin gerekliliğinden bahsetmiş ve orduların herhangi bir tehlikeye karşı sürekli hazır olması için asker sayısının ve ordunun gücünün önemli olduğunu vurgulamıştır. "Zorunlu askerliğin gerekliliğinden ve toplumun askerî ihtiyaçlar doğrultusunda topyekûn savaşa ve seferberliğe sürekli hazır tutulması ihtiyacından söz eden ünlü eseri "Das Volk in Waffen" özgün Almanca baskısından sadece bir yıl sonra 1885'te Osmanlı Türkçesi'ne tercüme edilmiştir"(Beşikçi 2009: 65). Osmanlıcaya Millet-i Müsellaha olarak çevrilmiştir. Millet-i Müsellaha askerlik ve savaş üzerine yazılmış ama

Prusya'nın militarist düşünce geleneği içinde yazılmış bir kitaptır (Goltz 1884). Von der Goltz hayranlığı zamanla Alman etkisine ve hayranlığına dönüşmüştür. Hatta “bütün ordu yavaş yavaş Alman doktrin ve devlet ideolojisine göre biçimlenmeye başlamıştır”(Aydın 2008: 32).

1886 yılında ise Mütteyemmene-İcedideye Tevfikan Suret-i Ahzini Mübeyyin Kanunname-i Hümayün adıyla Müslümanlar için geçerli askere alma kanunu çıkartılmıştır ve sadece Müslüman olanlar için askerliğin zorunlu hale getirildiği ilan edilmiştir⁷. 1908 yılında II. Meşrutiyet ilan edilmiştir ve 1908 yılıyla birlikte ordu-millet projesinin devletin birincil amaçlarından biri haline geldiğini söylemek mümkündür. Ayrıca bu kanunla birlikte gayrimüslimler için askerlik yeniden zorunlu hale getirilmiştir (Gülsoy 2002: 100-108). II. Meşrutiyet bir bakıma Kanun-i Esasi'nin yeniden yürürlüğe konması olarak düşünülmelidir. Aynı zamanda ihtiyaç duyulması halinde zorunlu askerliğin yanı sıra gönüllü askerler ve para karşılığı askere alma biçimleri de desteklenmiştir (Hamur 2000: 154).

Özellikle I. Dünya Savaşı'nda askerlik muafiyeti geniş ölçüde lağvedilmiş, gayrimüslimler de orduya alınmıştır (Oltaylı 2012: 67). 21 Mart 1911 yılında ise zorunlu askerlik süresi 6 yıldan 3 yıla düşürülmüş, yine aynı yıl İttihat ve Terakkî Hükümeti Hristiyanların da askerlik yapmasını mecburi tutmuştur. Bu durum göçlerin yaşanmasına neden olmuştur (Karpas 2013: 36). 21 Haziran 1927 yılında sadece erkekleri yükümlü tutan 1111 sayılı Askerlik Kanunu kabul edilmiştir ve “aynı yıl zorunlu askerlik uygulamasına geçilmesi nedeniyle bir nüfus sayımı yapılmıştır”⁸. Bundan sonraki süreçte hala aynı isimli kanun üzerinde değişiklikler yapılarak kullanılmaya devam etmiştir ve günümüzde de kullanılmaktadır. Askere alma usul ve esaslarında askerlik süresinin zaman içinde kısalması dışında ciddi bir değişiklik yapılmamıştır. Zorunlu askerliğin oluşum ve gelişim süreci incelendiğinde özellikle Cumhuriyet sonrası dönemde çok az değişiklik yapıldığını ve askerliğe dair birçok usul ve esasın çok fazla değişikliğe uğramadığını söylemek mümkündür. 1963 yılında zorunlu askerlik 24 aya düşürülürken, 1970 yılına gelindiğinde zorunlu askerliğin süresi 20 aya çekilmiştir. 3031 sayılı yasa ile

⁷ http://www.asal.msb.gov.tr/er_islemleri/Gun.kadar%20askerlik%20hiz.htm 25 Mayıs 2015 tarihinde erişildi.

⁸ http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ayse_hur/yenicerilik_zorunlu_ve_bedelli_askerlik_vicdani_ret-1246544 25 Mayıs 2015 tarihinde erişildi.

1985 yılında askerlik süresi 18 aya indirilmiş olup, 1992 yılında 15 aya çekilmiştir⁹. Ancak 1990'lı yıllara gelindiğinde yoğun çatışmaların yaşanıyor olması ve asker ihtiyacının artması gibi nedenler 15 ay olan askerlik süresi 1993 yılında terhislerin durdurulması ile 19 aya çıkartılmış, 1994 yılında ise 18 aya düşürülmüştür. 2003 yılında ise yeniden 15 aya, 2014 yılında ise zorunlu askerlik süreci 3 ay daha kısaltılarak 12 aya çekilmiştir (a.d.g. site).

Sonuç olarak Avrupa'da ilk olarak Fransız Devriminin etkisiyle başlayan uluslaşma süreci beraberinde zorunlu askerlik pratiğinin doğmasına neden olurken Osmanlı'da bu durum daha ileri bir tarihte gerçekleşmiştir. Tanzimat Fermanının (1839) yayınlanmasından sonra erkekler için zorunlu askerlik süreci kademe kademe uygulamaya koyulmaya çalışılmıştır. Ancak ülke çapında genel bir uygulamaya geçilmesi 296 Sayılı Mükellefiyet-i Askeriye Kanun-u Muvakkatı'nın 1914 yılında¹⁰ yayınlanmasından sonra başlamıştır. Dolayısıyla günümüzde var olan askerlik uygulamasının temellerinin 1914 yılında atıldığı söylenebilir. Orduda yenileşme hareketlerinin başladığı 1826 yılından zorunlu askerliğin kesin olarak başladığı 1914 yılına kadar kur'a sistemi, paralı askerlik ve bedelli askerlik yöntemleri kullanılırken, 1914 yılında zorunlu hale getirilmesi ve 1917 yılında 1111 sayılı askerlik kanunu geçerli olmasıyla birlikte askerlik sürelerinde düşüşler meydana gelmiştir. 1111 sayılı Askerlik Kanunu'nun birinci maddesine göre, "Türkiye Cumhuriyeti tebaası olan her erkek, söz konusu olan kanun gereğince askerlik yapmaya mecburdur" (Resmi Gazete 12-17.7.1927- 631-035). Yenileşme hareketlerinin ilk olarak ordudan başlamış olması hem Osmanlı Devletinde hem de Türkiye Cumhuriyeti'nde orduya verilen önemi gösterir niteliktedir. Aynı zamanda I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı ordusu tarihe karıştıysa da yeni Türk ordusunu kuranlar Osmanlı askerî okullarında okuyan subaylar olmuştur. Bunun en önemli nedeni ise yenileşmenin ulus-devlet temelli bir anlayışla gerçekleşmesidir. Ordu uluslaşmanın mihenk taşı olarak kabul edilmiş ve öncelik orduya verilmiştir. Cumhuriyetin kuruluşuyla beraber yeni bir vatandaş profili yaratılmaya çalışılmış ve orduya bir eğitim misyonu yüklenmiştir. Askerliğin zorunlu hale getirilmesiyle ideoloji halkla daha kolay bütünleştirilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla

⁹ http://www.asal.msb.gov.tr/er_islemleri/Gun.kadar%20askerlik%20hiz.htm 25 Mayıs 2015 tarihinde erişildi.

¹⁰ A.d.g. site

Türkiye’de milliyetçiliğin ordu ile eş zamanlı bir biçimde ilerlemiştir. “Türk milliyetçiliğinin temelinde ordu millet miti yatar” (Bora ve Gültekin 2008: 142). Askerliğin zorunlu hale getirilmesi vatandaş ordu düşüncesini desteklemiş ve askerlik Türklüğün temeline yerleştirilmeye çalışılmıştır.

3.1.2. Türkiye’nin Uluslaşma Süreci ve Ordu- Millet İnşası: Cumhuriyet Dönemi (1923- 1938)

Ulus-devlet *geleniğin icadı* (Hobsbown 1983), *unutma-hatırlatma* (Renan 1882) *şuanı tahayyül etmek* (Anderson 1991) ve *bağlanılacak cemaatin tanımlanması* (Gellner 1983) gibi hakikat oyunlarının gerçekleşmesi, iktidar stratejilerinin kurumlar aracılığıyla bedenler üzerinde uygulanması ile gerçekleşir. Stathis Gourgouris (1996: 78)’e göre “her ulus, belli bir toplumun belli bir tarihsel anda kendini imgeleyiş biçiminin dışa-yansıtılışıdır (*projection*); bir toplumun belli bir tarihsel anda kendini bir ulus olarak imgelemesine imkân veren anlamlan(dır)ma tarzı da (*significational mode*) yine ulusun kendisidir –o tarihsel anı mümkün kılan da yine ulustur.” Bu nedenle ulus-devletin oluşumunun inşa edilmiş fantazmik bir hayalin ürünü olduğunu ve imgeler üzerinde kurulduğunu söylemek mümkündür. Ulus-devlet tümel bir imgeler kozmosunun yaratılması ve bu imgelerin arzu ögesine dönüştürülmesiyle kendine bir iktidar alanı yaratabilir ve bedeni kuşatabilir. Yaratılan bu ağ bir iktidar çerçevesinde yayılır ve ulus-devletin bir töz olarak algılanmasına neden olur. Bu imgeler kozmosu, yerellik düzeyinde ötekilerin görünmez kılınmasıyla onları tikelliğe mahkûm eder. Ötekilere dair bütünlükçü bir alanın oluşmasına izin vermez, onların parçalanmasına neden olur ve onları kendi kozmosunun dışında tehditkâr bir boyutta kurgular. Bu çalışmanın genelinde ve özelde ikinci bölümde yoğun olarak tartışıldığı üzere ulus-devlete ait imgelerin bireyler üzerinde dönüştürücü gücünün olduğunu ve bireylerin bu imgeleri üstlerine alarak performans geliştirdiğini söylemek mümkündür. Özellikle çalışma kapsamında yapılan mülakatlardan yola çıkarak ulus-devletin kendini var etme biçimlerinin bireyler tarafından perforce edildiği ve sergilendiği belirtilebilir. Bireylerdeki vatan söylemi ve vatanın sürekli olarak korunması gereken bir şey olduğunun düşünülmesi militarizmin bireylere sızma politikasını göstermektedir. Bireyin vatani korumayı bir borç, bir görev

olarak görmesini sağlayacak koşullar, iktidarın kendisi tarafından üretilir ve bireylerin manipüle edilmesinde kullanılır. Bu önerme bu bölümün ilerleyen kısımlarında ayrıntılı olarak işlenmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarına bakmak ulusun oluşum sürecini zihinsel bir mekanizmadan olgusal bir hale taşıyabilmek ve bireylerdeki ulus bilincinin nasıl oluştuğunun ya da neden oluşmadığının anlaşılabilmesi açısından önemlidir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son yılları ve Cumhuriyet Dönemi dikkat çekici bir uluslaşma çabası ve bu yönde gelişen taktikleri ifade etmektedir. Özellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti ile başlayan uluslaşma çabaları Atatürk ile birlikte sistemli bir proje haline getirilmiş ve ordu temelli bir ulus-devlet oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu dönemde uluslaşma süreci kendini tek ve biricik gibi gösteren bir siyasi ve sosyal arenada gerçekleşmiştir. “Türk ırkının saflığı ve üstünlüğü, Türk dünyasının büyüklüğü ve türdeşliği, Türk dilinin güzelliği ve üstünlüğü, Türklerin diğer grupları asimile etmedeki becerileri ve Türklerin dünya uygarlıklarına katkıları gibi daha sonra karşımıza sıklıkla çıkacak birçok temanın temelleri bu dönemde atılmıştır” (Ergin 2009: 387). Türkiye’de yaşayan insanların çoğunun ulusa dair fikirlerinin bu dönemde gerçekleştirilmeye çalışan millileşme eğiliminin ve oluşturulan ulus bilincinin ürünü olduğunu söylemek mümkündür. Yukarıdaki varsayımdan hareketle çalışmanın bu kısımda 1923- 1938 yılları arasındaki uluslaşma süreci ele alınacaktır.

Ulus-devlet inşası Türkiye’de erkek egemen bir temelde gerçekleşmiştir. Bu nedenle “kadınlık” ve “erkeklik” imgeleri ulus-devletin isteklerine uygun bir biçimde militarist ağıın çerçevesinde kurgulanmıştır (Altınay 2000, 2001, 2003, 2004; Biricik 2008; Bora 2008). Söyleminin eril bir tahakküm alanı oluşturduğunu ve bu söyleme dair imgelerin erkek üzerinden kadınlık imgeleri ürettiğini söylemek mümkündür. Bu tahakküm alanı sadece erkeğin kadını ötekileştirdiği bir alan değildir; aynı zamanda kadının erkeğe, kadının kadına ve erkeğin erkeğe yönelik tutum ve davranışları da bu kurgu etrafında şekillenmektedir. Dolayısıyla kadınlar ve erkekler Cumhuriyet Döneminde farklı şekillerde seferber edilmiş ve vesayet altına alınmışlardır. Erkeklerin zorunlu askerlik nedeniyle görev ve ödev odaklı olarak himaye altına alındıklarını ancak yine kendilerine yüklenen bu misyon nedeniyle kadınların da baskı altına alınmasında rol oynadıklarını belirtmek gerekir. “Kadının yurttaşlığı, içinde eşitlik özlemi barındıran bir geleceğe ertelenmiştir; vesayet ve himaye altındadır” (Sancar 2011: 451).

Cumhuriyetin kuruluş yılları uluslaşma sürecinin başlangıç noktası olmasa bile ordu-millet tezinin topyekûn uygulandığı yıllar olması, militarizmin bütün kurumlarda yayılmaya başlaması ve söylemin sabitleşmesi için devletin bütün imkânlarının kullanılması adeta bunun için bir seferberlik ilan edilmesi nedeniyle çalışmada önemli bir yer tutmaktadır. “Ordu-millet söylemi özellikle 1930’lar sonrası Türk milliyetçiliğinin kurucu öğelerinden biri olmuştur” (Altınay 2009: 1245). Türkiye’de ordu devlet ile işbirliği içinde olan hatta kimi zaman devletin üstünde özel bir konuma sahip bir kurum olarak kurgulanmış ve orduya özel bir anlam yüklenmiştir. Bu önermeyi üç farklı biçimde gerekçelendirmek mümkündür;

1. Türkler tarihsel olarak bir “ordu- millet”tirler; ordunun Türklerin tarihinde özel bir yeri vardır;
2. Başka ülkelerden farklı olarak Cumhuriyet askerler tarafından kurulmuştur;
3. Türkiye’de ordu halkın en güvendiği kurumdur” (Altınay 2009: 1252).

Türkiye’de askeriye üst bir gerçeklik olarak algılanmıştır ve toplumun varlığı ordunun varlığına dayandırılmıştır. Böylece ordu bir kurum olmaktan çıkartılıp vazgeçmenin mümkün olmadığı bir varlık konumuna getirilmiştir. Elbette ki bu durum ulus-devletin genel yapısıyla da alakalıdır. “Bu yapı devleti hem korkulan hem de muhtaç olunan bir bağımsız değişken haline dönüştürmüş görünmektedir” (Mahçupyan 2008: 279). Benzer şekilde görüşmecilerin söylemlerinden yola çıkarak ordunun vatanının korunmasında birincil kurum olarak görüldüğü söylenebilir. Görüşmecilerin buluştukları ortak nokta; düşman imgesi ve Türkiye’nin düşmanlarının çokluğudur. Bu durumda ordu düşmanlardan korunmayı sağlayan güçlü ve gerekli bir kurum olarak görülmekte ve “peygamber ocağı” söylemine referansla dini simgeler aracılığıyla yüceltilmektedir.

Bedenin sergileniş biçimi ve gururun özdeşleştirildiği “hazır ol” pozisyonu arasındaki paralellik bedenin nasıl militarize olabildiğini göstermektedir. Ancak bu militarizasyon sürecinin bir çelişkiyi içinde barındırdığını söylemek mümkündür. Yapılan görüşmelerde bireylerin militarize olmanın birçok işaretini üzerine almış ve bu durum söylemlerine yansımış olmasına rağmen, askerliği mıntika temizliği ve yerde sürünmeyle özdeşleştirmesi bu çelişkiyi desteklemektedir. Bedene, uzuvlara kadar işleyen bir iktidar mekanizması, bedensel işaretlerin belirli bir yönde kurgulanmasına

neden olmuştur. Birey bir söyleme dair işaretleri üzerine almakla kalmaz, aynı zamanda onlara uygun bedensel hareketler de sergiler. Bu nedenle militarizmin düşman imgesi, borç ve koruma eril gururla birleşmekte ve bedensel ifadelerle epikleşmekte olduğunu söylemek mümkündür. Böylece imge ile hareketin dansı bir güç gösterisine dönüşür. Militarist hazırlanış devletin tek ve en güçlü adres olarak görülmesine ve toplumun varlığını devlete borçlu olduğunun düşünülmesine neden olmaktadır.

1935 yılında hazırlanan Ordu Dâhili Hizmet Kanununa göre askerlik: “Türk vatanını, istiklal ve cumhuriyeti korumak için harp sanatını öğrenmek ve yapmak mükellefiyetidir. Bu mükellefiyet hususi kanunlarla vazolunur. Böyle bir mükellefiyet altına giren ve resmi bir kıyafet taşıyan şahsa asker denir”. Ordu böylece devletin bir parçası haline gelmiş ve “rejime bağlanmıştır” (Belge 2011: 609). Cumhuriyet döneminde orduya verilen mutlak yetki alanı (siyasette, ekonomide, eğitimde, militarizm yoluyla gündelik hayatta) devletin hemen yanı başında ordunun yer almasına ve söylemin yeniden üretilmesine katkı sağlamıştır. Böylece ordu kendi içinde devletleşmiş, yetki alanını genişletmiştir ve aktörleşmiştir. Bu da orduyu epik bir kahramana dönüştürmüştür. Ordunun yetki alanını genişletebilmesinin ve ulus-devletin kurumları içinde Türkiye’de ilk işaret edilen kurum olarak yerini almasının nedeni vatan tehlikede söyleminin neredeyse toplumsal paniğe dönüştürülmesi ve ülkenin korunması gerektiğinin sıklıkla vurgulanmasıdır. “Vatan tehlikede gerekçesinin ilk ve en etkili kullanımı bu dönemdedir. Öyle ki, bütün bir Cumhuriyet tarihinde "bütünlük" ve "irtica" tehdidinin gündeme getirilmediği kriz koşulları yoktur” (Öngider 2009: 317). “Vatan tehlikede” ve “düşman” söylemi daha sonraki yıllarda da varlığını devam ettirmiş ve ordunun meşruiyetinin en önemli kaynaklarından biri olmuştur. “Militarizm ‘barışsever’ olamayacağına göre, her zaman, ortada somut bir düşman olmadığı zamanda bile, ‘savaş’ kavramını, düşüncesini, tehdidini diri tutmak zorundadır. Olmayan tehditler yaratmak da militarist ideolojilerin çok sık başvurduğu yöntemler arasındadır” (Belge 2011: 151). Ordunun ve militarizmin bu kadar etkin olmasının nedeni de kendini ‘güvenlik tehditi’ söylemleriyle meşrulaştırmasıdır. “Sürekli güvenlik tehdidi altında olan ve askeri değerlere sempati ile yaklaşan bir toplum, bir yandan askerin yüksek düzeyde bir siyasi güce sahip olmasına izin verirken, öte yandan da askeri profesyonelliği ve nesnel sivil denetimi koruyabilir” (Huntington 2004: 135). Benzer şekilde mazlumluk da tehlike söylemlerinin yanında yerini almış, Türk Milleti asırlardır diğer ülkeler tarafından mağdur edilen bir vatan

olarak gösterilmiştir. Atatürk Nutuk (2005: 814) adlı eserinin II. cildinde bunu "Efendiler, asırlardan beri şarkta mağdur ve mazlum olan milletimiz; Türk milleti, hakikatte meftur olduğu hasailden muarra telâkki ediliyordu" sözleriyle ifade etmiştir.

Osmanlı'nın son yıllarında ulus kimliğinin daha çok din üzerinden tanımlanmasıyla var olmuştur. Dinin ulus kimliği üzerindeki baskın etkisi, ulusun Müslüman olmak ile özdeşleştirilmesine neden olmuştur ve resmi söylem daha çok din üzerinden tanımlanan, etnik çoğulculuğa dayanan bir ulus anlayışına tekabül etmiştir. Bu dönemde Osmanlı'nın genel yapısının devamı olarak etnik kimlik farklılıkları çok fazla önem teşkil etmemekte biz ve öteki ayrımı genelde Müslüman olanlar ile Müslüman olmayanlar arasında yapılmaktadır (Belge 2011; Çağaptay 2001; Göktürk 2001). Aslında burada kesin olarak söylenebilecek olan şey etnikliğin bireylerin kimliğini oluşturmada ve diğerlerini etiketleme de çok fazla önem teşkil etmediği yönündedir. Uluslaşma ile başlayan süreçte ise bu söylem biçimin değişmeye başladığı, kendini başka paradigmlar üzerinden tanımladığını ve ürettiğini söylemek mümkündür. Bu dönem batılılaşma gayesi çerçevesinde laikleşmenin bir yöntem siyaseti olarak belirlendiği ve dinin kamusal alandan dışlanmaya başladığı, Resmi İslam ve halk İslami ayrımlarının yapıldığı, insanlara resmi İslam öğelerinin yüklenmeye çalışıldığı modernizasyon dönemidir (Feroz 2014; Kadioğlu 2001). Buradan yola çıkarak dine dayalı seçim ve sınıflandırma biçiminin ulus temelli ve ulus-devletin verileri esas alınarak gerçekleştirildiğini, bunu yaparken dinin verilerini de kullandığını söylemek mümkündür (Feroz 2014: 25-50). Gerçekleştirilen Kemalist reformlar Türk ulus inşasının ve bir toplum mühendisliğinin ürünü olarak karışımıza çıkmaktadır. Burada öncelikli olarak Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi ve bunların etrafında şekillenen yenileşme hareketleri önemlidir.

1924 Anayasasına göre din ve ırk ayrımına bakılmaksızın Türkiye sınırları içerisinde yaşayan herkes Türk olarak kabul edilir. Bu vatandaşlık bağıyla gelişen bir süreçtir¹¹. Dolayısıyla iki milliyetçilik türünden biri olan Alman Gen milliyetçiliğinden ayrılır. Ancak bu söylem Türk soyundan gelenlerin Türk olarak zaten kabul edilmesi diğer etnik kimliklere sahip olanların ise ancak Türkiye Cumhuriyetine vatandaşlık bağı ile bağlı oldukları ölçüde Türk olarak görülebileceği şeklinde de okunabilir. Dolayısıyla etnik kimlikler için bir asimilasyon söz konusudur. Etnik kimliklerin kültürel ve

¹¹ <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm> 14 Eylül 2015 tarihinde erişildi.

toplumsal ögeleri Türk ulus kimliği içerisinde eritilir. Her ulus-devlet yapısında görülebilecek keskin bir ikilik söz konusudur. 1923- 1938 yılları arasında gerçekleşen politikalar Türk ulusuna dair söylemsel bir birliğin oluşmasının ve bununla paralel olarak ayrımlarının yaşanmasının, biz ve ötekinin kesin olarak işaretlenmesinin öncülleridir. Osmanlı'nın son yılları ile Cumhuriyet'in kuruluş yılları karşılaştırıldığında Osmanlı'da ayırıcı ve belirleyici unsurun din olduğunu söylemek mümkündür. Dinin toplumsal- özne üzerindeki baskın etkisi, ulusun Müslüman olmak ile özdeşleştirilmesine neden olmuştur. Resmi söylem daha çok din üzerinden tanımlanan, etnik çoğulculuğa dayanan bir ulus anlayışına tekabül etmiştir (Ahmat 2015).

Uluslaşma ile başlayan süreçte söylem biçimin değişmeye başladığı, kendini başka biçimde tanımladığını ve ürettiğini söylemek mümkündür. Bu dönem batılılaşma gayesi çerçevesinde laikleşmenin bir yöntem siyaseti olarak belirlendiği ve dinin kamusal alandan dışlanmaya başlandığı, Resmi İslam ve halk İslami ayrımlarının yapıldığı, insanlara resmi İslam öğelerinin yüklenmeye çalışıldığı modernizasyon dönemidir. Dolayısıyla dine dayalı seçim ve sınıflandırma biçiminin ulus temelli ve ulus-devletin verileri esas alınarak gerçekleştirildiğini, bunu yaparken dinin verilerini de kullandığını söylemek mümkündür (Ahmad, 2015). Gerçekleştirilen Kemalist reformlar Türk ulus inşasının ve bir toplum mühendisliğinin ürünü olarak karışımıza çıkmaktadır. Burada öncelikli olarak Türk Tarih Tezi ¹² ve bunun etrafında şekillenen yenileşme hareketleri önemlidir.

Ziya Gökalp coğrafi milliyetçiliği, ulusu, aynı ülkede yaşayan insanlar olarak tanımladığı için eleştirmiş ve Osmanlıcı ulus anlayışının da yetersiz olduğunu vurgulamıştır. “Ulus; temel birleştiricinin dil olduğu bir ortamda “ortak” eğitim, kültür ve duygulardan oluşur. Toplumsal grupların en gelişmiş olanıdır, birlik ve dayanışmaya dayanır. Bunun biçimi ise dil ve kültürdür”(Gökalp 2014). Anderson (1991) milletlerin sadece matbaa kapitalizmi kurduğunda, okuma-yazma seçkin sınıflardan diğer sınıflara yayıldığında ve insanlar klasik dinsel diller yerine kendi dillerinde gazete vb. yayınları

¹² Türk Tarih Tezi Atatürk'ün talebi üzerine 1930 yılında Türk Tarihi Tetkik Heyeti tarafından tek cilt olarak oluşturulmuştur (Behar, BüşraErsanlı (1996). *Tarih ve İktidar*. İstanbul: Afa Yayınları. s. 99. Türk Tarih Tezi'ne göre “Türkler, “uygarlık yaratan yetenekleri ve sanatlarıyla birlikte” dalgalar halinde Asya, Avrupa ve Afrika'nın çeşitli bölgelerine göç etmişlerdir” (Birinci Türk Tarih Kongresi (1932). Konferanslar ve Münakaşalar. Maarif Vekâleti. İstanbul).

okumaya başladıklarında ve böylece dilsel milli “hayali cemaatler” oluştuklarında ortaya çıkabileceğini belirtmiştir. Gerçekten de Osmanlı döneminden Cumhuriyet’e geçiş sürecinde yayınların artması, Türk Dil Kurumunun kurulması ve Türkçeye verilen önemin arttırılması dil birliği üzerinden kurulan bir ulus anlayışının habercisidir. Ulus bilincinin oluşturulması sürecinde Türk Dil Kurumu, devamında geliştirilen Güneş Dil Teorisi ve Türk Tarih Kurumu’nun önemli bir yeri vardır.

Türk Tarih Kurumu (1932) Türk milliyetçiliğinin ve Türk ulusunun benimsenilebilmesi için kurulmuştur. Oluşturulan teze göre Türkler Orta Asya(aryan) sakinlerinin torunları olarak, kuraklık ve kıtlık yüzünden dünyanın çeşitli yerlerine dağılmak zorunda kalmışlardır. İşte dünyanın dört bir tarafında yaratılan bu uygarlıklar, buralar göç edenler tarafından yaratılmışlardır. Aynı bağlamda Hitit ve Sümer medeniyetleri de esasen Türk’türler. Atatürk Türk Tarih Tezinde Türklerin beyaz ırktan olduğunu, beyaz ırkının vatanının Orta Asya olduğu ve Orta Asya’nın medeniyetin kaynağı olduğu, göçlerin dünyanın değişik yerlerine göç ederek medeniyet ile dünyayı buluşturduğu, Anadolu’nun sahiplerinin Türkler olduğu gibi birçok sava yer vermiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti’ne dair bilgilerin araştırılması gerektiğini vurgulamıştır. Bütün bunlara bakarak Atatürk’ün Türk milliyetçiliğinin ayrılmaz bir parçası olan militarizmden, “askeri zaferlerle dolu geçmiş” yüceltmesinden, onları reddetmeksizin uzaklaşıp medeniyet” üzerinde odaklanan bir “Türklük” inşa etmeye çalıştığı” anlaşılabilir (Belge 2011: 610). Bu tez yoluyla Türklere kendi geçmişleri ve ulusal kimlikleri için geçmişten yani Osmanlı döneminden bağımsız bir övünç duygusu verilmek amaçlanmıştır. “Bu durum aynı zamanda toplumun Osmanlı’ya ve İslâm’a yönelik toplumsal hafızasını değiştirmeye yöneliktir” (Çayla 2008: 14). Bu dönemde tarih tezi, okul ve üniversitelerdeki tarih öğretiminin dayanağı olmuştur. Erken Cumhuriyet dönemi kendine bir tarih oluştururken varlığını Osmanlı’dan çok önceye Orta Asya’ya dayandırmıştır.

Makbul vatandaş yaratma projesinin iki önemli kurumu olan okullar ve ordular Türk Tarih Tezi etrafında şekillenen bir tarih anlatısının yaygınlaşması için kullanılmış ve “1931 - 1932’nin Kemalist tarih yazımının yenilenmesi, Türkiye’deki resmî tarih bakışının kurucu eylemi olmuştur” (Copeaux 2006: 23). Türk Dil Kurumu dilin Türkçeleşmesi çerçevesinde hayata geçirilmiştir. Cemiyet üyeleri, Farsça ve Arapça sözcükler yerine, eski edebi kaynaklardan hatta Orta Asya’da ki Türkî dillerden sözcükler

devşirmeye, yeni sözcükler üretmeye çalışmıştır. 1935 yılında ortaya atılan Güneş Dil teorisi ise bütün dillerin asıl kaynağının Türkçe olduğuna dayanmaktadır. Bu dönemde Kuran-ı Kerim'in Türkçeye çevrilmesi ezanın Türkçe okunmaya başlanması gibi durumlar din yoluyla alınan Arap kültürünün etkisini azaltmaya yöneliktir. Resmi tarihin oluşturulma sürecinde bilimsel verilerin kullanılması (Alman Gen milliyetçiliğinde kafataslarından yola çıkılmasında olduğu gibi) Osmanlı'nın kozmopolit yapısından Türklüğün ayrıştırılmaya çalışılması inşa edilen ve üretilen bir tarihin izlerini taşımaktadır. Atatürk (2005: 435) "Osmanlı Devletinin siyaseti millî değil, fakat gayrivâzıh ve gayrimüstakar idi. Böyle bir devletin teşkilâtı dâhiliyesi, bilhassa millî olmaktan uzak olduğu gibi, mesleki siyasisi de millî olamaz" diyerek "Yeni Türkiye" nin Osmanlı'dan millilik yönüyle ayrıldığını vurgulamıştır. Ernest Renan'ın unutma, hatırlatma terimleri aslında tam da burada vukuu bulmaktadır. Ernest Renan (1882)'ın *unutma, hatırlatma* terimleri aslında tam da burada vukuu bulmaktadır¹³. Renan bir milletin oluşmasında iki koşulun gerçekleşmiş olması gerektiğini vurgular. Kolektif bir hafızanın oluşabilmesi için geçmişte yaşanan kötü olayların, mağlubiyetlerin unutulması ve kazanımların yüceltilmesi gerekir. Renan'a göre ulusları tanımlamak etnik olarak mümkün olmadığı gibi uluslar ortak bir iradenin ürünüdür ve ulus kendini her gün tekrar eden bir plebisitedir (<http://www.genbilim.com>). Milli bir hafızanın yaratılması toplumsal sözleşmenin sağlanmasıyla mitleştirme ve millete son kertede bağlılık gerçekleşir. Ulus bilinci oluşturulurken Osmanlı mirasının unutturulması, unutturulan bu mirasın yerine Türklerin soyunun Orta Asya'ya dayandığı tezinin var edilmesi yeni bir üretimin yapılmasına ve bu üretilen şeyin sürekli olarak hatırlatılmasına neden olmuştur. Bunun hatırlatılmasında, insanların algılarına yerleştirilmesinde ve var olan algının unutturulmaya çalışılmasında ordu ve eğitim kurumlarına devletin ideolojik aygıtları olarak işlevsel bir rol yüklenmiştir. Bütün ders kitaplarının ve tarih derslerinin inşa edilen bu tez üzerine kurulu olması aslında tam da insanlara dil ve tarih üzerinden ilerleyen bir ulus bilincinin aşılama sürecine karşılık gelir. Bu dönemde eğitimin yaygınlaştırmaya

¹³ Ernest Renan (1882) ulus tanımında ulusların unutma-hatırlatma yoluyla ortaya çıktığını dolayısıyla sadece ırk, dil, coğrafya ve ekonomi gibi kavramlar ulusları tanımlamakta yeterli olmadığını belirtmiştir. Renan (1882) *What is a "Nation"* isimli makalesinde milleti şu şekilde tanımlamıştır: "Ulus; bir topluluk tarafından geçmişte yapılmış olan ve gelecekte de yapılmaya hazır olunan feda "Millet Nedir?" isimli makalesinde milleti şu şekilde tanımlamıştır: "Ulus; bir topluluk tarafından geçmişte yapılmış olan ve gelecekte de yapılmaya hazır olunan fedakârlıkların yarattığı duygularla teşkil edilen geniş kapsamlı bir dayanışmayı ifade eder. Her ne kadar özünde bir geçmiş olmasını gerektirse de; günümüzde, somut bir gerçek olan muvafakat, yani ortak bir hayatı sürdürmek isteğinin açıkça beyan edilmesini gerektirir."

çalışılması dilin arılaştırılması ve arılaşmış dil üzerinden inşa edilen resmi tarih bir yandan modernleşme sürecinin bir ürünüken bir yandan da modernleşme döneminin beraberinde ulus anlayışını getirmesinden ve o dönemin genel konjonktürünün milliyetçilik akımı üzerine ilerlemesinden dolayı ulusal birliğin üretilmesine karşılık gelmektedir.

Eğitimin, tarihin yeniden inşasının ve dilin arılaştırılmasının uluslaşma sürecinde önemli bir yeri vardır. Ancak orduya da Cumhuriyet tarihi boyunca önemli sorumluluklar yüklenmiştir ve bir bakıma ulus-devletin inşası ordu ve orduya yüklenen eğitim misyonu çerçevesinde gerçekleşmiştir. Ordunun bu misyonu üstlenmesi ve askerliğin zorunlu hale gelmesi ordu-millet tezinin oluşturulmasına imkân sağlamış ve bir bakıma Türklüğün anlamı değişerek asker, savaşçı Türkler söylemi ön plana çıkmıştır. Türk milliyetçiliğinin temelinde “ordu millet miti” yatar. Buna göre Türklerin tarihsel olarak en belirleyici özelliği iyi asker olmaları ve kendilerini orduyla özdeşleştirmeleridir (Bora ve Altınay 2008: 142). Böylelikle orduya Osmanlı Döneminden farklı bir misyon yüklenmiş olup, ordu devletin söylemlerini yayma araçlarından biri haline gelmiştir. “Türkiye’de militarizm, özellikle zorunlu askerlik uygulaması aracılığıyla, erkeklerin toplumsallaşma süreçlerini şekillendiren, devletle kurdukları vatandaşlık ilişkisini düzenleyen ve erkekleri devletin cinsiyet rejimi içinde konumlandıran önemli bir iktidar unsuru olmuştur” (Sünbuloğlu 2013: 15). Bu süreçten sonra söylemler değişmesine hatta günümüzde bedelli askerliğin yaygınlaşmasına, profesyonel ordu tartışmalarının gerçekleşmesine rağmen askerlik ile kurulan ilişki pek fazla değişikliğe uğramamış, hala yüceltilen bir noktada kalmıştır.

Askerlik kültürel bir miras olarak kodlanması ve tarih yapıntısının bu söylem çerçevesinde oluşturulmasıyla desteklenmiştir. Türk Tarih Tezinde sıkça vurgulandığı üzere Osmanlı’dan öncesine Orta Asya’ya kadar götürülmüştür. Böylece askerlik bir zorunluluktan daha çok bir övünç kaynağına, yapılması gereken bir ödevden çok bir hakka, en nihayetinde kendi inşa edilmiş bağlamından çok bir gerçekliğe dönüşmüştür. “Askerlik işlerinde uzmanlaşmış olan söz konusu devlet adamlarıyla ilişki kurma olgusu, merkezileşme, gizlilik, eril gurur ve eril uzmanlaşmanın devlete ait askeri politikaların oluşturulması süreciyle sıkı sıkı iç içedir” (Enloe 2006: 60). Zorunlu askerlik doğallaştırılmış olmasına rağmen ulus-devletin bir ürünü olduğu ve ondan beslenerek yerini sağlamlaştırdığı açıktır. Cumhuriyet tarihi düşünüldüğünde askerliğin daha çok

bağımsızlık mücadelesi ve “ulusal güvenlik” kavramlarıyla birlikte kültürün bir uzantısı haline dönüştüğünü ve bir giz perdesinin arkasından göz kırptığını söylemek mümkündür. Bu iki unsur ve beraberinde getirdiği militarizasyon askerlik kavramının çoğunluğun gözünde meşrulaşmasının zeminini oluşturmaktadır.

Türkiye’de Ordu-millet düşüncesinin yaygınlaşması büyük bir seferberliğin sayesinde gerçekleşmiştir. Özellikle Cumhuriyet tarihi boyunca çoğu kurum –ordu, gazete, dergi, televizyon, eğitim kurumları- tarafından ordu-millet miti yeniden üretilmiştir. Ayrıca entellektüellerin önde gelenleri –akademisyenler, milliyetçi yazarlar, askeri kesimin önde gelenleri tarafından desteklenmiş ve üretim sürecine katkıda bulunulmuştur. Seyfi Öngider (2008: 312)“ Kemalist Rejimin İnşası: Takrir-i Sukün Kanunu” isimli makalesinde; “Kemalizm ne yaptıysa ordu ve bürokrasiye dayanarak, yani devlet aygıtıyla yaptı. Böylesi bir modernleşme sürecinden çıkan ise askerin himayesinde anti-demokratik bir vesayet rejiminden başka bir şey olmadı, olamazdı da...” diyerek uluslaşma projesinde orduya verilen önemin altını çizmiştir. Ordu millet miti sürekli bir yeniden üretim halindedir. Zorunlu askerliğin başlamasıyla beraber de taşralarda, köylerde yaşayan insanların askere alınması aracılığıyla bu mit yaygınlaştırılmıştır. Herkesin askere alınmaya başlanması askeri alanların sivilleşmesine neden olmuş böylece söylem günlük dilde yer bulmaya ve bir kültür ögesine dönüşmeye başlamıştır. “ askeri ve sivil alanların iç içe geçmişliği “türk milliyetçiliğinin söylemsel sınırının çok ötesinde normalleştirilmiştir (Bora ve Altınay 2008: 144). Birçok yeniliğin uygulanmaya çalışıldığı Cumhuriyet tarihinde belki de halkın en kolay kabul ettiği uygulama zorunlu askerlik uygulamasıdır. En yoğun çalışmaların yapıldığı konu da yine bu olmuştur. Zorunlu askerliğin ulus-devletle olan ilişkisi ordunun hakim bir söylem halini almasını sağlamakla kalmayıp, bir erkeklik anlayışının da inşa edilmesine neden olmuştur. Bu üretim ordu da disiplin mekanizmalarının gündelik hayatın her anına uygulanması yoluyla sağlanmıştır. Böylece erkeklik- devlet- askerlik arasında güçlü bir bağ kurulmuştur. “En kutsal vazife” olan askerlik yoluyla birinci sınıf vatandaşlık erkeklere bahşedilmiştir. Bununla birlikte bütün o bilinen klişelerin önü açılmıştır: Erkekler vatanın koruyucusu mutlak güç olan devletin uzantısı olarak konumlandırılırken, kadın devletin arka bahçelerine itilmiş ya “kutsal anneler” ya da devletin izin verdiği ölçüde yardım edecek olan ikincil vatandaşlar olarak

konumlandırılmıştır. Anthias ve Yuval Davis (1989) kadınların etnik ve ulusal sürece dahil olmasının beş yolu olduğunu öne sürmüştür;

- “1. *Etnik toplulukların mensuplarının biyolojik üreticileri olarak*
2. *Topluluğun ideolojik yeniden-üretiminde merkezi bir rol alarak ve kültürün aktarıcısı olarak*
3. *Etnik ve ulusal farklılıkların gösterenleri olarak –yani, etnik ve ulusal kategorilerin dönüşümü, yeniden üretimi ve inşasında kullanılan ideolojik söylemlerin merkezinde yer alan semboller olarak,*
4. *Etnik ve ulusal grupların sınırlarının yeniden üreticileri olarak,*
5. *Ulusal, ekonomik, politik ve askeri mücadelelerde katılımcı olarak” (akt. Altınay 2013: 38).*

Burada bir erkeklik tanımı yapmak önemlidir. Çünkü erkek ne ise kadın o olmayan olarak kurgulanmıştır. Erkeklik ve kadınlık algısının oluşmasında diyalektik bir sürecin var olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü kadın bir erkeğe bakarak onun özellikleri üzerinden tanımlanmış, erkeğe yüklenmeyen simgeler “erkek olmadığı için” kadına yüklenmiştir. Erkek ve kadın arasındaki ilişki, biri diğeri olmayan şeklinde kurgulanan bir ikiliğe dayanır. Ancak burada tek bir erkekliğin olamayacağı gibi tek bir kadınlığında olamayacağını vurgulamak önemlidir. Cumhuriyet tarihi boyunca kadın ve erkeğe yüklenen misyonlarda bir değişiklik olmamış, ulus nasıl tektipleştirilmeye çalışılmışsa kadın ve erkeğe dair imgelerde bu misyonlar çerçevesinde sınırlandırılmaya çalışılmıştır. Bu temel varsayıma 3. kısımda daha ayrıntılı bir biçimde yer verilecektir. Bütün bunlarla birlikte askeri terimler gündelik hayatın belirleyici öğelerinden bir halini almıştır. Özellikle Cumhuriyet’in ilk yıllarında ordunun eğitim görevini üstlenmesi ve bütün ideolojik aygıtlarla bu işlevin hatırlatıyor olması nedeniyle askeri sembol ve simgeler sadece gündeliğin değil, kimliğinde gösterenidir.

Sonuç olarak Ulus-devlet kendi militarist söylemlerindeki sürekli bir çağırma ve dışarıda bırakma ikilemi nedeniyle kişide tekinsizlik duygusu yaratır, onda çocuğuna sevgi vaat eden ancak bunu sürekli gizleyen bir babanın ikilemi gizlidir. Bu nedenle kişiyi sürekli olarak göreve çağırır, ona yapılması ve yapılmaması gerekenleri hatırlatır. Aslında kişiyi manipüle ederek militarize olmasına neden olur, ancak bunun “hakikat

oyunları”(Foucault, 2005), “unutma-hatırlatma”(Renan 1882) yöntemleri gibi stratejik oyunlarla gerçekleşmesi nedeniyle kişi militarize olduğunu, ehlileştirildiğini anlamakta güçlük çeker. Dolayısıyla bu bilince ulaşamamasının nedeni “bu sürecin son derece dolaylı gerçekleşmesi ya da süreci tasarlayan askeri yetkililerin kararsız davranmalarıdır” (Enloe 2006: 88).Unutması ve sürekli hafızasında tutması gerekenleri işaret eder. Özne ile ulus-devlet arasındaki aidiyet ilişkisi ve öznenin biçimlendirilmesi ulus-devletin yaptığı çağrı ve bu çağrıya verilen cevap düzeyinde sağlanır. Ulus-devlet bunun için önce tarihsel verileri büyük bir titizlikle yeniden düzenler, dili arılaştırır ve ulusal bir boyut kazandırır. Türk Tarih Tezi¹⁴, Güneş Dil Teorisi, Harf İnkılabı, Atatürk İlke ve İnkılapları ile Milli Güvenlik dersinin ilk ve orta öğretimlerde zorunlu olması Türkiye’nin uluslaşma çabalarına örnek olarak gösterilebilir. Makro ölçekli bu tekelleştirmelerle birlikte mikro kültürler üzerinde değişiklik yaparak kültürel alanlara da militarist kodlar ve semboller yerleştirir. Ulus-devlet olmak dilin ve tarihin tekeli elinde bulundurmaktır, beden zaman ve mekândaki konumunu sabitleştirmek demektir. Dil tarih ve kültür alanlarının yeniden yorumlanması, toplumsallaşmanın makbul vatandaş düzleminde yeniden tasarlanmasıyla söylem süreklilik kazanır. Ulus-devlet söylem parçacıklarından oluşmuş, yeniden üretilmiştir ve gündelik hayatının derinliklerine sızarak kültürel bir nitelik kazanmıştır. Bu nedenle ulusal aidiyet söylemsel bir pratik olarak ele alınmalıdır. Çünkü tek tek kişilerin ulus ile kurduğu özel bir ilişkiye gönderme yapar. Ulus-devlet bir takım sızma eylemleri ve hakikat oyunları ile kendi özünü kendi yaratmaktadır. Ulus-devlet bedeni kontrol altına alır, onun bir alt kurumu ve stratejik ortağı olan ordu bedeni kontrol altına almakla kalmaz, süreli bir kapatılmaya maruz bırakarak alıkoyar. Askerin deneyimi bu nedenle süreli kapatılmanın deneyimidir.

3.2. Erkeklik ve Militarizm: Askerlik Erkekliğin Kurucu Öğelerinden Biri mi?

Ulus-devlet kendini kurgularken, kendine tarihsel bir nitelik kazandırırken, kendini kutsal bir üst-bedene dönüştürürken ve söylemlerini gruplar ile toplumlar üzerinde aşınalaştırır ve normalleştirirken, militarizm hayatın yüzeyine hızlı bir şekilde

¹⁴ Türk Tarih Tezi ortak bir milli hafızanın üretilmesi ve bunun geçmişi belli ölçülerde yok sayarak gerçekleştirilmesi açısından önemlidir. Bu çalışmada ise Türk Tarih Tezi bir milletin oluşmasında tarih yazımına ciddi bir önem verildiği düşüncesinden yola çıkarak ayrıca incelenmiştir.

yayılırken, bir mekân olarak bedeni, eşyayı adlandırır, sembolleştirir ve dönüştürür. Bu nedenle militarize olmak bu sembolleri üzerine almak, kendini ulus-devletin söylemleriyle tanımlamak fikren ve bedenen bu yönde toplumsallaşmak demektir. “Militarizasyon hem kadınların hem de erkeklerin rızasını gerektirdiği halde, erilliği ayrıcalıklı kılar” (Enloe 2006: 32). Militarizmin sivil hayatta yayılmasını sağlamak için ille de erkek olmaya gerek yoktur, fakat “erkeklerin militarizasyonu için, kadınların militarizasyonuna ihtiyaç vardır” (Enloe 2006: 30). Söylemin değerlerini içselleştirmek ve eril bir düşünüşe sahip bir kadın olmak militarizmin kendini güçlendirmesi için gereklidir. Dolayısıyla militarize olmak aynı zamanda cinsiyetçi pratiklerinin sembollerini de benimsemek demektir ve militarist söylem ile kadına erkekten farklı bir misyon yüklenmiştir. Militarizm içinde egemen erkeklik değerleri askerlik aracılığıyla erkeklere aşılanmaya devam ederken kadınlar askerlik hizmetinin dışına itilmiştir. Bu dışa itilmişlik yine egemen eril söylemin işaretlerine uygun bir biçimde gerçekleşmiştir. “Öyleyse militarizm egemen erkeklik değerlerinin askerlik aracılığıyla ulusun erkeklerine aşılandığı savaşçı yurttaşlar vasıtasıyla geniş bir nüfusa yayıldığı, kadınların savaşmak için uygun olmadığı gerekçesiyle askerlik hizmetinin kadınlara zorunlu kılınmadığı ve eşcinselliğin suç sayılmasının devlet patikleri ile de meşrulaştırılıp, normalleştirildiği dışlayıcı bir sürece işaret etmektedir” (Akgün 2011: 34). Militarizm toplumsal iktidar mekanizmaları çerçevesinde şekillenir, sistematik bir hal alır ve toplumun her kesimine yayılır. Sadece total kurumlarda etkin olmakla kalmayıp gündelik hayatın derinliklerine sızar. Bu kadar yoğun bir etki gücüne sahip olmasının nedeni sızma taktiklerinin içinde gizlidir. Kültürel, ekonomik, siyasi, politik, ideolojik alanlarda bireyler üzerinde ve mekânların kurgulanışında militarizmin yansımalarını görmek mümkündür. Bireylerin kimliğinin sürekli olarak yoğurulmasına cinsiyete dair işaretlerin militarist istek ve arzulara uygun bir biçimde şekillenmesine neden olur. “Militarizmin ürettiği davranış ve dil kalıpları, tüm düşünce ve pratiklerin sınırlarını önceden çizer” (Selek 2014: 122). Mülakatlarda sadece erkeklerin askere gitmesi konusunda ne düşünüyorsunuz diye sorulduğunda görüşmeciler kadınların askere gelmesinin gereksiz olduğunu, gelirlerse askerlik sırasında kadın oldukları için fiziksel ve duygusal olarak zorlanabileceklerini belirtmişlerdir. Birinci bölümde de ayrıntılı olarak çözümlendiği gibi, çalışmadaki görüşmeciler de bu cinsiyetçi örüntüyü yeniden üreten bir söylemi benimsemiş gibi görünmektedir.

Görüşmecilerinin söylemlerinden yola çıkarak askerlik sürecinde dışlanan kadınlardan başka şekillerde hizmet beklendiğini söylemek mümkündür. Militarize edilen erkeklik anlayışına uygun olarak erkeğin önde olduğu, kadın arkada bırakıldığı düzenleyici, destekleyici konuma itildiğini vurgusu karşımıza çıkmaktadır. “Kadınlar farklı bağlamlarda, erkeklerin destekçisi olarak savaşa katılmaya çağırılırlar” (Sancar 2009: 155). Erkeklerin kadınlardan beklentisinin bu yönde gelişmesi toplumsal cinsiyet rollerine uygun erkeklik hallerinin performe edildiğini göstermektedir. Bu şekillenme beraberinde normalleştirmeyi getirmiş ve militarist söylemler politik boyutunun çok ötesinde olağan bir hal almış ve sıradanlaşmıştır. Militarizm Türkiye’de kimliklerin, bedenlerin ve gündelik hayatın şekillenmesinde önemli bir yere sahip olmuştur. Bu nedenle militarizmi sadece siyasi ve askeri alanların içinde değil, sivil hayatın içinde de düşünmek gerekir. Çünkü “militarizasyon, yalnızca savaş uçakları, mayınlar ve kıtalararası füzeler üreten fabrikaların yöneticilerini ve işçilerini değil, aynı zamanda gıda, oyuncak ve giysi üreten şirketleri, film stüdyolarını, borsacıları ve reklam ajanslarını da etkiler” (Enloe 2006: 28). Dolayısıyla militarizm dediğimizde sadece askeri arenada, kamusal alanda var olan bir biçimden değil, sivil hayatın derinliklerine sızmış, içselleştirilmiş bu nedenle algılanması zorlaşmış ve olağan karşılanmış, gizlenmiş bir biçimden bahsetmiş oluruz. Bu nedenle militarizmi, çok genel bir tanımla, “ordu ve askerliğe dair değerlerin, pratiklerin, süreçlerin ve yaklaşımların yüceltilmesi ve yaşamın her alanına yayılması” olarak ele almak mümkündür (Altınay 2003: 138). Murat Belge (2011: 150) ise militarizmi “militarizm bir ‘ideoloji’ ve aynı zamanda bir ‘pratik’tir; bir toplumsal düzendir. Militarizm, sivilleri, kadınlarıyla toplumun tamamını, çocukluktan başlayarak, ‘askeri değerler ve normlar’ çerçevesinde eğitmek, bu çerçevede davranmaya çağırarak, askerliği askerliğin dışına çıkarmak ve genel bir ‘yaşama üslubu’ haline getirmek demektir” şeklinde tanımlamıştır.

Özellikle Türkiye’de ulus-devlet daha geç olduğu ve orduya çok fazla misyon yüklendiği hatta ulus-devletin oluşumu doğrudan askeri ellerle gerçekleştiği için militarizasyon süreci daha kolay olmuştur. Çünkü söylem kendini sürekli bir güvenlik tehdidi, korunması gereken vatan toprakları ve ordu-millet gibi sloganların arkasında güçlü bir şekilde üretmiş ve sabitleştirmiştir. “Askeri politika genellikle "ulusal güvenlik" gibi kavramlarla meşrulaştırılmış bir giz perdesi ardında korunur” (Enloe 2006: 59). Kamusal bilincin oluşturulması ile de toplumsal olarak ötekiler yaratılmıştır. Militarizmin

bu kadar etkin olmasının nedeni duygu ile bütünleşmesi ve kamusal bilinç oluşturarak kamu vicdanına seslenmesidir. Kamu militarizmin öznesi olduğu kadar nesnesi haline gelir. Böylece ajitasyon ve korunma talebi aynı anda işlevsellik görür. Önemli olan şey hangi mitin doğru olduğundan ziyade, doğruymuş gibi görünmesi ve bireylerde bu yönde bir edim gerçekleşmesi, dolayısıyla kamu vicdanında meşrulaştırma gücünün sağlanmasıdır. Moral-motivasyonun bu yönde geliştirmesi militarizmin gücünün kaynağıdır. “Militarizm, geleneksel tahakküm pratiklerini kombine edip etkilerini artırır; devletin dayandığı egemenlikler sarmalını, kimliksel, konumsal olarak kurulan insanı sürekli olarak yeniden şekillendirir. Bir iktidar mekanizması olarak, baskı altına almaktan çok biçim verir, kalıp yaratır ve kural koyar” (Selek 2007: 120).

Bir performans alanı olarak erkeklik özellikle Türkiye gibi ulus-devletlerde, militarist imgelerin erkekliğin yüzeyinde dolaşmasıyla ve kadınlık işaretlerinin de ulus-devletin gereğine uygun bir şekilde tanımlanmasıyla mümkün olmuştur. Bunun en önemli nedeni ise Türkiye’nin uluslaşmasının ve askerliğin yüce bir konuma yerleşmesinin el birliğiyle ve görünen bir egemen iktidar tarafından gerçekleştirilmesidir. Kurallar, düzenlemeler, idare etmeler erkekleri militarizmin özneleri haline getirir. Aynı zamanda askerlik sürecinde militarizmin basıncının yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Askerler militarizm pratiğini düzenleyen iktidar sistemleri ve düzenlenip yeniden üretilmesinde pay sahibi olan gözetleyen/gözetleyen öznelerdir. Burada üç temel nokta var:

- 1) Militarizme gönderme yapan bilgilerin oluşumu
- 2) Kişilerin kendilerini bu pratiğin özneleri olarak görmelerini sağlayan arzu ve rıza mekanizması
- 3) Kişilerin kendilerini bu pratiğin özneleri olarak görmesi

Bu üç temel durum öznenin özneleşme sürecini göstermektedir. Birey öncelikli olarak bir takım bilgi ağına ve iktidara gönderme yapan işaretlere maruz kalır. Onlara dokunur, onlarla temas kurar. İletişimin sağlanmasıyla birey bu işaretleri üzerine almayı arzu eder hale gelir. Ancak bu durum her işaretin arzulanacağı ve performe edileceği anlamına gelmemelidir. Bazı işaretler kabul edilirken bazıları reddedilir. İktidarın direngen yapısı buna dair imkân kendisi sunmaktadır. Özneden toplumsal özneye, bedenden toplumsal

bedene doğru bir geçiş söz konusudur. Kendini tanıtmak kimliğini sesli olarak ifade etme, nefreti haykırma, bir kimliği üstüne almak ve bu kimliği deşifre etmeye neden olur. Özne rıza gösterdiği, arzuladığı, direndiği, çatıştığı kimlikleri itirafa girer ve toplumsal özne bu itirafın üstünde toplumsal normlar ile şekillenir.

“Kırılmayı, parçalanmayı ve şişirilmeyi hemcinsleriyle birlikte yaşadıkları askerlik ortamı, cinsiyet rollerini devamını sağlayan tek cinsiyetli bir toplumsallaşma süreci olarak, erkekliğin inşasında özel bir rol oynar” (Selek 2008: 222). Kışla erkekliğin inşasında önemli bir yeri olmasına rağmen erkekliğin oluştuğu mekân değildir, erkeklik referanslarının görünür kılınabileceği mekândır. Ayrıca askerliği özellikle sınıfsal-etnik-dinsel vb. nedenlerle arka planda duran erkeklerin hegemonik erkekliğe yaklaşma deneyimi olarak görmek mümkündür. Askerlik sonrasında kişilerin kendi sınıfsal alanlarında deneyimin sürekli sansürlü bir biçimde anlatılıyor olması, ritüelleşmiş olması kendi içinde bir hegemonik erkeklik imgesi referansına dönüşmüştür. Ancak burada yine tamamlanamama hali vardır. Çünkü erkek kendisine dayatılan sembol yığınının içinde ulaşabildikleri ile ulaşamadıkları ya da ulaşmayı reddettikleri üzerinden bir özneleşme sürecine girer, ancak semboller değişikliği mümkün kılan akışkan ve hareketli bir zeminin içinde vuku bulurlar. Bu akışkan zemin erkeklik kurgusunun tam anlamıyla oluşmasına izin vermez.

Askerliği erkekliğin en önemli referansı olarak görmenin askerliğe gereğinden fazla önem arz ettiği düşünülebilir. Bu durum erkeklik denilen şeyin dar bir kalıbın içine yerleştirilmesine hatta tektipleştirilmesine neden olmakta, erkekliğin tanımının askerlik yapıp-yapmama durumu üzerinden yapılmasına yol açmaktadır. Bu tarz bir okuma modern eril söylemlerin doğallaştırılması gibi tehlikeli bir sonucu beraberinde getirmektedir. “Her Müslüman Türk erkeği sünnet olmalıdır” “askerlik yapmayana adam denmez”, “çok kadınla birlikte olmak erkeğin erinin kiridir”, “silah yiğitliğin şanıdır” gibi söylemler erkekleri hem homojenleştirmekte hem de eril dilin sloganlarıyla tanımlamaktadır. Bedelli askerliğin yaygınlaşmaya başlaması, profesyonel ordu tartışmalarının yapılması, vicdan-i reddin yeterli düzeyde olmasa da sözlü olarak ifade ediliyor olması, militarizmin kendi içinde çatlaklar yaratmış olması, etnik-dinsel-kültürel-sınıfsal sebeplerle askerlikten soğumaların yaşanması ve ordunun epik gücünde yavaş yavaş kırılmaların oluşması gibi nedenlerden dolayı askerlik deneyiminin olağanüstü imgesinin ve sahip olduğu kültürel gücünün zayıfladığını en azından

parçacıklı bir hale geldiğini söylemek mümkündür. Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta askerliğin gerekli görünüp görünmediği sorunudur. Kişi zorunlu askerliği gerekli görmesine rağmen kendisinin askerlik yapmasına gerek olmadığını düşünebilir. Bu durum da bize ulus-devletin güvenlik-tehdit-düşmanlar gibi sloganist söylemler üzerinden zorunlu askerliği meşrulaştırdığını hatırlatır. Ancak kişiler kendilik düzeyinde askerliğe gidip gitmemeyi tartışabilirler.

IV. BÖLÜM

4. GÜNDELİK HAYAT: VARİŞ NOKTASI

4.1. Nihai Özneleşme Süreci: Travma-Özdeşleşme, Bölünme- Özdeşleşme, Aktarım- Özdeşleşme

Bu çalışmanın ilk iki kısmında daha makro bir yaklaşımla erkeklik, hegemonik erkeklik, zorunlu askerliğin Türkiye'deki oluşum sürecine ve ne anlama geldiğine, aynı zamanda zorunlu askerliğin anlamının açıklanabilmesi için Türkiye'nin uluslaşma sürecine bakılmıştır. Askerlikle ilgili genel ya da özel bir varsayımda bulunmak kaçınılmaz olarak erkeklik ve militarizm özelinde bir açıklama yapmayı gerekli kılmıştır. Bu nedenle çalışmanın ikinci kısmında militarizm ve askerlik meselesi ayrı bir başlık olarak incelenmiştir. Aslında çalışmanın ilk iki kısmı daha mikro ölçekli bir analiz içeren üçüncü ve dördüncü kısmın ön hazırlığı niteliğini taşımaktadır. Böylesi bir çalışma tam tersi bir şekilde beden politikalarından başlayarak daha genele makro iktidara uzanan bir çerçevede de yapılabilirdi belki. Ancak çalışmanın genel varsayımı gereği iktidarın gündelik hayatın içinde bir yayılma alanı bulduğu düşüncesini açıklayabilmek için, öncelikli olarak üzerinde çokça düşünülmüş olan dört söylemin (zorunlu askerlik – militarizm –erkeklik - hegemonik erkeklik) incelenmesini gerekli kılmıştır. Bireyin günlük kozmosunun içinde karşılaştığı ve performe ettiği mikro imgelere gönderme yapmak ve nihai bir yüzey alanı oluşturmak için geniş bir yelpazede bir inceleme yapmanın gerekliliğine inanıldığı için bu çalışmada böyle bir yol izlemek uygun görülmüştür. Dolayısıyla bu kısımda çalışmanın akışına uygun bir biçimde mikro ölçekli alanlar ve bir üst-kurumun kendisine dair yapılan genel varsayımlardan sonra bireye ve özneleşmeye dair parçacıklı bir inceleme yapılmıştır. Çalışmanın bu kısmında özneleşme

sürecinin kendisi, elimizdeki en yoğun iktidar deneyiminden –askerlik- yola çıkarak mercek altına alınmıştır. İktidarın basınç oluşturma biçimi ve bedenler üzerinde yayılan enerji anlaşılmalı çalışılmıştır.

Bireyler öznesi haline geldikleri deneyimlerin normlarına göre performans geliştirirler ve özne kendinde bu şekilde tanımlanmaya başlar. Bu süreçte yeni deneyimler oluşturulmuş ve kişiler bu deneyimlerin eyleyeni, dolayısıyla öznesi haline gelmiştir. Bu nedenle öznenin beden üzerinde yükseldiğini ve öznenin kurucusunun iktidar olduğunu söylemek mümkündür. İktidarla karşılaşılın her an imge ve sembollerin istilasına uğramaya neden olmakta bu da farklı özdeşim biçimlerinin oluşmasına neden olmaktadır. Kişi iktidarın imgelerine karşı direniş gösterdiğini düşündüğü noktada bile reddedişin kendisi farklı bir özdeşime yol açmaktadır. “İnsanların üretilmiş hakikatlere inanması, yani onlar üzerinden tanımlanmış deneyim biçimlerini kendilerine dair hakikatler olarak görmesi ise bu deneyimlerin öznesi olmayı kabul etmesi anlamına gelir” (Foucault, 2011: 15). Badiou’ya göre öznenin oluşumu öznenin bir hakikat sürecine dâhil olmasıyla mümkündür (1998). Bu hakikat sürecinin temel özelliği o güne dek bilinmeyen bir ağı oluşturmaya ve mevcut siyasal yapıyı değiştirmek üzere üretilen hakikatler olmasıdır. Özne o güne dek tanımlanmayan bir konumdadır, ancak hakikat üretimine dâhil olduğu ve rastlantısal olarak gelişen olayların harekete geçirildiği noktada özneleşir. Öznenin oluşumu bu nedenle yine Badiou’un *Varlık ve Olay* (1998) kitabında belirttiği üzere belirli bir hakikat rejimini gün yüzüne çıkartmakla mükellef olmaktadır. İktidarın ürettiği hakikatlerin taşıyıcısı olarak özne, iktidarın süreklilik kazanmasına neden olurken bir yandan da yeni bir öznelik oluşmaktadır. Bir iktidar ağıyla (bilgi, beden, özne) gündelik hayata müdahale eden bir “hakikat yasası” üretilmiştir. Foucault’a göre özne ve hakikat arasında, hakikat ve iktidar arasında bir bağıntı vardır ve hakikati üreten şey siyasi, ekonomik ve kurumsal rejimlerin toplamıdır (2014). Hakikat yasasının dönüştürücü gücü özneleşmeyi sağlayan, özneyi yasaya bağlayan ve gündelik hayata doğrudan müdahale eden şeydir. Özne gözetim/denetim yoluyla bir başkasına ve işaretlere bağlanırken bu işaretleri üzerine aldığı ve performe ettiği noktada kendine bağlanır. Dolayısıyla belirli durumları deneyimlemesi ve bunları hakikatler olarak kabul etmesi gerekmektedir.

Bütün deneyimler “şu” ve “şu olamayan” şeklindeki bir ikilikten beslenir ve bir yarılma yaratır. Öznenin oluşmasında ve gözetimin sürekliliğinin sağlanmasında bu yarılma önemli bir işleve sahiptir. “İkili ayırım ve işaretleme (deli-deli değil, normal-

anormal vs.) tarzı ve baskı altına alıcı ayırma, farklılaştırıcı dağıtım (kimdir, nerede olmalıdır, onu neyle belirlemeli, nasıl tanımalı; onun üzerinde sürekli bir gözetim nasıl uygulanmalı vb.)” söz konusudur (Foucault 2015b: 294-295). Bir asker-özne inşa etmek ve bireyin bu yöndeki deneyimler ağını üstüne almasını, özdeşim kurmasını sağlamak ancak mutlak ötekini yaratma ve buna uygun bir dispozitif üretme ile mümkün olacaktır. Dispozitif burada “yaşayan varlıkları yakalama, yönlendirme, belirleme, önleme, modelleme, denetleme; bu varlıkların vücut diline davranışlarına fikir ve söylemlerine dayanarak teşkil etme yetisi olan her şey” olarak kullanılmıştır (Agamben, 2012: 30). Dolayısıyla dispozitif özneye şeklini veren bilgiler, edimler bütünü oluşturulmaktadır. “Amacı ise insanların davranışlarını, vücut dillerini, düşüncelerini yararlı olduğu sanılan bir doğrultuda yönetmek, denetlemek, yönlendirmektir” (Agamben, 2012: 28). Bunu yapabilmesi için bireyi bir özne olarak işaret etmesi, onu günün içerisinde kendini sürekli olarak gösteren ve yenilenen bir dizi imgeye maruz bırakması gerekir. Foucault 2016 yılında yayınlanan *Entellektüelin Siyasi İşlevi* adlı kitabında bireyi şu şekilde tanımlamıştır:

“Bireyi, temel bir çekirdek, ilkel bir atom, iktidarın etki altına aldığı ya da cezalandırdığı çoğul ve atıl bir şey olarak; iktidarı da bireyleri böylece bastıran ya da parçalayan bir şey olarak düşünmemek gerekir. Aslında bir bedenin, hareketlerin, söylemlerin, arzuların bireyler olarak tanımlanması ve kurulması tam olarak iktidarın birincil etkilerinden biridir. Yani birey, iktidarın dışında ve karşısındaki şey değil, ...iktidarın birincil bir... etkisi ve aynı zamanda bir etkisi olduğu ölçüsünde de bir aracıdır. İktidar kurduğu, oluşturduğu bu birey üzerinden işler.” Askerlik bu yönetim, denetim ve yönlendirme pratiklerine sürekli bir maruz kalışı ifade eder. Çalışmada bir total kurum olan ordunun disipliner bir dispozitif olarak işaretlenmesinin nedeni de budur. İktidar ve siyaset arasındaki kesintisiz bağ, her ilişkinin bir iktidar ağına gönderme yapmasına her iktidar ağının da bağlı olduğu siyasi alanı işaret etmesine neden olur. İktidar bir söyleme hayır diyebilmek için o söylemin spektrumunu kendisi üretir. Cinselliğe hayır diyebilmek için cinsellik dispozitifini üretmesi gibi (Foucault, 2015b: 113)...

Egemen olanların iktidarı, egemen olunanlar arasındaki hiyerarşik konum, iktidarlara rıza gösterme, bedenin kullanılabilir bir mekân haline getirilmesi...“ İktidar mekanizmaları bedene, yaşama, yaşamı çoğaltana, insan türünü, bu türün gücü ve egemen

olma yeteneğini ya da yararlanılır olma yeteneğini güçlendirene seslenir” (Foucault, 2014: 105). Mikro-iktidarlar başta ana bir iktidarın bulunduğu her şeyin planlı işlediği ve işlerlik kazandığı bir iktidar ağının bileşenleri değildir. Mikro-iktidarlar birbirlerine eklemlenen, birbirinin üstüne binen, birbirlerini inşa eden ya da yok eden bir gerilim hattını oluşturur. Kimi zaman iktidarın nesnesi haline gelirken kimi zaman iktidarın kendisi olunabilir. Askerlik deneyimi sırasında mahrem, doğrudan deneyim ve yaşanmış olanın sınırlandırılması söz konusudur. Mahremin ortadan kaldırılması, loş olan öznel hallerinin görünür kılınmasına neden olmaktadır. İktidarın gözü herkesi algılamak ister. Orduda var olan disiplinleştirici bir fenomenler ağı üretimidir. Bu ağ içerisinde bedene yüklenen imgeler, normleştirme süreci ve bedenin sağlığı önemlidir. Ordu, bireylerin bedenleri, sağlıkları, yaşamları ve ölümleri üzerinde denetlenmenin bir diğer kurum tarafından çok da mümkün olmadığı etrafına setler çekilmiş bir iktidar alanına sahiptir. Çünkü kendi içinde hastanesi, okulu, askeri mahkemesiyle birlikte bir devlet gibi işlev görmektedir ve güçlü bir bürokratik ağa sahiptir. Geniş yetkilere sahip bir ifade alanı olarak görünmektedir. Yaşam alanını, bedeni, müdahale edilen şeyleri kapsamaktadır. Bireyin başından neler geçtiği, bedensel yaraları ve izleri, o ana kadar nasıl bir yaşam sürdürdüğü, daha ileri boyutta o ana kadar geçirdiği hastalıklar, bireyin şeceresi orduyu ilgilendirmektedir. İnsanların o anki hareketlerine hatta geçmiş hareketlerine görülür bir müdahale gerçekleşmektedir. Ordunun basıncının bu denli yoğun olması ve geniş bir alana yayılma gücüne sahip olması onu kendi içinde sorgulanması pek de mümkün olmayan bir töz haline getirmektedir. Bu nedenle üretimin çoğunluğu yine kendisine aittir. İktidar burada bilgi üretir, beceriye göre sınıflandırır ve kalifikasyon sağlar (Foucault, 2014: 62).

Beden geçirimsiz katı bir kütle değildir, aksine fazlasıyla esnek ve işaretlere açık bir mekândır. Bu mekânın yüzeyinde öznenin varoluşu aynı zamanda ötekinin de var oluşu anlamına gelmektedir. Burada zincirleme hareketler, asimetrik bir düzen, hacimleri sürekli değişen iktidarların oluşturduğu bir ağ vardır. Böylece özne kendinde var olduğu anda başkasında da var olmuştur. Bu nedenle öteki “ben” in işaretlerini bedeninde ve yansıma olarak “ben”in imgesini kendinde taşımaktadır. Ancak ben ve öteki bölünmüştür ve bu nedenle “ben” kendindeki “ötekiyi” algılamamaktadır. Ben ve ötekiyi bölüp ayıran, ikisi arasındaki mesafeyi kurgulayan bir işaretler sisteminin inşasından bahsetmek mümkündür. Burada önemli olan nokta ben ve öteki arasındaki ortak dilin kesilmesiyle

birlikte ayırım ve bu kopukluğun zaten varmış gibi sunulmasıdır. Gündelik hayatın içinde “ortak bir dilin oluşturulması” süreklilik kazanması, imge ağının oluşturulması, ortak dilin içine dâhil edilecek öznellik hallerinin belirlenmesi ve diğerlerinin ötelenmesi söz konusudur. Böylece ötelenenler kendi içinde bir ortak dil oluşturur. Böylece bir ürün olarak inşa edilen bu ayrılık tarihin başından varmış gibi bireylere yayılır. Öteki aynı yerdedir, başka beden ve başka imgelerle birlikte. Öteki ve ben arasında yaratılan bu yarılma öznenin sürekli olarak eksik inşasını zorunlu kılar. Ben buradadır, başka beden ve başka imgelerle birlikte.

Doğrulan, kabul edilen her edim aynı zamanda dışlanan ve reddedilen edimin ne olduğunu da gösterir. Her ikisi de gündelik dil içinde inşa olur. “ Bu, tecrit etmeyi, kapatmayı, hakları askıya almayı ve yaşamı kesintiye uğratmayı sağlayan bir iktidar ilişkisi kurmaktır. Aynı zamanda silinmeyecek bir damga vurmaktır” (Foucault, 2011: 118). Kişinin kendisini tanıdığı, kendisinde reddettiği ve ötekinde kabul ettiği her performe edilebilir imge ben ve ötekiyi bir birinden ayıran, ancak “ben” i iktidara yakınlaştıran, politik bir bedene dönüştüren ve özdeşimin arzu yoluyla gerçekleşmesini sağlayan bir nitelik taşımaktadır. Tam da iktidarın beslendiği şeyden... Burada şu hatırlatılmalıdır ki; iktidarın değişen yüzü bugün anormal olan bir imgenin yarın normalleşmesine, bugün performe edilmemesi gereken bir işaretin yarın tekrar edilmesine neden olabilir. Yasadışı olan, bizzat yasanın, kural dışı bizzat kuralın, anormal olan bizzat normalin, öteki olan bizzat benin uygulanmasının parçasıdır. Bunlar denetleme ve gözetleme mekanizmasının bir parçasıdır. Arzu yasa etrafında şekillendikçe bireyin uyma, kabul etme, üzerine alma, performans geliştirme, başkasında kıyaslama, kendisini sergileme ve görünür kılma ağı iktidar tarafından çağrılan bir arzu etme süreciyle gelişir. İktidarın gözü herkesi algılamak ister, aynı zamanda herkes birbirini algılasın ister. Her birey başkasında kendisini algılamak için diğer özneye yönelir. Çünkü her birey başkasında görülmek, başkasının göz hizasında olmak ve başkasında onaylanmış olmak ister. “Görünürlük, şüphesiz kabul edilecektir ki, önemli bir faktördür. Bir bireyin toplumsal kimliği hakkında gündelik yaşam içerisinde ve bu esnada karşılaştığı tüm kişiler tarafından her daim söylenebilecek şeyler söz konusu birey tarafından mutlaka önemsenecektir” (Goffman, 2014: 88).

İktidarın verileriyle gerçekleşen özdeşim özneyi oluşturan şeydir. Beden ve gündelik hayat özdeşimin mekânını oluşturmaktadır. İmgeler beden üzerinde zaman ve

mekân üzerinde çarpışmalar ve bedene doğru bir enerji ağı oluşturmaları. Bedenin üzerinde aldığı her imge özneleşim sürecinin basamaklarını oluşturmaktadır. Reddedilen her imge ise fosilleşmiş yığının içinde bekletilmektedir. Öznenin imgeyi reddedişi, özdeşim mekânına imgeyi dâhil etmeyişi çalışma içinde daha önce bahsedildiği gibi bir dışlama performatiğini oluşturmaktadır. Aslında özneye dair bilgilerin dışlanan, yok sayılan, kusulan bu imgeler yığının içinde aranabileceği açıktır. Reddedilen bu imgeler kurucu eksikliği oluşturmaktadır. Dolayısıyla dışlanan imgeler ve özne arasında korelatif bir paralellik vardır. Bu nedenle ontolojik olarak tamamlanamayacak bir öznellik sürecinden bahsetmek mümkündür. Bedenin üzerinde dalgalarla yayılan mikro-iktidar imgeleri, parçacıklı bir öznenin inşasını mümkün kılmaktadır. Şeyin kendisinin bedene aktarılmış olmasıyla oluşan enerji alanı deliklerle doludur ve ışık yüzeyde yayıldıkça bedende bazı alanların daha geçirimli bazılarının daha geçirimsiz olduğu gözlemlenebilir. Birinden diğerine geçişin oluşturduğu gerilim hattı travmatik bir yitirmeyi de beraberinde getirmektedir. Burada boşluğu oluşturan şey iktidarın kendisidir ve boşluk birçok şey ile doldurulmaya çalışılmaktadır. Boşluğu doldurmaya yönelik şeylerin sürekli kabulü bir arzuyu, tamamlanma arzusunu işaret etmektedir. Ancak “hazzın kırıklığının ve parçalanmasının habercisi olan arzu kırıklığı, “yansılama”yı (her birinin başkasına eriştiğini sanarak sürdürdüğü ve kendini tasarlayarak başkasını sürdürdüğü aynı ile ötekinin bu ilişkisini belirtmekte “yansı” ya da “yansıma”dan daha uygun bir terimdir) asla dışlanmayan ayrılığa yol açar” (Lefebvre 2015: 204). Arzunun nesnesi, öznenin kendisidir. Ve iktidar şöyle demektedir: Boşluk benim oluştuğum enerji alanının bir sonucuysa eğer, özdeşim nihai olarak sonuçlanmayacaktır. Arzu burada bir tür önemlilik arz etmektedir. Çünkü arzu kavrama ulaşabilmeye yönlendirir, ayrıcalıklardan faydalanabilme, onun niteliklerine sahip olabilme, anlamlar dünyasının yakınında olabilme, ona gerçeklik atfedebilme amaçlılığını da beraberinde getirir. Ancak kendi tarihsel gerçekliğini var etmek için gerekli olan spekülâtif öğeleri devreye sokar, bu iktidarın işlevselliğinin devamı için gereklidir.

İnsan bedeni onun iskeletini düzenleyen, yeniden inşa eden, disipliner bir iktidar stratejilerin mekânı haline gelmektedir. “Bedenin doğrudan emeğini kullanan bir disiplinden çok, davranışlar imal eden, eylemlilikleri denetleyen ve öznenin kiplilikleriyle beraber kendisini kurmasını sağlayan “bağımlı ve idmanlı bedenler”, itaatkâr bedenler imal etmektedir” (Foucault 2015b: 211). İktidar gücün belirli alanlarda

toplanmasını sağlar. Bu güçler yoğunlaşırken aynı zamanda incelmektedir. İktidar farklı mekânlara kök salmış, türdeş olarak yayılmayan, dağınık, farklı tezahürleri olan bir mekanizmadır. Bu mekanizmanın başında düğmeye basan birinin olduğunu söylemek zordur. İktidar tekil beden üzerinde uygulanırken aynı zamanda eylemleri ve davranışları birbirine eklemesi, kişinin performansının diğer öznellik hallerini referans olarak gerçekleşmesi iktidarın gücünü birleştirmesini de sağlamıştır. Tekil beden diğer bedenlerle eklenmişir, onların üstüne çıkar, onların referans kaynağı ve değişim nesnesi haline gelir. “Bireylerin varlıklarını kuşatan iktidar mekanizmalarını uyarlamak üzere bir çaba; bunların her günkü davranışlarıyla, kimlikleriyle, faaliyetleriyle, görünüşte oransız olan hareketleriyle ilgilenmeyi üstlenen ve bunları gözetim altına alan aygıtların bir uyumu ve bir incelmesi; bir halkı meydana getiren bu gövde ve güç çoğulculuğuna ilişkin başka bir siyaset” söz konusudur (Foucault 2015b: 131). Bedenin, toplumsal-bedenin bir kesiti haline gelmesi söz konusudur. Dolayısıyla beden toplumsal bedene dönüşürken özne de toplumsal özneye dönüşür. Burada hem beden hem de öznellik hali kişinin performansını gerçekleştireceği mekânlara dönüşür. Toplumsal bedenin oluşturulması iktidarın bedenin hem yüzeyinde, hem içinde hem de etrafında var olmasıyla ve uygulanabilmesi için gerekli stratejileri üretmiş olmasıyla mümkün olmuştur.

4.1.1. Özne- Beden Matrisinin Üretimi

Kişinin tertibatı, bedenin ve uzuvlarının düzene sokulması, bir uzuv olarak silahın bedenin bir parçası haline getirilmesi, bedenin nesneleştirilmesi, özne-bedenler, beden-nesneler şeklinde bir şeye dönüştürülmesidir. “İktidar mekanizmaları bedene, yaşama, yaşamı çoğaltana, insan türünü, bu türün gücü ve egemen olma yeteneğini ya da yararlanılır olma yeteneğini güçlendirene seslenir” (Foucault 2015b: 105). Yani hem beden üzerinde uygulanan iyileştirme ve yararlı hale getirme biçimleriyle beden bir özne haline getirilir, özneleştirilir hem de bedenin kontrolü ile özne- beden nesneleştirilir. “Bir özne haline gelmek, kişinin kendisi için gerçekleştirdiği hazırlıklarla sağlanır. Kendini tanımaya girişen özne kendisini denetler, parçalara ayırır, inceler ve başka öznellik halleriyle, kimlik parçacıklarıyla çarpıştırır, kendisini sınar” (Foucault 2015b: 135). İktidar bir statü oluşturur, bir kimlik yaratır. Belli kimlik ve öznellik hallerini dayatır.

Böylece birinin diğerine verdiği değerin ölçüsü bu kimlik ve statü çerçevesinde şekillenen hiyerarşik düzen olur. Bu hem bir yönetim hem de bir tertibat sorunudur. Bedenlerin iktidarlara uygun bir şekilde “iyileştirilmesi” mutlak hiyerarşinin korunması ve bir denetim/gözetim mekanizmasının sağlanması gerekir. Beden politik bir alandır ve iktidar ilişkilerinin mekânını oluşturmaktadır. Böylece beden üzerinde işlemler gerçekleştirilir, yöntemler kullanılır. Beden düzenlenir ve bedenlerden bir özne hali talep edilir. Simgeler ve işaretler ile beden kuşatılır ve kimlikleştirilir. Dolayısıyla bedenın müdahaleye açık bir mekân olduğunu söylemek mümkündür. Bedeni politikaya açan ve onu bir mekân haline getiren şey “bedenin siyasal teknolojileridir” (Foucault 2014; 2015a; 2015b, 2015c).

Tertibat erkek bedeni için askerlik öncesi, askerliğe geçiş, askerlik sırası ve askerlik sonrasında sağlanır. Her bir eylem birbirinin devamı niteliğindedir ve özdeşimin sağlanması açısından önemlidir. Askerlik öncesi bedenın hazırlanması, mitlerin oluşturulması, askerliğin ağır şartlarının gizemli bir biçimde ortalıkta dolaşımına izin verilmesi askerlik sırasında öznenin korkuyla karışık bir gurur yaşamasının ön hazırlığıdır. Dolayısıyla süreli kapatılma olarak askerlik sadece o anın deneyimlendiği bir gündelik yaşıntıdan ziyade öncesi ve sonrasıyla da özneleştirme sürecinin bir parçasıdır. “İktidar, bir bütünün, tek bir nesnenin –birbirinden ayrılmış- bu küçük parçalar arasındaki oyunla ortaya çıkar, döngüsünü tamamlar, birliğini sürdürür; bu parçaların genel birlikteliği iktidarın görünür biçimidir” (Foucault 2015a: 187). Bu nedenle askerliği erkekliğin kırılma noktası, saç ayağı, erkekliğin tamamlayıcısı olarak görmemek gerekir. Çünkü özneleştirme ve beden üzerinde ve bedenın yaşadığı gündelik hayat üzerinde uygulanan iyileştirme, denetleme ve gözetleme süreçleri devamlılığını korumaktadır. Komutlar ve kıyaslamalar, bedenın işlerliği üzerinden birbirine eklenmiş ve bir ölçüt nesnesi haline gelmiştir. Bedensel farklılıklar üzerinden sınıflandırma ve değerlendirme yapılmaktadır. Tekil beden üzerinden tahmin edilebilir tavır ve tutumlar yerleştirir. Dolaşıma sokulur ve iktidar hem beden hem de ilişkiler düzeyinde paylaştırılır. Kişinin işgal ettiği alan, bu alana dair gösterdiği performans, performansın yayıldığı alan... Gözetim askerlerin genel olarak gözetilmesine imkan verirken bir yandan da askerlerin birbirini gözetlemesine yol açar. Sürekli bir iktidara maruz kalma hali vardır. Ancak askerliği erkekliğin ve erkeklik imgelerinin eksildiği ve erkeklik krizinin yaşandığı bir deneyim olarak işaretlemek mümkündür. Bazen bir aşırılık olabileceği gibi bazen de

yetersizlik söz konusudur. Yapılan görüşmelerden yola çıkarak erkekler arasında gruplaşmaların olduğunu ve erkeklerin pasif/aktif, ezilen/ezen, güçlü/güçsüz, sulugöz/çetin gibi ikiliklerle ayrıldığını söylemek mümkündür. Bu durum öznelere birbirlerini gözetlemesi ve birbirlerine sergiledikleri performans ile bağlantılıdır. Bu zıtlıklar arasında güçlü bir rekabet oyunu yaşanmakta ve bireyler kendilerine kaçış noktaları bularak yeni maskeler geliştirmektedir.

Görüşmecı 3

“Ezilen ve ezilmeyen olarak iki türlü erkek var. Ezilenler çoğunlukla psikolojisi iyi olmayanlar özgüven problemi yaşayanlar oluyor. Ama bir şekilde herkes kendini korumak zorundadır. Bu yüzden ezilen sürekli yalan söyleyerek kaçarak pasif bir şekilde direniyor. Agresif-saldırgan kişiler de sürekli bu pasif kişilerin üzerine giderek onların açıklarını aramaya onları sindirmeye aşağılamaya çalışıyorlar.

-Siz kendinizi nasıl değerlendiriyorsunuz?

- Ya, aram iyiydi birçoğuyla da, bir kişi vardı dövmek istediğim ama dövemediğim, o içimde ukde kaldı. Sürekli abes abes konuşuyordu aşağılar gibi. Diğer arkadaşlar da dövecekti bu yüzden. Uyardım kaç defa akıllanmıyordu. Evlatlık alınmış. Rahatsız bir şeydi, acıyordum yani. Zaten çekeceğini çekiyordu, çekmişti gerçi. Benim de öyle kötü bir özelliğim var fazla yufka yürekliyim ama diğer askerler hatamı aramıyor değildi yani. Zaten herkes birbirinin hatasını arıyor, onunla erkekliğiyle dalga geçmeye çalışıyordu. Ama ben ezilmedim de ezmedim de.”

Görüşmecı 1

“Sokakta görsen yüzüne bakmayacağın insanlar, geliyor orada sana laf söylüyor. Üst devre olduğu için kendini bir şey sanıyor. Böyle erkekler de var yani. Cürmüne bakmadan geliyor dayılanıyor. Sahte kabadayılar bunlar. Heh işte, ben en çok bu tiplere gıcık oluyorum askerde. Genelde de kavga ederdim zaten. Bizden küçük çocuklar vardı, onları çok korumuşluğum da vardır yani. Bir bakıma abileri sayılırdık biz.”

Kıvrımlarında kurnazlıkların, kaçışların ve çekişmelerin oluşmasına izin veren bir askerlik iskeleti oluşturan şey, fazla olma ve yetersiz olma, işlevsel olma ve gereksiz olma, amaç ve araç olma ikilikleri arasında güçlü ve güçsüz olma halidir. “Ordular sadece cesur, itaatkâr, uysal ve teknolojik becerilerle donatılmış askerler imal etmekle kalmazlar –asker olmaya hevesli olmasa da buna ses çıkarmayan; asker olmanın ille de savaşmak olmadığını düşünüp savaşmayı reddeden ve askerlik hizmetini, mecburen, isteksiz yapan gönülsüzler ordusunu bir yana bıraksak bile- aynı zamanda firariler, pasifistler, isyancılar, düşman saflarına geçenler, kendi kendini sakatlayanlar, “savaş nevroitikleri” ve “sorunluymuş gibi yapanlar” da ordunun imal ettikleri arasındadır” (Bröckling 2008: 27). Bu iskelet militarize edilir, bunu hedef alan bir normlar sistemi tarafından kuşatılır. Mikro iktidarların yörüngesinde başat bir öneme sahiptir. Askerlik deneyimi bu iskeletin kuşatılması ve işlevsel hale getirilmesinin, politize olmasının, yaşam ve ölüm hakkının siyasallaştırılmasının mekânı haline gelir. Bunun için bedensel ön şartları ve kabulleri vardır, bedenlerin hiyerarşik hale getirilmesi bu şartlar sayesinde gerçekleşir. “Yapay bir birlik çerçevesinde kavram, durum ve tutumları inceler, elekten geçirir, bir araya getirir. Bir araya getirirken statüyü çalıştırır ve bu bir araya getirmeler kendi arasında sınıflandırılır” (Foucault 2015b: 110). Askerlik bu yönde gelişen davranış ve tutumları, buna karşı gelişen eylemlilikleri, en önemlisi arzuları birleştirir; düşünme, arzulama, hissetme ve davranma biçimleri geliştirir. Askerliğin bir anlamının ve simgesinin oluşması sağlanır. Belli bir bedensel aktivite, davranış, duruş, görünüş ve düşünce mefhumunun etrafında askerliğin tipik portresi şekillenir. Portrenin dışında kalanlar kenara köşeye itilebilir. İktidar kendisinin dışına çıkılmasını sağlayan kaçak noktalarını kendisi yaratır, aynı zamanda kendisiyle uzlaşılmasını mümkün kılar. Gizli ve büyük duvarların ardında gerçekleşmesi ve sistemli bir bürokratik ağa sahip olması nedeniyle keşfedilme isteği uyandıran bir şeye dönüşür. Kurallar, yapılması ve yapılmaması gerekenler çok açık ve net olmasına rağmen sistem herhangi bir bilginin orada ve o anda kalması için özel bir çaba göstermektedir. Gün sonunda imha edilir.

Gizlenen şeye yöneltilen arzu... Arzu ögesi, yakınlıktan kaynaklanan ayrıcalık ve gündelik hayatın yeniden düzenlenmesi askerliğin yasa ve norm, ceza ve ödül şeklinde algılanmasının önüne geçer. İktidarın gücü cezadan değil daha çok rıza ve arzuyu sağlamasından kaynaklanır. Ne olduğumuzu ve ne olmadığımızı, ne olabileceğimizi ve ne olamayacağımızı açıklayan şey... Böylece öznenin kendisini tanımlayabilmesi ve

kimliğine kavuşabilmesi için militarizmin sınırından bir kere geçmesi, onunla temas etmesi gerekir; beden ve kimlik bu yörüngede şekillenir. Arzu toplumsal normlar ve ayrıcalıklı gösterilmesiyle desteklenir ve bir güce dönüşür. Toplumsal özneyi güçlü kılarken bireysel özne de eksiklik oluşturur. Beden düzene sokulması gereken bir şey olarak sunulur. Kişi ve askeriye arasında temasın oluşmasını sağlayan arzu ve eksiklik, biz ve ötekinin çarpıştığı, eklemlendiği ve çatıştığı bilgi ve deneyimler ağı ile oluşmuştur. Hem imleyen hem de imlenen, kendi yörüngesinde norm oluşturan bir bilgiler ağı inşa edilir ve bilginin üzerinden iktidarlar geliştirilir. “İktidar, ekonomik, toplumsal, demografik süreçlerin bilgisini içeren belli bir yönetsel bilginin müdahalesiyle uygulanmaya başlanır. Böylece iktidarla bilgi arasında bağ oluşmaya başlar” (Foucault 2015a: 129).

Askerlik yaşamı politik bir nesne haline getirir ve yaşam “hakkı”nı kişinin elinden alır. Hak bir yandan ölüm ve hayat sarkacına gönderme yaparken bir yandan hissetme ve davranma biçimlerinin alıkonulmasına neden olur. “Normal” olan ve olması gereken eyleme biçimleri konularına göre tasnif edilmiş ve bu eylemlilik beklentiye dönüşmüştür. Burada söz konusu olan bir başka şey de eylemleri yapmış olmanın yakınlıktan kaynaklanan bir ayrıcalığa yol açması ve kişinin güvencesi haline gelmesidir. Bilgi ağı bir gerçeklik yaratır, yayılır, mekân ve zamana kök salar. Zaman disipliner olarak kontrol altına alınır ve işlevsel olarak ayrılır. “Disiplinli asker ona hangi emir verilirse verilsin itaat ederek işe başlamaktadır; itaati hızlı ve körü körünedir; itaatsizlik havası, en küçük bir gecikme suç sayılacaktır” (Foucault 2015c: 249). Disiplinin asker üzerindeki yoğun etkisini ve bireylerin nasıl benimseme, uyma ve yeniden üretme davranışı yapılan görüşmelerde, görüşmecilerin söylemlerinde daha net anlaşılmaktadır. Sorgulamadan eylemi gerçekleştirme, eylemi kanıksama bir askerin gündelik hayat deneyiminin ciddi bir bölümünü oluşturmaktadır.

Görüşmecî 8

“Şimdi askerde bir söz vardır; ‘emir demiri keser’. Bu söz şunu ifade ediyor: bir emir verildiyse o emri sorgulamadan yerine getireceksin. Benim birliğimde, verilen emirler anında yerine getirilirdi. Zaten askere gelen çocuklar kısa dönemleri bir kenara bırakırsak, çoğunluğu 20-21 yaşlarında ve eğitim düzeyleri düşük olduğu için pek sorgulayacaklarını sanmıyorum. Üniversite

mezunu olanlar kısa dönem olarak yapıyor, onlar da yazıcı oluyor markette çalışıyor. Emirle çok fazla karşılaşmıyorlar. Bununla en çok 20-21 yaşında ilkokul mezunu, ortaokul mezunu, lise mezunu çocuklar karşılaşılıyor. Ben onların da çok sorgulayacak yapıda olduklarını sanmıyorum.”

Görüşmeci 9

“Askerlik sırasında annesinin babasının yanında olduğu gibi davranamıyor insan, davranışları konuşmaları değişiyor. Çünkü askerde bir yaptırım bir de uygulama var, bir emir var. Bir şey emredildiği zaman yapmak zorundasın. Ne demişler emir demiri keser. (gülüyor) Bir şey söylendiği zaman tek cevap var. “emredersiniz komutanım” Yani iki kelime ile askerlik biter. Komutanlar sürekli emir verir, en küçük bir şeyi bile emir vererek söyler, sorgulamadan yerine getirmek durumunda kalırsın. Askerlik mantığı, şüphenin bittiği yerdir bu yüzden”.

İçtima, uyuma, uyanma, eğitim, yemek, temizlik gibi faaliyetler ve gündelik hayatın rutin işleri belirli zaman dilimleri içinde gerçekleşir. Dolayısıyla ordu içinde zamanın kontrolü iktidarın tekelindedir. Gündelik hayat üzerindeki bu zamansal denetim iktidarın mikro ölçekli ayrıntılar üzerindeki derin ve ayrıcalıklı çalışmasının ürünüdür. Hatta bu zaman denetimi neredeyse türdeş hale getirilir. Zaman ölçülmüş, dilimlere ayrılmış, her dilime bir faaliyet yerleştirilmiş ve zaman kontrolü bu faaliyetlerin denetimiyle sağlanmıştır.

Görüşmeci 2

“Banyoyu 15.00 ile 17.00 arasında kullanabiliyoruz. O saatler dışında kullanmamız yasak. Ama eğitimi 15.15’de bıraktık, biz hazırlanana kadar 15.30 oldu saat. Hamam kapısına gittiğimizde bir dünya kuyruk vardı!!! Gerçekten sinir oldum. O arada bir komutan kirli eşyalarımızı bir dakika içinde getirmemizi istedi. Aksi halde yıkanmayacağını söyledi. Biz sırada çırılçıplak kalamayacağımız için eşyaları veremedik. Neyse sonra sıra bana geldi, tam köpüklendim derken sular kesildi. Hemen saate baktım, saat 16.30’du. Dolayısıyla daha yarım saat vardı. Sonuçta köpüklü şekilde kalakaldım ve havluyla kurulandım. Bu yüzden vücudumda mantar çıkabilir.”

Görüşmeci 12

“Askerlik sırasında her şey belirli saatlere ayrılmış şekilde yapılır. Sabah saat 4.00 da kalkıp içtimadan önce tıraş olmamız gerekiyor. 5.00 da içtima olur. 5.30 da içtima biter 6.00 da sabah kahvaltısı yapılır. Tabi bu zamana kadar, altıda kahvaltı yapmadığımız için ilk zamanlar biraz garip geldi. Tek sıra halinde yemekhaneye giriş yapılır. Ama yemek alırken sıra yalan olur tabi, herkes bir anda ilk almak için öne atılır. Yemeği ilk alabilmek farklı bir duygudur çünkü. Daha hızlı alanın serbest zamanı daha fazla olur. Yemek duası yapılır. “Tanrımıza hamdolsun, milletimiz var olsun, afiyet olsun diye. Tabi biz Tanrı demiyorduk, Allah ’ımıza hamdolsun diyorduk. Kahvaltı sonrasında saat 09.00 da tekrar eğitim alanında toplanılır. Beşerli ya da altı sıra halinde uygun adım yürünür. Askerde her şey komutan rahat demedikçe uygun adım yapılır. Selam verme, sağa sola dönme, yürüyüş, marşlar, komutanlara ne zaman nasıl selam verilir, araçtaki komutana nasıl selam verilir, içeri girdiğiniz zaman nasıl selam verilir(selam şekilleri bulunan yere göre değişiklik gösteriyor, hepsi birbirinden farklı. Dışarıda ise el selamı, odasına ofisine giriyorsak kep çıkartılıp sol göğsümüzün üstüne koyup kafa selamı verilir.)Akşam 21.00 da yatış olurdu.”

Ayrıca beden hareketleri, özellikle eğitimlerde ve yürüyüşlerde, kollar ve bacaklar zamana göre hareket ettirilir. “Gerçekliğe kendiliğinden sahip değildir; doğaya da öyle, çünkü ona soyut ve genel bir gerçeklik veren şu zihin güçleriyle, ona somut bir varoluş veren organik nedenlerin karanlık faaliyeti arasında bölünmüştür” (Foucault 2015b: 300).

Görüşmeci 4

“Sabahım köründe 06.00’da kalkarsın sakal tıraşı olursun, kamuflajlarını giyersin sabah, öğlenden sonra da aynı şekilde. Gün böyle biter, akşamda istirahate çekilirsin. Akşam sayıların belirlenmesi için yat içtiması olur. Bazen boş kalırsın arkadaşlarıyla sohbet-muhabbet edersin. Sevgilisi, nişanlısı, ailesiyle konuşur. Herkes sivildeki işinden bahseder.”

Görüşmeci 15

“Her gün saat 5 te kalkmak tıraş olmak o elbiseleri ve botları giyip kahvaltı için diğer 500 kişiyle beraber sıraya girilmesi, kahvaltı yapması ile

başlıyordu gün. Sonrasında eğitim için alanlara yine bölük bölük ayrılıp gidiyorduk. İlk başta her şeyimiz dakikalara bağlıydı. Şu kadar saat eğitim su kadar saat dinlenme. Hiç bir şey yapmak istemiyordum ama her şey zorunluydu. Yatmak zorunlu kalkmak zorunluydu. Botlar ayaklarımızda yara yapıyordu ama yenisini almak için bayağı uğraşıyorduk. Eğitimden sonra usta birliğine geçişimizde de değişen pek birşey olmadı. Her sabah 5 ile 6 arasında kalk, tıraş ol, çevre temizliği yap(düşen yaprakları temizlemek) gece saat 2 -4 arası nöbet tut. Sabah yeninden 5-6 arası kalk, temizlik, nöbet, teftiş, spor verilen emirlerin uygulanması, gün hep böyle geçiyordu. Sanki sen yokmuşsun da bir beden varmış, her şeyi robotik olarak yapıyormuşsun gibi. Biraz hiçleşiyor insan, ama sonra çok düşündüm bunu. Şuan çalışıyorum mesela ben, günde 12 saat. Hala bir hiçmişim, ben yokum da bedenim varmış gibi.”

Fiziksel yaşamın pek çok ögesi göz önünde bulundurulur, uyanmasından yatmasına değin, gün boyunca süren bir etkinlik ağı devam ettirilir. Bedenlerin sürekli bir eğitime tutularak, sürekli spor yaptırılarak terbiye edilmesi söz konusudur. Beden terbiyesi içinde hastalıklar ve bedensel sakatlıklar kabul edilmez. Bu nedenle askerliği bir yandan perhiz gibi görmek mümkündür. Çünkü bedensel etkinliklerin büyük bir kısmı öznenin kontrolünün dışındayken bir yandan da bu etkinlikler ciddi bir katılıkla takip edilir. Bedenin tertibatı ve öznenin militarize edilmesi iktidar tekniklerinin yaşamı dönüştürmesine neden olur. Bu dönüşüm arzu ögesini peşinden sürükleyerek ölümün ve yaşam inisiyatifinin kişinin elinden alınmasını olağan karşılayacak hatta ölmeyi bir borç, öldürmeyi bir hak görececek bir hissetme ve davranma biçiminin oluşmasına neden olur. Beden kendi “eksikliğini” toplumsal bedenin yüceliklerinden ya da ötekinin aşağılığı üzerinden tamamlama eğiliminde bulunur. Askerlik bedeni yücelten şey olarak görülmesine rağmen aslında bedeni bozan şeydir. Psikopatolojik olarak eksiklik halinin yaşanması da bir bakıma bundan kaynaklanır. Dolayısıyla erkek-öznenin yüceltilmesini içeren bu bilgi ağı aynı zamanda erkekliği bozan, eksilten bir şeye dönüşür. Aynı zamanda “bize” ve “ötekine” ait olan, sahip olunan ancak ontolojik olarak eksik bırakılan, öznenin kendisinde hem mevcut olan hem de mevcut olamayan şey bu erkekliğin kurgulanışındaki düalist yapıyı oluşturmaktadır. Tüm bu aynı zamanda “olma” ve “olamama”, “tam” ve “yarım” olma hali problematik bir erkekliğin varlığının işaret etmektedir.

Komutan emir verirken asker hazır ol halinde, hareketsiz bir biçimde bekler. Dik durması, dizlerini bükmemesi, ellerini, bacaklarını hareket ettirmemesi beklenir. Kısaca sadece gözlerini kıpırdatabilir asker. Beden iktidarın dönüşüm nesnesidir, onun hedefi olan mekândır. Bedenin mekânsal üretimi hareketlerin sınırlandırılmasını, beden katılaştırılmasını –sopa yutmuş gibi dik ve elleri yere paralel duran asker bedenleri- ya da gevşetilmesini kolaylaştırmıştır. Bu durum sürekli zorlama, katı tutum, sürekli cezalandırma ve baskılama şeklinde gerçekleşmemiştir. Davranışlara, eylemlere, bedene yönelik bir denetim/gözetim mekanizmasına işlerlik kazandırarak, beden iktidarın kipliliğin mekânı haline gelmiştir. “Beden siyasal bir alanın içine de doğrudan dalmış durumdadır; iktidar ilişkileri onun üzerinde doğrudan bir müdahale meydana getirmektedir; onu kuşatmakta, damgalamakta, terbiye etmekte, ona azap çektirmekte, onu işe sokmakta, törenlere zorlamakta, ondan işaretler talep etmektedir. Bedenin bu siyasal olarak kuşatılması, karmaşık ve karşılıklı ilişkilere göre, onun ekonomik kullanımına bağlıdır” (Foucault 2015c: 65). Titiz bir çalışma, incelikli ifadeler ve yaşamın hücrelerine inmiş bedeni kontrol edilebilir hale getiren bir çalışma söz konusudur. “Geliştirilmiş, ayrıntılandırılmış, daha incelikli kılınmıştır; yaşamın daha sıkı bir biçimde kuşatılmasını önermekte ve bunlara uymak isteyen kişilerin bedenlerine daha istikrarlı bir biçimde titiz bir ilgi göstermesini gerektirmektedir” (Foucault 2015b: 376). Böylece bir davranışlar ekonomisi oluşturulmuştur.

Asker olmak belirli işaret ve sembolleri üzerinde taşımaktır. Dışarıdan bakıldığında asker olduğu anlaşılan kişi, bu yönde performans gösteren ya da göstermek durumunda bırakılan kişidir. Bu sembolleri üzerlerine alan kişiler, bir kimliğin işaretleriyle birlikte askerleşirler, asker-özneler haline gelirler. Askerleştikçe bedensel değişiklikler yaşarlar, askerlik deneyimi hem bedende hem de ruhta izler bırakır.

Görüşmeci 7

“Askerlik sırasında beden çok yoruluyor tabi. Askere 80 kilo, güçlü bir erkek olarak giden biri askerlik bitimine doğru kilo verdiğini fark eder. Ben mesela 20 kilo verdim askerlik sırasında ve askerlik biteli altı ay olmasına rağmen hala kilo almaya çalışıyorum. Bedenim hala tam olarak toparlanamadı. Askerlik bedensel izler bıraktı bende”.

Bedenler üzerinde uygulanan türdeş taktikler bedensel değişimin ve bedenlerin aynışmasının nedenidir, bunun en görünür imgelerinin bulunduğu zaman yemin törenleridir. Bir uygun adım sıra uygulaması olarak yemin törenleri, militarizme ait eylemliliklerin ritüel haline dönüştüğü, militarist duyguların yoğun bir biçimde yaşandığı ve hissedildiği törenlerdir. Biz şuuru bu törenler sayesinde askerden asker ailelerine, izleyenlere, şahit olanlara doğru yayılır. Askerler belli bir süre boyunca yemin törenine hazırlanır. Yemin töreni askerliğin ve ordunun yüceliğini, gururunu ve gücünü temsil etmesi açısından simgesel bir öneme sahiptir. Bu ritüel iktidarın gücünün dağıtılmasını kolaylaştırır. Senkronun tutması, bedensel bir onur retoriğinin gerçekleştirilmesi... Bedenin hareketlerinin otomatikleşmesi, iktidarın asimetrik bir biçimde bedenlerin derinliklerine işlemesinden ve kuşatılmasından kaynaklanır. Etkilerinin askerlik sonrasında devam etmesinin nedeni de budur. Görüşmecilere yemin töreni sorulduğunda, görüşmecilerin bir kısmı ayağa kalkıp heyecanlı bir şekilde tören yürüyüşünü göstermiş, bir kısmı ise yemin töreni marşını söylemiştir. Yemin törenleri asker için aynı zamanda bir fırsattır. Kişilerin karşısında (asker aileleri, komutanlar, askerlerin yakınları) neler yapıp yapamayacağını gösterir, onların karşısında performansına devam ederken annesi onu izliyor mu diye gözleriyle etrafı süzer. Yemin töreni sonrasında ailelerle gerçekleşen buluşmada asker yemin törenindeki performansının karşılığını alır.

Görüşmeci 12

“Yemin töreninde biz RDM bölüğü olduğumuz için ailelerimiz yoktu. (Askere geç gittiği için onu da RDM bölüğüne almışlar, devre kayıymış.) Bu yüzden yemin törenini yemekhanede yaptık. Ama yine de insanın içi burkuluyor tabi, ailem orada olsun beni üniformalı yemin ederken görsün, gurur duysun, annemin gözleri dolsun isterdim. Uygun adım şeklinde yemekhaneye girdik, herkes masalara geldi. Masaların üzerinde Türk bayrağı, g3 silah. Sağ el arkadaşımızın belinde olacak şekilde, silaha bayrağa, vatanımıza ve arkadaşımıza yemin ettik. Bu yeminle sadece silah değil, arkadaşın (badi) ve vatan da senin sorumluluğuna giriyor tabi.”

Örneğin görüşmeci 13 yürüyüşün mantığının ne olduğuna dair soru işaretleri olmasını bir yana bırakmış ve ayağa kalkıp marş eşliğinde yürüyüş hareketlerini göstermiştir. Bu taklidin süresinin ilginç olduğunu belirtmek gerekmektedir. Yaklaşık beş dakika süren bir

zaman diliminde görüşmeci bir yandan nasıl yüründüğünü anlatmakta, ara sıra marşı mırıldanmakta ve bütün bunları ciddi bir tavır takınarak, omzunu yukarı çıkartarak gerçekleştirmektedir. Görüşmeci 15 ise yemin törenini askerliğin en güzel günü olarak gördüğünü belirtmiştir. Öncesinde yapılan bedensel hazırlık ve yoğun eğitimler elbette yemin töreninin önemini arttırmakta, onu olağanüstü bir duruma taşımaktadır. Aynı zamanda disipliner bir şekilde kullanılan zaman ve beden ile uzuvları kişinin uysallaşmasının, eylemi benimsemesinin, eylemi arzulamasının nedenini oluşturmaktadır. Görüşmecilerin yemin törenini bu kadar heyecan ve istekle karşılamasının bir nedeni budur. Eyleme yönelik yapılan yoğun hazırlık ve eylemin bir simgeye dönüştürülmesi eylemi arzulama istencini beraberinde getirmektedir.

Görüşmeci 13

“Yemin törenine katılmak için yürüyüş yaptırdılar bize, merasim yürüyüşü. O yürüyüş biraz zor tabi, diz kapağından birleştirip de bütün ayağı ileri atmanın anlamı ne? Yani elbet bir anlamı vardır, sonradan düşününce mantıklı da geliyor insana. Disiplin açısından gerekli ama hiç mi üşenmiyorsunuz, nasıl ayarlıyorsunuz diye soruyor tabi insan.(Gülüyor) Tabi askeriyede mantık yok dedikleri şey orada da ortaya çıkıyor. (Kalkıp yürüyüşün nasıl olduğunu gösterdi, ciddi bir tavır takınmaya çalışarak. Adam bunu yaptırıyor sana, bunu yapmanın anlamı ne?”(hareketi gösterirken gülüyor)

Neyi gösteriyor sizce?

“Yürüyüş tam bir gösteriş aslında. Düzenli, tertipli, uyumlu olduğunu gösteriyor hem de korku salıyorsun. Baştaki adamla 150 sıra sonraki adam aynı işlemi yapıyor. Yani bir bilgisayar komutu gibi bir şey... Adam sağ dediği zaman 300 kişi varsa 300ü de sağa dönüyor, sol dediği zaman sola dönüyor. Tören yürüyüşü olduğu için, bütün aileler orada. Acayip gurur verici bir şey tabi, o kadar düzgün ve disiplinli hareket ediyorsun ki bir yandan da ordunun ne kadar uyumlu ve güçlü olduğunu göstermiş oluyorsun. Annen, babanın seni öyle gördüğündeki gurur, kendini güçlü bir Türk erkeği gibi hissediyorsun. Yani başka ırktan birini bile koysan oraya yemin töreni bitene kadar kendini Türk hisseders.”

Görüşmeci 15

“Yemin töreni askerliğin belki de en güzel günü, hatta tek güzel günü diyebilirim. Askere gitmeden önceki Vatan-Millet-Sakarya duygularının artık tavan yaptığı bir zaman. Orada silahlar, bayraklar, arkadaşının omzuna elini koyman, ailen gelmiş, ağlayanlar var, yaptığın yürüyüş, okuduğun marşlar etkiliyor insanı. Düşünsene bir ay boyunca bunun için hazırlanmışsın.”

Ordu bir düzen ve barışın korunması için oluşturulan bir siyasetin ürünü, strateji ve taktikler bütünüdür. Kendini savaşın gerekliliği ve iç güvenliğin sağlanması üzerinden tanımlaması ve bir ilke haline dönüştürmesi bu strateji ve taktik sayesinde olmuştur. Çünkü ordu bütün bir mikro siyaseti kullanarak oluşturduğu ve bir tabu haline geldiği biçimleri toplumsal yapıya aktarır. Bilgi üretir ve gerekli olduğuna inandırır. Bundan sonra kişiler hem bu bilgilerin üretim nesnesi hem de değişim nesnesi haline gelir. “Disipline yönelik kurumlar, adeta bir hal ve gidiş mikroskobu olarak işleyen bir mekanizma salgılamışlardır; bunların gerçekleştirdiği ince ve analitik bölmeler, insanların etrafında bir gözlem, kayıt ve terbiye aygıtı oluşturmuşlardır” (Foucault 2015c: 260).

Askerlik süreli bir kapatılmaya dayanan, kendine kültürel bir yüzey yaratmış toplumsal bir mekanizma olarak işlevsel bir öneme sahiptir. Ve total bir kurum olarak ordu geniş bir toplumsal yüzeye hitap etmekte, denetim altına almakta ve etkili olmaktadır. Çünkü tek tek kişilerin “hayal”lerinden, bir cemaate ait olma hissiyatından, medya ve gazete alanlarına ve bütün bunların etkin olacağı ilişkiselliğe kadar yaygınlaşmış ve kemikleşmiştir. Askerlik süresince kişiye kendiyle türdeş olduğu düşünülmeyen, farklı bir cemaati işaret eden zararlı kişilere nefret duyma hatta onları yok etme hakkı verilerek şiddete meşruluk kazandırılmış, şiddet kişinin istediği bir şey haline gelmiştir. Bu nefreti çokça hisseden askerler silahı kendi uzuvlarından biri olarak görürler. Bu durum bir tür grup bilinci meselesine dayanmaktadır. Ahlaksal duyarlılık, militarizm ve norma uygun performans bu süreli kapatılmanın düzenleyici, tetikleyici, kabul ettirici unsurlarıdır. Yapılan görüşmelerde de fark edileceği üzere kişi askerlik öncesinde militarist özdeşleşme, buna ait bir tarih ve dil ile ulusal simge ve sembollerle donatılmış ve sürekli olarak bunlara maruz kalmıştır. Bu nedenle askerlik sırasında diğerleri ile kendisi arasında bir kıyaslamaya gider. Farklı olanları seçer, ayırır ve benzer

olanlarla özdeşlik kurar. Örneğin görüşmeci 4 kişileri memleketine göre ayırmış, ona farklı gelenleri elemiş ve bu farklılıkları eğlence kaynağına dönüştürmüştür.

Görüşmeci 4

“Çok fark yerlerden, kültürlerden insanlar vardı askerde, bir sürü farklı şeylere inanan erkek. Bir tanesi Karadenizliydi. Esprisi yatması kalkması her şeyi farklıydı. Bir tanesi Konyalıydı, o da çok farklıydı. Ciddi kültürel farklılıklar vardı, askerlik belki de bunun en kolay görüldüğü yer. Doğudan gelen de var batıdan gelen de, Karadenizlisi Trakyalısı birçok farklı kültürü, birçok farklı insanı bir arada görüyorsun. Göçmen bir arkadaşımız vardı mesela, o da Trakyalı gibi konuşurdu biz çok gülerdik. Hatta bilerek sinirlendirirdik ki daha çok konuşsun da biraz eğlenelim. Şimdi biz Trakyalı olsak sürekli o şive ile konuşsak çok bir anlam ifade etmez, sıradandır çünkü ama o adamın konuşması bize çok farklı geliyordu. Onu bilerek konuşturuyorduk ki gülelim, eğlenelim vakit geçsin. Trabzonlu vardı bir tane ona hep fıkra anlattırıyorduk. Sıkıntılı durumlarda oluyordu tabi, Türkiye’deki kritik mesele, örneğin doğulular ciddi anlamda temizlik kültürü olarak düşük seviyedeler. Bu durum birçoğumuzun hoşuna gitmiyordu. Yani bu farklılıkların zaman zaman faydası da oluyordu zaman zaman anlattığım gibi kötü durumlara da dönüşüyordu”.

Askerlikte farklılıklar oldukça açık imgeler sunmaktadır. Her birey sahip olduğu farklılık düzeyinde bir takım işaretlemeye maruz kalır ve bu doğrultuda maske takar. Bir yandan da sahip oldukları aynılıklar düzleminden gruplaşır ve diğerlerinden ayrılırlar. Erkeklik bütün bu farklılıkların gizlenmeye çalıştığı ortak imgeler bütünü sunmakta ve kişiler erkeklik düzleminde eşitlenmeye çalışmaktadır. Süreli kapatılma modellerinden biri olarak ele alınabilecek olan zorunlu askerlik ulus-devlette bir örgütlenme biçimi olarak olumlanmış ve ona birleştirici ve dışlayıcı bir misyon yüklenmiştir. Bu yüzden büyük bir etiketleme ve ötekileştirme mekanizmasıdır. Böylece olumsuz dışlama hali ulusal-aidiyet düzleminde olumlama ve yücelleştirme aracına dönüşmüştür. Bedeni yararlanılabilir hale getirmek ve terbiye etmek için bedensel ve psikolojik cezalar vermek uygundur. Bu bedensel terbiye süreci bir erkeği hem askerliğe bağlayan hem de askerlikten uzaklaştıran şey olabilir. “Baskı bedenlerin iyileştirilmesi ve ruhların saflaştırılmasının içinde çifte bir etkinlik kazanmaktadır” (Foucault 2015d: 147). Orduda

iktidar ağı piramit biçimini oluşturmaktadır. Bir zirve vardır; ancak bu zirve tüm iktidarın türediği kaynak değildir. “Zirve ile hiyerarşinin alt kısmındaki unsurları karşılıklı olarak birbirini destekleme ve koşullandırma ilişkisi içindedirler; birbirlerine tutunurlar” (Foucault 2012: 99). Orduda bir “imha” üretmek söz konusudur.

Görüşmecı 2

“Askerliğin güzel yönleri yok değil, hatta çok güzel zamanlar geçirdiğimiz, ah işte bunu özleyeceğim dediğimiz zamanlarda oldu. Ama bir yandan da çok sinirlendiğim, öfke nöbetleri geçirdiğim günlerde var. Yani duygu geçişleri yaşıyor ki insan şaşıyor. Yataklarımızın başında silahlar vardı mesela. O bile bir paranoya sebebiydi, silah askeriyedeki en önemli şeylerden biri, hatta en önemlisi. Silahlar bize zimmetliydi, bedenın bir parçasıydı. Bizimle birlikte uyur, her an yanı başımızda olurdu. Kaybolduğu zaman bizi mahkemeye çıkaracakları söyleniyordu. O yüzden paranoyakça şeyler düşünüyor insan. Zaten askerde düşünmekten başka bir şey yok ki. Çok yılan ruhlu insanlar senden nefret edenler kaybedebilirlerdi o silahı. Veya sen boş zannedersin ateşlersin de doldurmuştur, kimse yokken. Doldur boşalt sırasında doğru düzgün bir yere tutmazsan bir kaza çıkabilir veya intihar edenler var. İntihar eden kendi kafasına doğrultuyor ama kurşun üstte yatan askeri de öldürüp bir başkasını da sakat bırakabiliyor. Ben de amma düşünmüşüm dimi, (gülüyor) neler düşünmüşüm öyle. Ama askerlik böyle bir şey uyumadan düş kuruyorsun, geceleri sevgilinle buluşup öldürüyorsun. Nasıl olurdu diye hayal ediyorsun. Sonuçta her duyguyu yaşadım, çok gelgitlerim oldu. Ama boş da durmadım, etrafa baktım herkes benim gibi. Bir gün öfkeden kuduruyor, diğer gün keyfine diyecek yok. Demek ki dedim, ben delirmedim.”

Sonuç olarak askerlik kendi yüzeyi içinde şiddeti, öfkeyi, soğukluğu, sevgiyi, hoşnutluğu, paranoyayı barındırabilir. Farklı duygular arasında ani geçişlerin yaşanmasında, tüm bunların öznde izler bırakmasına neden olur. Her an yitirme tehlikesi olan şeyler - görüşmecinin bahsettiği silah, üzerine zimmetli olan eşyalar ya da erkeklığe ve kendini ait hissetmeye dair imgeler- tehlikenin üzerine kapanmaya, bu imgelere daha çok sahip çıkmaya hatta sıkı sıkı sarılmaya neden olur. Bu nedenle erkekler ellerinde bulundurdıkları erkeklik imgelerine ve işaretlerine bağlanır ve onları korurlar. Dolayısıyla erkek elinde ne kadar az erkeklik imgesi varsa ona o derece yoğun bir biçimde

bağlanacak, erkeklik imgeleri ve işaretleri arttıkça imge ve özne arasındaki bağ cılızlaşacak ve erkek bunları kaybetmeyi göze alabilir hale gelecektir.

4.1.2. Mekân ve Aidiyet Biçimleri: Ev, Sıla, Kışla

Bir güç, bir iktidar şebekesi, mekân içindeki etkileriyle, zaman ve mekân arasındaki ilişkiler düzeyiyle, dolayısıyla yayılma ve başkalaşma zemini ile saptanır. Mekânlar iktidarların gerçekleştiği ve yeniden üretildiği yerler olması açısından önemlidir. İktidar ve özneyi karşılaştıran, bir araya getiren, çatıştıran ve çalıştıran yerler, üretilen ve anlamlı hale getirilen mekânlardır. Bu nedenle her mekân kendi değişim değerini ve özneleştirme biçimini içinde taşıyacak şekilde oluşturulur ve öznenin oluşumunun gerçekleştiği zemin haline getirilir. Böylece temsil mekânları haline gelirler ve “hem yaşamsal hem de ölümcül davranırlar; bu mekânda serpilip gelişirler, birbiriyle konuşurlar ve yasaklarla karşılaşır; sonra ölürler ve mekânları onların da mezarlarını içerir” (Lefebvre 2015: 63). Yasalar, uygulamalar, elementler, imgeler, mikro iktidarlar öncelikli mekân olan insan bedeninde ve üretilen mekânlarda gerçekleşir ve özetlenir. “Temsil mekânı yaşanır, konuşur; duyumsal bir çekirdeği ya da merkezi vardır: Ego, yatak, oda, konut ya da ev; meydan, kilise, mezarlık... Bu mekânlar, tutku ve eylem yerlerini, yaşanan durumların yerlerini kapsar, dolayısıyla zamanı doğrudan içerir” (Lefebvre 2015: 71). İmgenin mekân üzerindeki yoğun uygulandığı imge ve görünen arasında bir bağıntı, bir devamlılık oluşturur. Mekânın taşıyıcısı, aynı zamanda mekânın anlamını silikleştiren, onu parçalara ayıran şey bu imgeler, işaretler ve sembollerdir. Birinin diğerinin üstüne binmesi, diğerinin iktidarın üzerinde yükseldiği alanı gizlemektedir. Bu gizem iktidarın üstünü örten şeydir.

Kışla mekânı nedenseldir, dikey şekilde bölünmüştür ve bir hesaplamanın ürünü olarak ortaya çıkmıştır; kesinlikle rasyonel değildir, içinde -çoğunlukla travmanın travma olarak algılanmadığı- travmatik sapmalar meydana gelmektedir ve bedeni kolay değişebilir bir hale getirmektedir. Bu mekânın tekinsizliğinin, bükülgen oluşunun ve dramatikliğinin nedeni budur. Evden uzaklaşarak militarist anlamda “en büyük ev; vatanın korunduğu yer” olarak tanımlanan kışlaya adım atmak özneye tam da bu nedenle bir çatlak yaratır. Bu “büyük ev” hiçbir zaman “büyük ev” olarak algılanamayacaktır. Çünkü mekânın kendisi dikey bir biçimde bölünmüştür ve özneyi parçalayarak bozma

işlevini yerine getirmektedir. “Büyük evin” içinde egemen olan hiyerarşi ve bürokrasi, ablukaya sahiplik yapan büyük duvarlar... Kuşkulanmaya başlandığı anda zihindeki sesi kısıtlayan, sınırlandıran bir iktidarlar dinamiği ya da kuşkulanacak ilişkiler ağını kendisi üreten ve sizdeki sesi onlar üzerinden cezalandıran sürekli bir karşıtlıklar ağı söz konusudur. Kışla gizlendikçe, merak uyandırdıkça, kışlaya üst bir anlam atfedildikçe arzulanan bir mekâna dönüşür. Arzuyu tetikleyen işaretlerin denetimsiz dolaşımı, öznenin arzu ögesine yönelmesine neden olur. Bu tazyikli bir aktarım sürecidir. Her yer eşit pay almaz ve eşit derecede örselenmez. Dolayısıyla eşit derece de arzulanan(a)maz ve doyurul(a)maz. Özne tarafından çaresizce arzulanan ve bir “ev” gibi kurulan bu mekân, asla bir ev olarak tamamlanamayacaktır. Bu nedenle kışla ev değildir, komutan baba değildir. Bu mekânda sadece üvey kardeşler vardır.

Mekân, öznenin özne olmasını sağlayan alanın kendisidir. Mekânın üretimi, toplumsal ve tarihsel kapsayan bir zemin olması, mekânı iktidarın alanına dâhil eden bir şeydir. “Mekân kavramı zihinsel olanla kültürel olanı, toplumsalla tarihsel birbirine bağlar” (Lefebvre 2015: 25). Bu nedenle mekân ve iktidar arasındaki ilişkiyi, iktidarın mekânı yönetme ve belli bir kurumsal alana dönüştürme biçimini incelemek gereklidir. “Mekânın üretimi artık bir yaratım süreciyle değil yeniden üretim ile iktidar doğrultusunda sağlanır” (Lefebvre 2015: 139). Çalışmanın bu kısmında askerlik deneyiminin yaşandığı kışla yukarıda bahsedilen ilişkisellik bağlamında düşünülmüş ve evden uzakta olan, aşına olunmayan, bilinmezlik sınırları içinde olan, bu nedenle keşfedilecek mekân, büyülenme ile tiksindenmenin birlikte yaşandığı, gündelik hayat deneyiminin her ikisini de barındırdığı mekân olarak konumlandırılmıştır. Mekân, kırıklıkları, kopuklukları ve birleşme noktaları dikkate alınarak incelenmiştir.

Bireyin evinden, kendini rahat, aşına ve güvende hissettiği yerden gri yatakhanelere geçişi pek de kolay olmamıştır. Yüksek duvarlar, mekânın keskin bir biçimde algılanmasına neden olurken aynı zamanda katı bir kütle izlenimi yaratmaktadır. Burası iç ve dışın, üst ve altın aynı görüldüğü ancak aynı olmadığı yerdir. Çünkü her köşe farklı bir performansı mümkün kılmakta, gri görüntünün içinde değişikliğe neden olmaktadır. Bu nedenle bakışın öznesi açısından bir fark vardır. Yukarıdan bakmak zeminden bakmakla aynı değildir. Evin iç ve dış cephesiyle karşılaştırıldığında duvarla karşılaşılacak bu yeni an bireyin içindeki titreşimin kaybolduğu, yitirildiği andır. Arzuya yönelişin bu sancılı sonucu, derin bir sarsıntı yaratır. Karşılaşmanın sonucu olan

büyülenmenin yerini, burada bireyin bedeninde derin bir soğukluğa neden olan bir itme gücü almaktadır. Kapıdan içeri girip silahını teslim aldığı anda asker-özne haline gelen birey fark edecektir ki duvarın beş parsel ilerisi beş parsel gerisiyle benzer soğukluktur. Orduyu tanımlayan bu soğukluk metrelerce yayılmakta ve yatakhanein gıcırdayan yataklarına, gri çarşaflarına, bir önceki tertipten kalan yastıklara, yastıklardaki alın izlerine, askerin tabiriyle “jilet gibi serilmiş çarşafıara” kadar ulaşmaktadır. Bu nedenle askerlik deneyimi önceki bölümlerde vurgulandığı üzere, erkeği tamamlayan bir deneyim olmaktan çok bir kastrasyondur; “büyük evin” anlamının yitirilişı, militarist büyülenmenin son buluşu söz konusudur. Askerlik deneyimini travmatik boyuta taşıyan şeylerden biri mekânı ve erkekliğı üst bir benliğe dönüştüren imgelerin yitirilişidir. Aynı zamanda eve döndüğünde artık ev de yitirilmiş olacaktır. Bu nedenle ki deneyime sığınma, anıyı gündelik hayatın bir parçası haline getirme, bedende onun işaretlerini taşıma ve ritüelleştirme söz konusudur. Bunun izlerini yapılan görüşmelerde ve görüşmecilerin söylemlerinde bulmak mümkündür. Görüşmeciler askerliğe bir dizi toplumsal ritüel tarafından hazırlanmış –en azından normlara maruz kalmış- olarak başlarken askerlik sonrası muğlaktır. Kişi askerlik sonrasında ev ile kışıla arasında kıyaslamaya gider ve deneyimi bitmişliğini anlamlandırmaya çalışır. Evde süregiden gündelik hayatın değişmişliği –görüşmecilerin yorumlarından anlaşılacağı üzere değişmemiş ya da çok az değişmiştir- kişinin askerlik sırasında rutinleşen edimler kazanmış olması kişide bir erozyonun yaşanmasına ve deneyimin tehlikeye girmesine neden olur. Bu nedenle kişi sığınacak, deneyimi sağlamlaştıracak şeyler bulmaya çalışır. Örneğin görüşmeci 2 askerliğe dair heyecanını yitirdiğı noktada amacına sığınmış ve böylece rahatlamıştır. Günün sıradanlaşmasına karşı alınan bu önlem eylemin yüceleşmesine ve böylece sıradanlığın değersizleşmesine neden olmaktadır.

Görüşmeci 11

“Eve döndüğüm ilk gün, uyuyabilmek için çok uğraştım. Askerde başımı koyduğum an uyurdum hâlbuki. Uyumama hali devam edince gittim telli bir yatak aldım. O günden beri rahat rahat uyuyorum. Demek ki diyorum yatakhanein o pis yatağında bir keramet varmış.”(Bir süre belli bir anıya takılı kalıp, gülümsedi. Neden diye sorduğumda; “gariptir ki askere gittiğim ilk günlerde o yatakta hiç uyumadım” dedi.)

Görüşmeci 13

“İlk geldim evden içeri girdim, odaları dolaşıyorum öyle. Amaçsız amaçsız televizyona, üstündeki dantele bakıyorum, hiçbir şey değişmemiş. Koltuğun üzerindeki sigara yanığı bile duruyor. Ama her şey yine de çok değişik, garip geldi bana. Kalabalık bir eve gelmiş gibi hissettim, evdeki herkes, eşyalar bana bakıyormuş gibi geliyordu. Bir an özlemedim değil askerliği, geri mi gitsem diye düşündüm”.

Görüşmeci 2

“Askerlik çok garip bir şey, onca heves ve heyecanla içeri giriyorsun. Sonra bir anda heyecan gidiyor, yerini sıkıntı alıyor. Neden böyle oldu, ne ara yitirdim heyecanımı bilmiyorum tabi. Ama böyle durumlarda neden burada olduğunu, korumak istediklerini hatırlamaya çalışıyorsun. İçindeki sıkıntıyı azaltmak için. İşe de yarıyor tabi, insan amacını hatırlayınca güç topluyor.”

Böylesine bir yansıma öznenin kendisinde bir sapmaya, bir dönüşe neden olur. Kişi evden uzaklaşarak -kendi kozmosunun merkezinden uzaklaşarak- vardığı bu mekânı ömründe bir kez deneyimleyecektir; bu yolculuk sırasında kat edilen her mesafe evden, kendinden uzaklaşmanın getirdiği derin sızıyla beraber cesaret kırıcı bir hale bürünecektir. Bu nedenle bu mekâna ait bilgilerin temeli oluşturulmalı, cesaretin azaldığı nokta başka bir duygusallık çerçevesinde dönüştürülmelidir. Dolayısıyla çalışmanın birinci ve ikinci kısmında incelenen militarizm ve erkeklik meselesinin önemlilik arz ettiğini söylemek gerekmektedir. Çünkü her mekân farklı politik anlamlara gönderme yapacak şekilde kurgulanır ya da değer kaybedecek şekilde işaretlenir. Zira mekânın kendisi boş bir kavram değildir, altı üstü, doğusu batısı, dikey ve yatay bir enformasyon ağı oluşturmaktadır. Ve artık askerin kozmosu evi değil, vatanına ev sahipliği yapan yüksek duvarlarla çevrili kışladır.

Yakın olan el altında, aşına olunan, alışılmış, açık şekilde bildik olan şeydir. Her gün görülen, rastlanan, uğraşılan ya da etkileşime girilen, alışkanlık haline gelmiş ve her gün yürüttüğümüz faaliyetlerle iç içe geçmiş kimse ya da şeydir.

“Yakın, insanın içindeyken kendini evde hissedebildiği yerdir. Olmaz ya, olsa bile, kişinin içinde kendini nadiren yitirdiği, nasıl konuşup nasıl davranacağını nadiren

bilmediği bir mekândır. “Uzak” (?gurbet) olan ise kişinin ancak zaman zaman girebildiği ya da hiç giremediği, içinde kişinin öngöremediği ya da kavrayamadığı şeylerin meydana geldiği ve o zaman da nasıl tepki vereceğini bilemediği bir mekândır; kişinin hakkında çok az şey bildiği, fazla bir şey bekleyemeyeceği ve özen gösterme yükümlülüğü hissetmeyeceği şeyleri barındıran bir mekândır. İnsanın kendini “uzak” bir mekânda bulması cesaret kırıcı bir tecrübedir; “uzaklara” açılmak demek, idrak sınırlarını aşmak, yersiz ve dayanaksız kalmak, sıkıntıya ve korkulan kötülöklere davetiye çıkarmak demektir... “Uzakta” olmak sıkıntı içinde olmak demektir. Bu yüzden akıl, hile, beceri ya da cesaret ister... Oysa “yakın”lık fikri bir sorunsuzluk timsalidir; acı çekmeden edinilmiş alışkanlıklar iş başındadır ve alışkanlık olduklarından, ağırlıklarını hissettirmez, çaba istemez ve endişe yüklü tereddütlere mahal vermezler. “Yerel cemiyet” olarak biline gelen şeyi var eden, “burası” ve “orası,” “yakın” ve “uzak” arasındaki bu zıtlıktır” (Bauman, 2012: 20).

Kışla dikey bir mekân olarak aşağıdan yukarıya yükselerek farklılaşır. Böylece üç ana eksene bölünerek bölünen eksenler içinde dikey-yatay düzlemlerde süreklilik kazanır, yeniden üretilir. “Paradoksal olarak, bu homojen olması için planlanan mekân parçalanır: paylara, parsellere ayrılır. Kırıntılara dönüşür” (Lefebvre 2015: 26). Komutanların mekânı, erlerin mekânı, komutan ve erin kesiştiği mekân, emri verenler ve emri uygulayanların ayrıştığı ve çarpıştığı mekân... Nesnelerin mekânsal olarak düzenlenişi, mekâna yeni bir perspektif kazandırılışı ve nesneler ile mekânlar arasında katı bir hiyerarşinin oluşturulması söz konusudur. Ortada bir neden olmaksızın bu eksenler karşı karşıya getirilebilir. Bilince seslenen şey eksenlerin birbirine değme ve birbirinden uzaklaşma alanlarında gizlidir. Ve şüphesiz ki biri diğerinin yüzeyinde yayılarak bedeninin dolaşıma katılmasına neden olur. Ancak bu diğerinin bedeninde yayılan bir iktidarın olmadığı anlamına gelmemektedir. Yüzeyi kaplayan, onu işaretler zincirinin hedefi haline getiren şey, aynı zamanda bu dikey bölünmeyi mümkün kılan şey, mekânın tasarımı, fetişleştirilmesi ve çifte kullanımıdır. Mekân içindeki dolaşımlarıyla birlikte imge fetişleşmeye, gerçek bir hale bürünmeye başlar. Bu fetişleşmenin verdiği haz yanılsamanın gizlenmesine, reddedilmesine neden olur.

Mekânın kendisi manipüle edilerek Foucault (2015a, 2015b)’nın belirttiği bir gözetleme/denetleme mekanizmasına dönüştürülmüştür. Gözetleyen ve gözetlenen askerler aynı mekân içerisinde birbirlerine sırtını dönmüş konumda beklemektedir. Ancak

birbirine yüzlerini dönükleri anda fark edeceklerdir ki gözetleyenin kendisi gözetlenendir ve bakışın hedefindedir. Mekânın içinde her birey, başkasına açılan ya da kapanan, sürekli bir kayış yaşayan farklı öznellik hallerini fark eder. Nesneler ve öznelerin sonsuz teması, özne ve öteki arasında, özne ve imge arasında tam bir birleşmeyi sağlamaz. Çünkü ne özne ne de imge mutlak ve doğaldır. İmgenin bir hacmi olmadığı gibi özne de altüst olmuştur ve özneyi var eden şey mekân üzerinde imgeyle gerçekleşen bu buluşma değildir. “Mekân: Benim mekânım, metnini benim oluşturduğum bir bağlam değildir, öncelikle benim bedenimdir ve bedenimin yansıması ve gölgesi gibi takip eden bedenimin ötekisidir: bedenime temas eden, isabet eden, onu tehdit veya teşvik eden şey ile tüm diğer bedenler arasındaki hareketli kesişimdir. Mesafe ve gerilim, temas ve kopuş vardır” (Lefebvre 2015: 200). Bütün etkileşimler mekânın farklı katmanlar arasındaki uzamda ve uzamın derinliklerinde yaşanır. Bedenin işaretleri ve uzuvları arasında belirli bir mantıksal ilkeden beslenmeyen veya mantıksal ilkeye dayanmayan, ikilikler, zıtlıklar, birleşmeler ve performanslar gerçekleşir. Öznenin imgeye dair performans sergilemesi ve bakışın odağı haline gelmesi gerekmektedir. Dolayısıyla bir şey ancak bakıldığı anda var olmaktadır. Ona gerçeklik atfeden şey bu bakılma halinin kendisidir. Özne baktığı için değil bakıldığı için vardır. Mekân söylemin güvencesidir ve stratejik bir öneme sahiptir. Bakışın mekânı ortadan kaldırıldığında, bakışın anlamı da yok olacaktır. “Söylemin zemini olan mekânlar ortadan kalktığında söylemin içi boşalmış olur. “Söylem sürekliliğini kazanmak için “toplumsal mekânda vücut bulabilmek için bu mekânın üretimine müdahil olur” (Lefebvre 2015: 73).

Tekrarlanan ve biricikliğini kaybeden mekânlarda tekrarlanan edimler oluşur ve mekânın kendisi yeniden üretim alanına sokulur. Öznelliklerin kurulması, benzer öznellik hallerinin toplanması ve sınıflandırılması, tekrarlanan mekân üzerindeki kurgusuyla, normalleştirilmesiyle ve gündelik hayatın içine dâhil edilmesiyle mümkün olur. “Tekrarlanan şey, biricikliğe baskın çıkar; yapay ve sofistike olan kendiliğinden ve doğal olana, dolayısıyla ürün esere baskın çıkar. Bu tekrarlanan mekânlar, tekrarlanan beden hareketlerinden ve hem tekrarlanan düzeneklerden kaynaklanır. Tekrar, hüküm sürmektedir” (Lefebvre 2015: 102). Bu mekânlar öznenin var olduğu aynı zamanda görünür kılındığı, kendisini görünür kıldığı mekânlardır. Bedenlerimizin sergilenebilir boyutu mekânın içinde gerçekleşen kurguyla sağlanır. Bu nedenle gündelik hayatın kendisi gizlenen/sergilenen öznelliklerin rutinleşmesi, bazı edimlerin yeniden üretilmesi,

bazı edimlerin ölmesiyle süre gider. Görünür olmak aynı zamanda imal edilmenin, bir özne olarak işaretlenmenin ve yarı ürün haline gelmenin eseridir. Bu nedenle özne ne tam bir ürün ne de doğal bir varlıktır. Gündelik hayat sürdürükçe imalat devam eder. Öznenin görselleşmesi toplumsal mekânda gerçekleşir. Öznenin kendini sergileyebileceği hem de sergileyenlere bakabileceği, bakışın nesnesi ve öznesi olabileceği yer burasıdır. Dolayısıyla seyredilebilir kıl(ın)ma durumu söz konusudur. “İnsanlar, hayatı, görünümü, görüntüyü birbirine karıştırarak bakarlar. Dosyalar ve planlar üzerinden inşa ederler, imgeler üzerinden satın alırlar” (Lefebvre 2015: 102). Gözetleyen aynı zamanda dışarıyı da gözetlediğini varsaymaktadır ki burada ordunun paranoid yanı da ortaya çıkmaktadır. Dışarıdaki “ötekiyi” bizde var eden şey de yine bakılıyor oluşudur. Kolay gözetlenebilir, kolaylıkla manipüle edilebilir, özdeş olmayan parsellerin olduğu, parçalara ayrılmış bir mekân olarak kışla bir *Panoptikonu* andırmaktadır. Gözetleyenin gizliliği yerine şeffaflığı ve gözetlemenin amacının ters bir imge -düşman, tedbir, koruma, paranoya- üzerinden açıkça belirtilmesi, dolayısıyla bakışın mekânsal vücut bulması söz konusudur. Ancak gözetleyenin kendisinin görülüyor olması, ne için gözetlendiğinin söyleniyor olması gözün gözetleyene ait olduğu anlamına gelmemektedir. Gözetleme eylemi ere ait olsa da aslında gözün kendisi iktidara aittir. Yani iktidarın bedenın uzuvlarında, organlarda vücut bulmaktadır.

Birbirini kuran, anlam ve işlem atfeden bir mekânsal üretim şebekesinden söz etmek mümkündür. Doğal olandan ayrıksılaşmış ve doğallaştırılmış bir mekân üretilir. Mekânın varoluşunu sağlayan şey söylem içindeki hareketliliklerdir. Üretilen, fiziksel mekândan beslenen onun tortularını içinde tutan, öznenin önce gelen ve bedeni öncülleyen bir mekân üretimi söz konusudur. Bu mekânlarda iktidar “öznenin mevcudiyetini, eylemini, söylemini, yeterliliği ve performansı koşullar” (Lefebvre 2015: 85). Burada mekânın düzenleyicileri devreye girer ve mekânı işlevselleştirir. Komutan ve erin kutuplaştığı, hiyerarşik olarak ayrıldığı bu tarz bir mekânsal tasarım önemlidir. Çünkü bu ayrım bir mekân üzerinde, zamana yayılmış bir biçimde gündelik hayatta gerçekleşmekte ve işaretlerini yine gündelik hayatı zemin olarak yaymaktadır. Burada neredeyse gündelik hayatın kendisi bir yüzeye dönüşmüş gibidir. Mekân bedenlerin çakıştığı, işlerlik kazandığı, iletişime geçtiği ağın kendisidir. Bir güç, bir iktidar şebekesi, mekân içindeki etkileriyle, zaman ve mekân arasındaki ilişkiler düzeyiyle, dolayısıyla yayılma ve başkalaşma zemini ile saptanır.

“Toplumsal mekânı anlamak için bedene gönderme yapılabilir. Bir grubun ya da bir toplumun üyesi olan bir “öznenin mekânla ilişkisi, kendi bedeniyle ilişkisini (ya da tersini) içerdiğinden bu mümkündür. Toptan bir şekilde ele alınan toplumsal pratik, bir beden kullanımını gerektirir. Ellerin uzuvların, duyumsal organların, çalışma hareketlerinin ve çalışma dışı faaliyet hareketlerinin kullanımı” (Lefebvre,2015: 69) gereklidir. Sonuç olarak iktidar ve özne mekân üzerinde birleştiği, kaynaştığı gibi mekân üzerinde çakışır ve çelişkiye düşer. İktidarın kendisine direniş gösteren öznellik halleri etkisizleştirilmeye, mekân üzerindeki yankısının başkalaştırılmasına maruz kalınabilir. Yüzeyi engebeli ve basıncı yüksek bir iktidar söz konusudur. Bu iktidarla kurulan her ilişki, engebeli yüzeyle gerçekleşen her sürtünme, hem bir çekim hem de bir itme kuvveti yaratır, ilişkiye ivme kazandırır. Böylece “yararlı” bir sıcaklık ve “negatif” bir soğukluk yaratır. Her biri ayrı ayrı kendi negatifini oluşturur. Hiç alışılmadık edimlere bir değer kazandıran şey bu edimlerin gündelik hayatın içine sızmış ve rutine dönüşmüş olmasıdır. Orduya değer kazandıran şey o “ilk an” olağanüstü gelen ancak zaman ve mekânın düzenli kullanımı ile günün bir parçası haline dönüştürülen bir hareketler bütünüdür. Gündelik hayat mekâna özgüllüğünü kazandıran hareketler bütünüdür, aynı zamanda toplu mekânlarda gündelik hayat sayesinde temellenir ve böylece bir köken oluşur.

4.2. Gündelik Hayatın Üretimi

“Gündelik hayat olarak aktarılan şey, basitçe yaşantıdır ve yaşantı da otantik olmayandır. Gündelik hayat yüksek ya da sözde yüksek deneyimler adına ihmal etmeye ya da paranteze almaya hakkımızın olmadığı bir “yaşantı” tarzıdır” (Lefebvre 2013: 31-32). Büyük, kocaman, -makro anlamlarla- empoze edilen birçok söylem gündelik hayatın içinde sıradanlaşır; boyutu ve etki alanı küçülmeye, anlamsızlaşmaya başlar. Eylemlerin ve düşüncelerin yansıması gündelik hayatın içinde gerçekleşir. Gündelik hayat bir iktidar ağı çerçevesinde eylemi kurgulayan ve bedenin performe edilmesini sağlayan zemini oluşturmaktadır. İmgeler ile performans ve kişilik düşünceleri arasında bir paralelliğin oluşması gereklidir. Bu paralellik ise gündelik hayatın içinde ve toplumsal mekânda gerçekleşir. Gündelik hayat aynı zamanda bireyin kendiliğine dair politikası, bu politikanın sonuçları etrafında şekillenir. “Dolayısıyla, kendi politikamızı, ekonomik ve

politik sonuçlarıyla birlikte bir kültür devriminin politikasını ortaya koyarak saldırmamız gereken düzey burasıdır” (Lefebvre 1998: 192).

Her hangi bir nesne, imge ya da bir figüre yönelen özne, gündelik hayatın içinde imge, nesne ya da figüre ait performanslar geliştirir. İmgeye yönelme ve imgeye ait performans geliştirme arasındaki simetrinin zemini gündelik hayattır. Böylece basitçe yaşantının içinde, mekânın yüzeyinde özne eylemsel olarak var olur ve başkasında da tanınır. Başkasında tanınır ve bir özne olarak onlardan belirli bir davranış talep eder. Bu performans ve talep kişinin bir vitrinin oluşmasına, kişinin özneleşmesine neden olur. “Kişisel vitrinin parçaları arasında şunları sayabiliriz: cinsiyet, yaş ve ırksal özellikler; boy ve görünüş; duruş şekli; konuşma kalıpları; yüz ifadeleri; vücut ifadeleri vb.” (Goffman 2009: 35). Gerçekliğini iktidardan alan ve kendini norma açan vitrinin parçaları, kurumlar tarafından kullanılır, düzenlenir ve iktidar aracılığıyla dağıtılır. Bu nedenle vitrin, gündelik hayat üzerinde iktidara ait imge ve figürlerle öznenin, öznenin bedeninin çarpışma noktasıdır. Aynı zamanda iktidarın vitrini kolektif bir seyir haline getirdiği, temsile dönüştürdüğü; talep ve beklentilerin oluştuğu; tutumların geliştiği ve değiştiği; performansların gerçekleştiği ve rutinleştiği noktadır. Nihai bir özneleşme ve dolayısıyla toplumsal özne haline gelme vitrinin parçalarını referans alarak, gündelik hayatta gerçekleşir. Özdeşleşme, benzeşme, reddetme, direnme, tersi performans geliştirme gündelik hayatta, sıradan ilişkilerde; üretilen mekânlarda, karşılıklı ilişkilerde belirir. Özne ve iktidar birbiriyle özdeşir, özne ve iktidara ait imgeler arasında bir benzeşim gerçekleşir. Yine de bunun tam bir birleşme olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü ne özne ne de iktidarın imgeleri mutlak ve doğaldır. İktidarın hacmi bedeninin yüzeyi ve imgenin gücü arasında dolaşmakta, gündelik hayatı temel alarak diğerine doğru akış gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla gündelik hayat iktidar ve bedensel-öznenin dansının alanıdır. Çalışmanın bu kısmında yukarıda bahsedilen yaklaşımdan hareketle gündelik hayat iktidarla olan ilişkisi bağlamında düşünülmüş ve bedeni, özneyi kurgulama biçiminin zeminini oluşturan mekân olarak ele alınmıştır. Askerlik tüm kırılma anlarıyla birlikte düşünülmüş, her deneyimin farklı kırılmaları yarattığı ve gündelik hayatın içinde sıradanlaştığı bir süreç olarak ele alınmıştır. Bu nedenle askerlik öncesi ve sonrasıyla bağlantılı olarak kurulmuştur. Askerlik sırasında yaşanan kırılma anları, öfkeler, paranoyalar, sevinçler, heyecanlar, ordu içinde inşa edilen kozmosun yanı sıra askerlik öncesi özneleşme süreçlerinden de beslenmekte ve kurgunun performe

edilmesine doğrudan ve dolaylı olarak katkı sağlamaktadır. Bu nedenle askerin gündelik hayatının bütün bir sivil hayatın yeniden ancak farklılaşan bir biçimde kurgulandığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla çalışmada askerlik öncesi, askerlik sırası ve askerlik sonrası sürece bütün bu varsayım üzerinden bakılmıştır.

İmgeye ait işaretleri gündelik hayatın içinde parçalanmış zaman ve mekânlarda bulan birey bu imgelere ait performans alanları geliştirir ve bu alanlarda kendini görünür kılar. Bu nedenle gündelik hayat bireyin kendisinde ve başkasında gördüğü, görüldüğü ve denetlendiği ilişkiyel ağın tümünü içermektedir. Başkasında görünür olmak ve başkasında görmek aynı zamanda sıradanlaşmış ilişkiler üzerinde “ben” ve “öteki” ne ait performans alanlarının çakıştığı, etkileştiği ya da özdeşleştiği noktayı oluşturmaktadır. Özne sürekli görünürlük/gözlerlik sınırında dolaşmaktadır. Gündelik hayatın içinde sürekli işler halde olan görme ve görünme hali tam da bu işlerlik nedeniyle denetimsel süreçlerin uzağında kurgulanan bir deneyimi oluşturmaktadır. Burası aynı zamanda iktidarın yoğunlaştığı ve yoğunlaştıkça gizlendiği alana gönderme yapmaktadır. Bireyin kendisiyle ilgili sahip olduğu gündelik bilgi, bu bilgi üzerinden taktikler ve eylemler gerçekleştirmesine neden olmaktadır; damgasına ilişkin izlemesi gereken taktiği belirlemek söz konusu olduğunda ise elindeki tek muhtemel hareket noktası yine bu gündelik bilgi olacaktır. Birey kendini bu nedenle her daim ve her yerde sunma eğilimi gösterir (Goffman 2013: 87). Başkasında görünür olmayı arzu etmek, düzenli olarak kendisinin dışında kalan bireylerin gündelik hayatına odaklanmaya ve Lefebvre (2012: 15)’ye göre seyircinin başka bir gündelik hayat sayesinde kendi gündelik hayatından kopartılmasına neden olmaktadır. Bu nedenle gündelik hayat içinde özne, ötekiyle temasının sağlandığı noktada kendi bilincine yönelik bir akışı meydana getiren bu ilişkiselliğe dair öfke biriktirir. Her ötekine saldırma girişimi kendine saldırma girişimini de içinde taşır. Dolayısıyla gündelik hayat bireyin özneleşmesine dair bir ilhamı ve de nefreti içinde taşımaktadır; bariyeri kaldırır ya da sınırları oluşturur.

Özneleşme bireyin bedeninin sınırların ötesine geçmekte ve başka bedenlerde tanımlanmaktadır. Bu durum aynı zamanda nihai bir özneleşmenin gerçekleşt(e)meyecek olmasının işaretidir. Çünkü öznenin kendisinin bir parçası mutlaka ötekinde var olacaktır. Dolayısıyla bireyin öznellik hallerinin ve bedeninin her zaman yarı prematüre bir boyutu olacağını, ötekiyi kaybettiği takdirde kendisini de yitireceğini; ancak kendisini yitirmenin mutlak özneleşmeye ulaştıracağını söylemek mümkündür. Ötekine saldırmak, bütün

ötekiler arasında “o” ötekine saldırmayı seçmek kuşkusuz politik bir yönlendirmenin yanı sıra aynı zamanda onda olan ve bizde de olmasını istediğimiz bir takım işaretleri barındırır. Sıradanlaşmış eylemler her ani hareket gerçekleştiğinde bir ivme kazanmakta, bundan kurtulacakmış izlemine doğurmaktadır. Bu nedenle bireyin performansı bu ani hamlelerin olduğu zamanlarda değişiklik göstermekte ve iktidara doğru yoğunlaşmaktadır.

4.3. Kışla Sırası ve Kışla Sonrası Gündelik Hayat

Orduda başlangıç içeriğinden yoksun, manipülasyon ve performans beklentilerine dayalı disipliner bir gündelik hayat inşa edilmiştir. Bölünen mekânlar burada tek bir işlevi karşılamak üzere parçalanmış ve her bir parça bir denetim ağıyla gözetlenmiştir. Ordudaki gündelik hayat biçimi bireyin kendisinin dışında ama onu kapsayan; bireyin kendisinin içinde ve ona performans olanı sunan bir deneyimdir. Ancak vitrinin darlığı ve sınırlılığı nedeniyle “sınırlı sayıda işarete sahip olduğundan birey de hoşnut olmayacağı seçimler yapmak zorundadır” (Goffman 2009: 39). Bireyin ordunun gündelik hayatına yani uzam ve hareket dünyasına girişi hızlı bir giriştir ve yüksek duvarlarla örülü bu mekânla karşılaşma ani bir çarpma etkisi yaratır. Bu çarpma etkisi yapılan görüşmelerde ve bireylerin söylemlerinde gün yüzüne çıkmaktadır. Ani çarpmanın nedeni askerin onu çağıran sese ve kendine yabancı bir konumda olmasıdır. Askerliğin gününe bu hızlı giriş ve bir gün öncesi ile o an arasındaki keskin ayrım, özneye ve öznenin çağrılara cevap vermesinde bir gecikmeye neden olur. Böylece bir parçalanma gerçekleşir. Örneğin görüşmeci 14’ün yatağını topladığından emin olamaması “koğuş kalk” emri ve bu emre olan yabancılık, emre verilecek cevaba aşına olunmaması ile doğrudan bağlantılıdır.

Görüşmeci 14

“Off off off... Sabahın başında kalkmak, soğuk havanın yüzüne çarpmasını hissetmek bugüne kismetmiş. Her şey sabah koğuşun kapısının açılması ve KOĞUŞ KALKKK sesinin duyulması ile başladı. Benim gibi erken gelen 17 erkek bu ses ile irkildik. Daha uyanmanın şokunu atlatmadan, üst ranza arkadaşım ile yatağımızı topladık ya da topladığımızı zannettik.”

Görüşmeci 10

“Göreve başladığım ilk gün yorucu geçti, sürekli yeni şeyler yeni insanlar gördüm. Yatağı çok yadırgadım, her şey o kadar hızlıydı ki hiçbir şey anlamadım. İkinci gün, “Koğuş Kalk” diye kalın bir ses duyduk, neye uğradığımı şaşırdım. Herkesin elinde tıraş takımı, diş macunu marş marş adımlarla sabahın beşinde, gün böylece başladı. Sabahın o saatinde o soğuk su yüzüme değdi ya, işte dedim askerdeyim”. Her şey oldukça farklı ve hızlı değişiyor. Botlar, kamuflaj giyildi, şapka takıldı. Koğuşta “rap rap” ayak sesleri ile kuru ayaz birbirine karışıyor. Bu kadar erkek soğukla ve birbirimizde baş başayız.”

Anı çarpmanın yarattığı sancı orada geçirilen sürenin artması ve günlerin birbirini tekrar etmesiyle ince bir sızıya dönüşür. Kendi reddini kendi içinde barındıran bu gündelik deneyimi acıyı sıradanlaştırma, keskin etkiyi güne yayarak çarpma alanının yumuşak zeminlere dönüşmesine neden olmaktadır. Bu nedenle deneyim yırtarak geçmez, etkisi uzun süre devam eden çizikler atar. Yapılan görüşmelerde hareketle askerliğin başlamasıyla yaşanan anı çarpanın etkisinin zamanla azaldığını, yoğunluğun günün içine karıştığı ve basıncın azaldığını söylemek mümkündür. Görüşmeciler ilk başta ciddi bir şok geçirdiklerini ancak zamanla alıştıklarını belirtmişlerdir. Bunda sürekli benzer eylemlerin tekrarı, aynı eylemlerin yerine getirilmesi ve aynı çağrılarının yapılması etkili olmaktadır. Örneğin “koğuş kalk” emrini ilk kez duyduğunda asker çağrıya verilecek cevabı tasarlarlarken zorlanırken beşinci ayda emrin ne zaman gerçekleşeceğini, ne yapılacağını artık bilinmesi ve sürekli olarak yinelenmesiyle asker tasarlamada zorlanmamakta, ezberlenmiş eylemlerini yerine getirmektedir.

Görüşmeci 10

“Askerlikte ilk üç ay zordur, sonra alışıyor insan, ilk günkü heyecanı ve tedirginliğini duymuyor. Hatta sıkılmaya başlıyor, sürekli aynı şeyleri yapmaya başlıyorsun. Sabah “koğuş kalk”, eğitim, yemek, eğitim, muntika temizliği, azıcık başıboşluk... Sonra akşam içtiması ve yatak, her gün böyle bitiyor.”

Görüşmeci 3

“Askerliğin dördüncü ayı bitti. Ertesi gün, yeni bir gündü ama her şey aynıydı. Artık zaman kavramını yitirmeye başladım. Erkenden kalktık, hava yine

buz gibi. Gün boyunca dışarıda kaldım. İliğim, kemiğim dondu. Hiçbir şey değişmiyor, evdeki yaşantımı getiriyorum aklıma gerçi orada da hep aynıydı. Ama sıkılınca arkadaşlarla takılırdık, iki tek atardık geçerdi. Şimdi öyle değil, her şey burada. Alıştım artık bu duruma, normal yani askerlik böyle bir şey değil mi sonuçta!”

Görüşmecı 8

“Askerlikte altıncı ay bitince geriye saymaya başlayabilirim diye düşünüyorsun. Yemekhanenin o insanın nefesini kesen kokusuna bile alıştım. Hep aynı yemekleri yiyoruz zaten. Sanki bir önceki gün bitmemiş gibi, her şey birbirini takip ediyor. Yedinci ayın başlangıcı da öyle oldu, tek bir farkla. Kavga çıktı koğuştta, neden bilmiyorum ama çok heyecanlandım. Kavga biraz uzasa da izlesem diye içimden geçmedi değil. Heyecan arıyorum galiba.”

Ancak bu sıradanlaşma bir yandan da bedende belirli aksaklıkların birikmesine ve bireylerin bu aksaklıklar da buluşmasına neden olur. Gündeliğin bu kök salmışlığı askerlik sonrasında da varlığını hissettirir. Askerlik sonrasında tertip gruplarının kurulması, uzun süre asker arkadaşlarıyla görüşülmeye devam edilmesinin nedeni paylaşılan bu aksaklıklardır. Bir sonu olduğu düşünülen, gün sayılan bu deneyim geleceğin hafızasında geçmişin sürekli hatırlanmasına denk düşmektedir. Bir kere asker olmuş olmak, bir kere askerliği deneyimlemiş olmak ölüm anına kadar her an hatırlanabilecek, yâd edilebilecek bir gündelik hayat deneyimini oluşturmaktadır. Çünkü askerin hakkı tam anlamıyla teslim edilmemiştir, gün sıradanlaşmıştır. Erkekliğe dair yüceltici imgelerin yerini mınıtka temizlikleri, sarsıntılar, yıkıntılar almış; büyü bozulmuş, tılsımını –hayat burada mitik bir şekilde inşa edilmiştir- kaybetmiştir. “Yıkıntılar gözlerinin önünde göğe doğru yükselirken, fırtınayla birlikte çaresiz, sırtını döndüğü geleceğe sürüklenir” (Benjamin 1995: 34). Özne geçmişte yaşadığı bu dönemi ara sıra da olsa kafasında canlandırmak ister, her canlandırma bu mitik havaya uygun biçimde abartılır, olumsuzluklar gizlenir, ötekileştirilir, başkası üzerinden anlatılır. Mit başkasının var olduğu noktada bu gündelik hayat deneyiminin öznesi tarafından aktarılmakta, başkasında yankılanmaktadır. Zaten büyülü olduğunu düşünmeyenler için ise bir kapatılma işlevi görmektedir.

Görüşmeci 1

Askerliğin 150. günü falan, affedersin cıvımsım, folloş olmuş askerlik artık. Yeni gelen yetmelerden biri abi bak buraya ağaçları koymuşlar dedi. Nasıl fark etti anlamadım. Siz şimdi sorunca düşündüm (“Deneyimlediğiniz mekânlardan, bu süreçte mekânlardaki değişikliklerden bahseder misiniz” diye sordum) o ağaçlar oraya ne zaman geldi, hiç anlamadım. Hâlbuki her gün orada eğitim yapıyoruz biz. Sonra badime sordum, o da hatırlamıyor. Adam fark etmemiş bile! (Şaşırma ile karışık şekilde güldü.). Yani şimdi anladım da zaman, mekân şeyi kalmamış bizde o sıralar tabi. Sanıyorum ki her şey aynı.

Görüşmeci 14

“Usta birliğinde her şey birbirini takip eden bir şekilde ilerliyor. Yine bir gün standart hale gelen hareketlerimizi yaptıktan sonra, koğuşlarımıza gelip spor ayakkabılarımızı, kıyafetlerimizi giydik. İnanılmaz bir mutluluk oldu üzerimde. Askerliğin ikinci ayına girdim ve ilk defa kantinde tost yaptırıp kendime. Ama Cuma nöbetinde kimsenin olmaması beni biraz şüphelendirdi. Yine de mideme göre hareket etmeye karar verdim. Askerlikte her gün herkes biraz daha lanet oluyor. Ama anlamadığım bir şekilde, her şeyi daha fazla seviyorum. Mesela bir gün bir saate yakın ağızımızda marşlarla sağ sol uygun adım yürüdük. Herkese işkence gibi geldi ama ben çok mutlu oldum. O kadar adam toplanmış komik bir yürüyüş yapıyoruz diye düşündüm. Ertesi gün yeni bir silah vereceklerini duymak ayrı bir heyecan oluşturmıştı bende. Bir türlü fırsat bulamadığım Platon’un devlet kitabını da okuyamadım, sinir oldum şimdi hatırlayınca. Ama olsun, sabah silahla buluşmanın sevinciyle gecemi kapatmıştım.”

Görüşmecilerin yorumlarından da anlaşılacağı gibi tekil deneyimler, aşına olunmayan bu mekânın zamanla sıradanlaşmasına neden olurken mekân ile kurulan ilişki değişikliğe uğramaktadır. Eylemler sıradanlaşır, işaretler sanki hep varmış gibi, oranın bir parçasıymış gibi, üzerinde basit değişiklikler yapıldığında fark edilmeyecek hale gelir. Gün sıradanlaşmakta, kişisel çarpıntılar yerini sıkıntıyı içinde barındıran bir gündelik hayat deneyimine bırakmaktadır. Algılanan ve yaşanan mekân arasındaki ayrıma dikkat çekmek gerekmektedir. Özdeşleşme burada algılanan mekânla gerçekleşirken yaşanan mekâna yabancılaşma söz konusudur. “Devletin henüz yok olmadığı her yerde politika

yoluyla yabancılaşma vardır” (Lefebvre 2013: 96). Özdeşleşme mekânı ise deneyimlenen gündelik hayat pratiğiyle örtüşmekte, bu nedenle bireyler bir üretim ağının içinde var olmaktadır. Ancak bu örtüşmenin tamamlanma ile sonuçlandığını söylemek mümkün değildir. Aksine gündelik hayatın inşasına bedenini açan ve bu yönde politize olan bireyin parçalanmışlığının ve eksik özdeşleşmenin varlığını işaret etmektedir. Bu nedenle deneyimlenen bu gündelik hayatın ötesinde öznenin varoluşunun bir eksitilme (doğal olandan kopuş ve iktidarlar çerçevesinde algılanan ile özdeşleşme) örselenme ve parçalanma ile sağlandığını söylemek mümkündür. Bütünlük ve tutarlılık fantezisini içinde barındıran ancak iktidar eliyle düzenlenen bir tür ayrışma ve ayrıştırma ritüeli gerçekleşmektedir. Ancak birey gündelik hayatın içerisinde bu ayrışma ve kopuşu deneyimlediğini varsaymaz, onun yerine düşün gerçekçi yapısına sığınır ve bu gerçekliğin sarsılmaması ve korunmaması yönünde rutinleştirme ve rıza gösterme performansı geliştirir.

Bir askerin gündelik hayatı bütün iktidar stratejilerinin merkezkaç kuvvetini oluşturmakta, gündelik hayat deneyimleri iktidarı görünür kılmakta, onu bozguna uğratma ve aynı zamanda yeniden inşa etmektedir. Orduda inşa edilen gündelik hayat politik bir özne haline gelmiş erkek bedenin kabul ettiği ya da reddettiği, ehlileştiği ya da direniş gösterdiği talepler üzerinden gerçekleşen performanslar bütünü oluşturmaktadır. Orduda varlığını koruyan bu türden uyumsuzluklar ve çelişkiler, bireyin kendisini özdeşleştirdiği varsayılan otorite figürünün hem reddini hem de kabulünü mümkün kılmakta ve bunun gündelik hayat işaretleri dolayımında gerçekleştirilmesine neden olmaktadır. Bu nedenle ilişkiselliğin kendisinin gündelik hayat ve onun etrafında şekillenen imgeler üzerinden sağlandığını söylemek mümkündür; kelimeler ve jestlerin ifade ettiği eylemler bu nedenle sadece günün içinde var olan sıradan eylemler olarak kalmayıp yayılmakta ve akustik bir alan oluşturmaktadır. Yine aynı imgeler özneyi zorlamakta, ondan bir performans talep etmekte; bu performanslar doğrultusunda onu olumlamakta ya da dışlamakta, onu yüceltmekte ya da ötekileştirmektedir. Dolayısıyla askerin gündelik yaşamı “kendini bahtsız edecek bir yaşama, faaliyete, kaslara sahip bir metanın yaşamıdır. ” Ve efendilerin var gücüyle ortadan kaldırmaya ya da zararsız bir güce dönüştürmeye çalıştığı bir bilince sahiptir” (Lefebvre 2013: 153). Kendinde ancak kendine ait olamayan bir gündelik hayat söz konusudur. İktidar öznelere gündelik yaşamını maskelemekte, kurmacanın gerçeğe dönüştüğü bir gündelik hayat

performatiğini devreye sokmaktadır. Askeri çalışma insanın bedensel emeğinin kolektif bir şekilde kullanılması ve örgütlü hale getirilmesidir. “Bu gündelik hayat, kahramanlık düşüyle ve profesyonel askerin güzel askeri idealiyle karşılaştırıldığında önemsiz değildir. Yüce eylem sonradan doğar. Rütbe, terfi, şeref madalyası sorunları bunun parçasıdır” (Lefebvre 1998: 50). Gündelik hayat ise bedensel dönüşümü esas alan bu süreci görünür kılan ve onu somutlaştıran şeydir. Bu nedenle gündelik hayatın iktidarın özneyi inşa etmede kullandığı temel zemin olduğunu hem de iktidarın somutlaştırılabileceği mekân olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla iktidarı reddediş yine burada sağlanabilir.

Görüşmeci 3

Askerliğin ilk günü, benim için yeni bir gün. Kimisi vatan borcu, kimisi yeni bir heyecan, kimisi en mantıksız kurum diyor. Burası asker ocağı, kim ne derse desin insan heyecanlanıyor. Asker Ocağı benim içinde heyecan olarak başladı. İlk gün, buz gibi bir havada otogarın içinde dakikalarca yürüdüm. Götüüm dondu. Kimseye askeriye'nin yerini soramadım, heyecanla karışık garip bir tedirginlik vardı içimde. Sanki bir bilinmeze gidiyordum.”

Görüşmeci 5

“Askerliğin ilk günü... Akşam 17.00’a doğru birliğime teslim oldum. Üst ve çanta aramasından sonra kayıt sırasına girdim, kıyafetlerimi aldım. Boyumu ve kilomu net bir şekilde bildirmeme rağmen benden hayli büyük kıyafetler verdiler. Neyse artık... Acemi birliği boyunca ikamet edeceğim yatakhane'nin, havalandırmanın bulunduğu bina ilk bakışta bir harabeyi andırdı. İçeride ergen mi desem asker mi desem 3 numara traşlı insan topluluğuyla karşılaştım. Biraz sohbet ettik, her biri başka bir dünyadan sanki. Bir sürü erkek huhahaha diye konuşuyor, atletler havada uçuşuyor. Yorucu günün ardından yatağıma yerleştim, yeni yatağıma alışmaya çalıştım.”

Görüşmeci 14

“31.12 Çarşamba, hiç unutmuyorum o günü. Yılın son günü, ben ise son istirahat günümdeyim. Kocaman bir yıl geride kalırken geleceğe daha güzel ve umutla bakıyorum. Ailemden ayrı geçirdiğim ilk yılbaşı olduğu için biraz hüüzün

biraz da burukluk var içimde. Annem mısır patlatır, çerez açar, abim ablamla en güzel yılbaşını geçirirdik. İnsan çok nankör, ben hiç ailemle geçirmedim yılbaşını. Hep arkadaşlarla içmeye giderdik. Şimdi ise burada, askerliğimin bitmesine az bir zaman kala ailemle geçireceğim yılbaşını hayal ediyorum. Şimdi her şeyi daha iyi anladım. Gün geçtikçe daha çok özliyorum. Burası değişik özlemleri doğuruyor.”

“Bütün sıradanlığı içinde gündelik hayat, tekrarlardan oluşur: işteki ve iş dışındaki tavırlar, mekanik hareketler (...), saatler, günler, haftalar, aylar, yıllar; çizgisel tekrarlar ve döngüsel tekrarlar, doğal zaman ve akılcı zaman, vs. (...) Gündelik hayat, “yaşanmışlığın” ve düşünmenin düşük bir derecesi, yaşanmışlığın ve düşünmenin henüz birbirinden ayrılmadığı, algılanan her şeyin geniş bir evrenin parçası olduğu, dünyanın tüm şeylerin toplamı olarak görüldüğü bir derece(dir)” (Lefebvre 1998). Tutum, tavır, performansın olağanlaşmış yaşamına odaklanılmıştır. İktidarın ve performansın en basit sunumu gündelik hayat zemininde gerçekleşmektedir. Bu nedenle gündelik hayatın akışına yön veren bir iktidar açısından bahsetmek mümkündür. İktidarın yatağı burasıdır; içinde imgeler, kavramlar nesneler üretilir. Gündelik hayat sürekli olarak akmaktadır ve herkes içine başka şekillerde, başka yaşanmışlıklara dâhil olmaktadır. Bu yanıyla öznenin deneyimlediklerinden hareketle özgülleşen bir yanının olduğunu söylemek mümkündür. Çalışmanın bu kısmı tüm bunlardan hareketle bireysel performanslardan ve özneleşme hallerinden yola çıkarak gündelik hayat fragmanlarını görünür kılmayı amaçlamaktadır. Başta ilginç, muğlak, şaşırtıcı gelen askerlik deneyimi sıradanlaşmakta, normalleşmekte, alalade gerçekleşen değişiklikler fark edilmez hale gelmektedir. Gündelik hayatta, içinde bulunduğumuz ve yaşadığımız toplumun gündelikliği doğuran özelliklerini belirlemek zorunludur (Lefebvre 1998: 35).

“Uyuma zamanı, uyanma zamanı, yemek zamanı, özel hayata ayrılan zaman, ebeveynlerin çocuklarıyla geçirdiği zaman, boş zaman, eğlenme zamanı, ev içinde geçirilen zaman vb. tüm yönleriyle mekân içindeki organizasyonuna tâbi kılmaktadır” (Lefebvre ve Regulier 2005: 81). Askerlik bir erkeklik deneyimidir ve farklı sembolleri üzerinde taşıyan erkeklerin toplandığı, süreli olarak kapatıldığı bir alan olması açısından önemlidir. Çünkü ordu içinde yaratılan erkeklik kozmosu erkeklik deneyimlerinin görünür kılınmasının zeminini oluşturmaktadır. Askeriye içinde bireylerin kendilikleri ile sivil hayattaki kendilikleri arasında sonradan silikleşen bir ayrım, bir kopukluk söz

konusudur. Çünkü deneyimin kendisi her şeyden önce bir şiddet alanı yaratmakta, bireylerin şiddet kullanma halinin teşvikçisi olmaktadır. Dolayısıyla askeriye içinde bu serbest bırakılan alanla birlikte bir enerji oluşmakta bu da askerin gündelik hayat deneyimini başka bir viraja sokmaktadır. Gündelik hayatın bu tarz örgütlenişi ile askerlik öncesi deneyim arasında keskin bir ayrım olmadığını bunun yerine gündelik hayatın izole edilmiş, şiddet uygulama halinin ve normu tehlikeye sokma halinin daha serbest bırakıldığı bir biçimin yaşandığını söylemek mümkündür. Deneyim sürecinde gündelik hayatın sınırları ve ayrımları ortadan kalkmış bir mekân içinde farklı mekânlara ait deneyimlerin yaşanması mümkün kılınmıştır böylece gündelik hayat yeni bir boyut kazanmıştır. Bunun temel nedeni ise ordunun Goffman'ın (1961) belirttiği gibi total kurumlardan biri olmasıdır. Goffman total kurumu çok sayıda bireyin katılımıyla ve ortaklaşa çalıştırılmasıyla sağlanmış, genel toplumsallaşma açısından kopartılmış ve iktidar tarafından sınırlandırılmış mekânlar olarak tanımlamaktadır. Bu kurumların temel özelliği hayatı başka mekânlarca bölen, parçalayan performansların tek bir kurumun içinde gerçekleştirilmesidir. Bireyin uyuduğu, çalıştığı, eğlendiği, boş zamanını geçirdiği mekânların tek bir mekân altında birleştirildiği ve gündelik hayatın içinde tümel bir boyuta taşındığı görülmektedir. Uzantılarında ve çoğalmalarında, yaşam alanı (habitat) (biyolojik, toplumsal ve siyasal) yeniden üretebilirliği sağlar” (Lefebvre 2014: 244). Örneğin görüşmeci 4 ile yapılan mülakattan yola çıkarak mekânların, eylemlerin, tavırların benzeşmesine dair fikir edinmek mümkündür. Aynı zamanda benzeşen ve sınırlanan bu mekânlarda askerlerin sözlü kurallar geliştirdikleri ve hatta bunun zaman zaman yazılı kuralların önüne geçtiğini söylemek mümkündür.

Görüşmeci 1

“Bir konteynırın içinde 10 kişi kalıyorduk. Orada 12 ay boyunca aynı kişilerle aynı ortamı paylaştık. Yemek yediğimiz yerle affedersin tuvalete gittiğimiz yer aynıydı. Konteynırda kaldığımız için, birde küçük bir yerdi konteynır. Bütün yaşam alanımız bu küçük dünyanın içinde gerçekleşti. 300- 500 metre içinde dolanıp duruyorsun sürekli. Oda çok küçük olduğu için sigarayı yasaklamak zorunda kaldım mesela, kendim de sigara içmeme rağmen. Her gün aynı adamı görüyorsun, yemek yiyorsun aynı kişi, yatmaya gidiyorsun aynı kişi... Diğer üs bölgesine bile gitmek bizim için bir farklılık oluyordu. Ben tabur komutanının postası olduğum için onunla birlikte dışarı çıkabiliyordum.”

Askerliğin başında hızlanan gündelik hayat zamanla yavaşlamakta zamanın sıradan akışının gerisinde kalmaktadır. Başta serbest bırakılan ve belli bir alana yönlendirilmeye çalışılan bu enerji zamanla bireylerin tâbi kılınmasının kesintisiz devam etmesiyle rutinleşmiştir. Bu enerjiyle birlikte askerlere normların ve kuralların ihlali noktasında esneklik sağlanır. “Kayıtsız şartsız boyun eğme ve itaat ile zamana, duruma ve yerine göre sivil normları ihlal edebilme esneklikleri askeriye diğer kurumlardan ayırır” (Bröckling 2001: 25). Normları ihlal edebilme ve kurgulanan bir öfkenin dışa vurumu heteroseksüel matrisin erkeksiliğin yoğunlaşması açısından önemlidir. Bu bağlamda ulus-devletin erkeklik performanslarına ivme kazandırdığını söylemek mümkündür.

Askerlik sırasında rutinleşen eylemler, genişlemeye ve bedenin hareketleri haline dönüşmeye başlar. Bu nedenle askerin gün içinde devam ettirdiği birçok davranış askerlik sonrasında da etkisini gösterir. Bu durum öznedey arayışların, boşlukların, gelgitlerin yaşanmasına neden olur. Artık görev bitmiştir; orduya ait eşyalar teslim edilmiş, “eve” dönüş başlamıştır. Bu durum yapılan görüşmelerde de kendini göstermektedir. Görüşmecilere askerlik bittiğinde ne hissettikleri, neler yaşadıkları sorulduğunda görüşmeciler birbirine benzer cevap vermekte; eve dönüş heyecanının bir takım kayıplarla birlikte gölgede kaldığını belirtmekte; bu histen kurtulmak için asker arkadaşlığının askerlik sonrasında da devam ettirmeyi tasarlamaktadırlar. Bu bedenin denetim altına alındığı bir deneyimin sonudur ve bu denli yoğun disipline maruz kalmak kayıp hissini daha da arttırmaktadır. Beden ile uzuvları, gündelik hayat, mekân ile zaman bu kadar sınırlandırıldığında özneye ait enerji ve öznenin kendiliğine ait üretme biçimleri de baskılanmış olur. Böylece birey kendine uygulanan basınç azaldığında, enerjinin etrafa saçılması ve amaçsızlaşması tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Görüşmecilerin bahsettiği ne yapacağını bilmeme, eksiklik ve boşluk hissetme hali basıncın bir anda kesilmesinden kaynaklanmaktadır.

Görüşmeci 9

“Askerliğe başlarken çok heyecanlıydım ama bir yandan da tırsıyorum değildim, yalan yok şimdi hocam. Ama aynı heyecan ve korku askerlik bitince de oldu bende inanır mısın? Sanki her şeyi orada bırakmışım gibi geldi. Sana emanet edilenleri teslim ediyorsun bir bakıma; silahlar, kurşun hepsi gidiyor. Hâlbuki evine dönüyorsun, ailenin arkadaşlarının yanına gidiyorsun. Ama askerlikte de sıkı

arkadaşlıklar kuruyor insan. Gerçi birçoğuyla askerlik sonrasında görüşeceğimize dair söz verdik, ev adreslerimizi aldık. Benim badim evlenecekti mesela, kesin onun düğününe giderim artık. Hepsiyle bağ kurduk. Ha hiç görmek istemediğim, hatırlamadığım insanlar da yok değildi. Saçma sapan erkekler de var çünkü orada, eee kolay değil türlü türlü insan vardı. En azından birbirinden farklı onlarca insanla nasıl yaşayacağını görmüş oluyorsun.”

Görüşmecî 6

“Askere vatan-millet duygularıyla gidiyorsun, bir yandan da zorunluluk var tabi. Ama oraya gittiğinde biraz değişikliğe uğruyor, bu durum. Bazen orada kapalı kaldığını düşünüyorsun, sıkılıyorsun. Bunaldığım zamanlarda oldu yani, olmadı değil. Ama askerden dönünce fark ettim ki insan her yerde sıkılıyor, bunalıyor. Hatta sonra özlemeye başlıyorsun bazı şeyleri, eşe dosta anlatıyorsun. Ama askerlik yapmış insanlarla arada sırada konuşmak ayrı bir keyif veriyor. Benim badimi askerlik sonrasında çok aradım mesela ben, ulaşmaya çalıştım. Köyüne geri dönmüş, iletişim kuramadık o yüzden. Sonra buluştuk, inanmazsınız ama şimdi birlikte çalışıyoruz. Zor durumdaydı, yardım ettik babamla. Eee onun da askerde bana çok yardımı dokunmuştu.”

Görüşmecî 15

“Askerden döndükten sonra, bir hafta falan uyum süreci geçirdim sabahları çok erken kalkıyordum mesela. Uyum sağlamakta çok zorlanmadım. İlk zamanlar kapıyı tıklatıp bir yere girdiğimde kafa selamı veriyordum. Ösym bürosuna bile kafa selamıyla girdiğimi biliyorum ama alışıyorsun, hayat devam ediyor. Hatta alışkanlık öyle bir şey ki bitmez dediğin askerliğe bile alışıyorsun. Ben en çok buna şaşırdım. Nasıl bitecek kocaman bir yıl diye düşünürken bir baktım ki askerlik 100’den düşmüş gün sayıyorum.”

Kendi üzerine kapanmayan, beden üzerine kilitlenen ve yoğunlaşan bir deneyimin sonuna gelinmiştir. Eve dönüşle birlikte geriye dönüş bir bakış, o anda kazanılan imgelerin hatırlanışı, geçmişte kalacak olan eylemlerin normalleştirici gücüyle birlikte olumlanmakta, böylece geçmişin tuzağına düşülmektedir. Bu türden bir özneleşme süreci bireyde izler bırakır. Garantinin hegemonyası bireyi kontrol altına almıştır. Tekrar eden performanslar, bireyin üzerine aldığı, kabul ettiği, uyduğu, devam ettirdiği, yeniden ürettiği imgelerin ritüellere dönüşmesine, hatırlama halinin birkaç kişi eşliğinde devam

ettirilmesine neden olur. Böylece asker anıları, o anlara ait uzun uzun anlatılan deneyimler, bireyin asker arkadaşlarıyla askerlik sonrasında iletişim kurmasına, onlara dair anılar biriktirmesine neden olur. Evet, askerlik bitmiştir; ancak bir süreç olarak erkeklik deneyimindeki etkisi ve dönüştürme gücü en azından hatırlanma ve yâd edilme gücü belirli bir süre devam edecektir. Ta ki günün içinde yutulup, gün yeniden sıradanlaşana kadar. Burada askerlik hatırasının hem sıcaklığı, hem uzaklığı, hem de aşına olunmuş hali söz konusudur. Böylece askere giderken yaşanan boşluk ve ani çarpma hali yinelenir. Ancak bu sefer farklı bir durum vardır; kişi askerde bir şeyler biriktirmiştir ve bunun etkisi çarpmayı kuvvetlendirmektedir.

V. BÖLÜM

5. SONUÇ

Bu çalışmada bir total kurum olarak ordu ele alınmış ve bireylerin askerlik sırası ve sonrası gündelik hayatlarına odaklanılmıştır. Bu total kurum belirli faaliyetlerin düzenli olarak gerçekleştiği, özne sirkülasyonunun sistematik olarak devam ettiği bir mekândır. Bir binanın, kışlanın, duvarların fiziksel sınırları içinde bir gündelik hayat deneyimlenmektedir. Burası bir ev yaşamı değildir; bir iş yaşamı ya da bir boş zaman etkinliği de değildir. Ancak öncesinde bir ev vardır, deneyim sırasında da ev oradadır sonrasında da orada olacaktır. Bu nedenle erin gündelik hayatı askerlik öncesi ve sonrasında bağımsız olarak düşünülmemelidir. Bireylerin güne dair eylemleri ve uyma, kabul etme, rutinleştirme biçimleri bütün bu sürecin içinde gelişmektedir. Evle bağlantının tamamen koptuğunun düşünüldüğünü noktada bile bir ev hayali vardır. Erler evlerini, ailelerini, eşlerini, çocuklarını, arkadaşlarını, buluşmalarını vs. hayal ederek; askerlik bittikten sonra yapılacakları tasarlayarak ordu içinde var olurlar. Öncesini düşünür, sonrasını hayal eder, “o anı” yaşarlar. Bu nedenle askerlik sürecini keskin bir deneyim olarak değil, özneleş(tir)me sürecinin bir parçası; keskinleşebilen, travmatik hale gelebilen, sıradanlaşabilen, rutinleşebilen bir deneyim olarak görmek mümkündür.

Evle işin kesiştiği, bazen ev gibi görünen bazen sılanın derin sızısının hissedildiği, nihayetinde bedenlerin zaman zaman duvarlara çarptığı bir yerdir; bu mekân bireyi sınıflandırma, detaylandırmakta, yönlendirmekte, öznellik konumunu güçlendirmekte ve aynı zamanda tehlikeye sokmaktadır. Ayrıca mekânın kendisi denetim/gözetim ve disiplin/bürokrasi ağının geniş bir çerçevede gözlemlenebilme olanağı sunması açısından önemlidir. Kişilerin öznellikleri bu sınırlılıklar içinde inşa edilmiş bir gündelik hayatta gerçekleşir ve değişikliğe uğrar. Öznenin performansını belirleyen şey tasarlanan bu sınırlılıklar ve öznenin tasarıya verdiği cevaptır. Buradan yola çıkarak orduda, kendinde

ve başkasında var olma, kendinde ve başkasında görünme biçimlerini belirleyen vitrinin az, muhtemel performansın ise fazla olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla askerin gündelik hayatı "farklı rutinlerin aynı vitrine başvurusu"(Goffman 2009: 38) olarak tanımlanabilir.

Ordu vitrinin parçalarının keskin bir biçimde bölündüğü, aynı zamanda kişilerin aynı toplumsal vitrini kullanmasına izin verildiği bir yer olması açısından önemlidir. Birbirine benzeyen vitrinler arasında özne bir gündelik hayat deneyimlemekte, bir öznellik hali içine girmektedir. Bu nedenle vitrinin parçaları arasından özne geçmişine uygun olan parçaları seçer ve ona yönelik tutumlar, jestler, sözler ve eylemler geliştirir. Performans sergiler ve karşılığında bir bildirim alır. Eğer bildirim onu tehditkâr bir konuma sürüklerse performansında değişikliğe gitmeyi seçebilir. Komutanına sinirlenen acemi bir erin sert bakış atması, sonrasında bu mimiğinden vazgeçmesi ve mimiklerinin yumuşaması performansa verilen tepkinin olumsuz olması nedeniyle performansın değişmesine bir örnektir. Dolayısıyla bireyin eylemi etrafındaki hiyerarşi açısından bağımsız değildir. Bu nedenle erin gündelik hayatının bu ağdan beslenerek oluştuğunu söylemek mümkündür. Değiş-tokuş, performansı sahiplenme, performanstan vazgeçme, eylemi üstüne alma, eylemden yararlanma ya da zarara uğrama gün içinde gerçekleşmektedir.

Çalışmada askerlik deneyimi ve sonrası tüm zayıflık anları, yaralanabilirliği, acıtılabilirliği, dönüşebilirliği ve dönüştürebilirliği ile birlikte ele alınmıştır. Buradan hareketle bir erkeklik deneyimi olarak askerlik bütün sallantıları, sıçrayışları, arzuları, fetişleri, bedenselleşmiş eylemleri ve yüzey alanları dikkate alınarak incelenmiştir. Bir erin gündelik hayatında ve performansında ordunun “pürüzsüzlüğüne” karşı, sıçrayışın yarattığı bir sarsıntı ve deneyimlenmiş olmanın yarattığı parçalanmışlık söz konusudur. Bu parçalanmışlık sarsıcı ve bir o kadar da yıkıcı olabileceği gibi sarsıcı ve bir o kadar da bütünleştirici olabilir. Bunun belirleyicisi performansın hangi norma cevap verdiği, hangi imgeye yüzünü döndüğünde gizlidir. Katı yüzey, deneyime bir kez açıldıktan sonra ani ve kısa parıldayış yerini kışla duvarlarının grisine bırakmaktadır. Bedenin yüzünü iktidara dönmesi, etrafındaki şeylere kendini açması, uzuvların belirli bir kuvvetle belirli bir yönde hareket etmesi sürekli bir seslenmenin ürünüdür. Baskılanmadan çağrılmak, tüm duyu yüzeyleriyle iktidara dönüşün, aynı zamanda sürekli seslenişin engellenemeyişinin ve döngünün kırılmayışının kaynağını oluşturmaktadır.

Bu çalışma kapsamında yapılan mülakatlardan yola çıkarak bu çağrıya yüzünü dönenler, çağrıya uyanlar, çağrıyı kabul edenler, çağrıyı olumlayıcı performans geliştirenler, çağrıyı reddetmeyenler, çağrıdan kaçışın kurnazca yollarını arayanlar dolayısıyla sıradan erin gündelik hayatına ulaşmak mümkündür. Yapılan görüşmeler çağrılış biçimlerini ve çağrıya verilen cevaplarının görülebilmesi açısından önemlidir. İktidar ere, farklı şekillerde; kimi zaman erkeklik vurgularıyla, kimi zaman mekan üzerinden, kimi zaman bedene yönelerek, militarist hamlelere başvurarak, çoğu zamandan birkaç tanesine birden seslenerek seslenmektedir. Seslenilen her nokta birbiriyle zayıf ya da güçlü şekilde bağlantılıdır. Birbirinden etkilenir, birbirinin destekleyicisi olur ya da birbirini bozan şeyler haline gelir.

Erin gündelik hayatı ve performansı çağrıya farklı biçimlerde farklı rutinlere başvurarak cevap verdiğini göstermektedir. Şüphesiz ki erin performansı erkeklik ve militarizm ile etkileşime girerek, bu söylemler ile karşılaşp söylemlerin gerekliliklerini üstüne alarak ya da reddederek; uyum sağlayarak, uysallaşarak ya da üstünden atarak başka bir öznellik halinin konumu haline gelerek gerçekleştirir. Çalışma çerçevesinde yapılan mülakatlar göstermektedir ki ordu farklı öznellik hallerine sahip erkekleri bir araya getirmesi ve onların öznelliklerini dolaşıma sokması açısından önemli bir yerdir. Erkekler burada farklı erkeklik biçimleriyle karşılaşp kendi erkeklik hallerinin konumunu güçlendirmeye çalışmakta ve erkeklik imgelerini sergilemekte, kendilerini görüntüye açmaktadır. Burada özellikle giriş kısmında ve çalışmanın son kısmında bahsedilen bir görsellik rejimi hâkimdir. Er bir erkek ve bir asker olarak kendini başkasına açar. Böylece başkasında görünür olur ve bakan göz olarak hem kendi hem de başkasının görünürlük halinin denetleyicisi haline gelir. Buradan yola çıkarak askerliğin erkekliğin kurucu öğelerinden biri olup olmadığı sorusuna cevap aramak mümkündür. Yapılan mülakatlar göstermektedir ki askerlik bireylerin erkeklik hallerini tamamlayan bir deneyim olmaktan çok erkekliği krize sokmaktadır. Yine erkekliğin tamamlanamayacak ve farklı tezahürleri olan bir deneyimler ağını işaret ettiğini göstermektedir. Bu nedenle çalışma kapsamında çıkartılacak ana sonuç askerliğin erkekliğin tamamlanmasında başat bir önemde olmadığı; bireyin erkeklik konumunu kimi zaman güçlendiren, kimi zaman yararlanabilir biçimde kurgulayan, kimi zaman tehlikeye sokan bir deneyim olduğu bu nedenle farklı erkeklik hallerinin çarpıştığı bir deneyim olarak görülebileceğidir.

Gündelik hayatı deneyimleyen bireyler rolü kabullenme, benimseme davranışı gösterirken bir yandan da rolü kabul etmeme, reddetme, başkasının yapması gerektiğini düşünme ve buna dair kaçış yolları arama eğilimini de içlerinde taşımaktadırlar. Bireyin performansı bu köşeler arasında gidip gelmekte ve gerçekleşmektedir. Bir er askerliğin ilk günlerinde kurallara dışlanma ve ceza gibi uygulamalardan kaçınmak için uyarken zamanla kuralların içselleştirilmesiyle kurallara uymayı ya da kural koymayı arzular hale gelebilir. Hatta yapılan görüşmelerden referansla bu arzulama halinin askerlik süresiyle sınırlı kalmadığını askerlik bittikten sonra da devam ettiğini söylemek mümkündür. Bireylerin askerlik anılarını ve askerliğe ait nesne ve imgeleri askerlik sonrasına; eve, işe, boş zamana, arkadaş buluşmalarına taşıması, ritüelleştirilmesi askerliğin etkilerinin sadece “o an” ile sınırlı kalmadığını göstermektedir. Bireyler askerlik öncesine dair biriktirdikleri şeyleri nasıl askerlik sırasına taşıyorlarsa, askerlik sonrasına da taşımakta; imgelerin kalıcı hale gelmesi için çaba harcamaktadır. Bu noktada askerlik bir süreç olarak belirli alışkanlıkların kazanıldığı bir deneyim olması açısından önemlidir. Askerliğin bir kırılma anı doğurup doğurmadığı soru da bu noktada önem kazanmaktadır. Çalışmanın genelinden çıkarılacak sonuç askerliğin kırılma ve travmayı da içinde barındıran ancak özneliliğin tamamlanmasında başat bir noktada durmayan bir gündelik hayat deneyimi olduğudur. Askerlik kendi rutinini oluşturan ancak bunu ordu gündelik hayatı ile sınırlı tutmayan öncesinden beslenen ya da öncesinin reddine dayanan aynı zamanda da sonrasına açılan bir deneyimdir.

Çalışmadan ve özellikle yapılan mülakatlardan yola çıkarak askerliği olumlayan, kabul eden, gurur duyan- askere tekrar gitmek isteyen, gurur duyan ama tekrar gitmek istemeyen, zorunlu gören, kabullenen, reddetmeyen, askerlik sırasında alışan ve askerliğe dair özlemler besleyen bireylerin çoğunlukta olduğunu söylemek mümkündür. Bireyler bir militarizasyon süreci yaşıyarak ve askerlik deneyiminden önce belirli erkeklik imgelerini üzerine alarak, askerliği sürekli olarak başkalarından farklı biçimlerde duyarak bu deneyime başlamakta; norm ile karşılaşmakta ondan beslenmekte ya da reddetmektedir. Askerliğe yönelik tutum ve davranışları da bu nedenle askerlik öncesi özneleşme sürecinden bağımsız gelişmemektedir. Bunun izlerini yapılan görüşmelerde bulmak mümkündür. Erin gündelik hayatı ve biriktirdiği nesneler askerlik sonrasına taşımakta, belirli arayışların gerçekleşmesine neden olmaktadır.

Askerlik deneyiminden ziyade askerliğin bitişinin bazen travmatik olarak deneyimlendiğini söylemek mümkündür. Erlerin askerlik sonrasında belirli davranışları tekrar etmesi bunun temel göstergesidir. Kafa selamı verme, silah alma, asker arkadaşlarını arama, onlarla buluşmalar düzenleme, askerlik anıları insanlarla paylaşma gibi hamleler deneyime sığınıldığını işaret etmektedir. Görüşmeci 9'un askerlik bittikten sonra askerlik sırasındaki silahının yerine dedesinin tüfeğini koymasının, görüşmeci 11'in kendine yeni bir asker postası almasının, görüşmeci 7'in asker künyesinin yanına bir tane kurşun ilıştırmasının, silahtan korktuğunu vurgulayan görüşmeci 2'nin silahla çekilmiş bir fotoğrafını odasının başköşesine koymasının, görüşmecilerin birkaç nesneyi ille de evlerine götürmelerinin nedenleri, nesneyle kurulan bağlantıda, nesneye atfedilen anlamda, gündelik hayatın içinde nesnesinin günün bir parçası haline getirilmesinde gizlidir.

Deneyimle gerçekleşen ve kendi içinde kaçışı mümkün kılan ve aynı zamanda deneyime sergilenebilir bir boyut kazandıran özdeşleşme aynı zamanda deneyimin aniden kesilmesi ve deneyim öncesine hızlı bir geri dönüşün talep edilmesi incinmenin kaynağını oluşturmaktadır. Tam da bu incinme ve kaybın gizlenmeye çalışılması nesnelere ve imgelere sıkı bir bağlanması beraberinde getirir. Deneyimin kendisini bir ritüel haline dönüştüren şey bireyin imgelere ve sembollere sahip çıkması ve performans geliştirmesidir. Bireyin imgelere sahip çıkması bir yandan iktidara verilen cevap olurken bir yandan da imge ile özne arasında kurulan bağ olmakta ve öznenin vitrininin bir parçası haline gelmektedir. İlkinde birey kendi performansına inanmamış görünmektedir ki bu da kaçma davranışıyla sonuçlanan çeşitli kurnazlıkları doğurmaktadır. Burada birey daha çok diğerlerinin tepkisiyle ilgilenir. Görüşmecilerin nöbetten kaçmak için hasta numarası yapmaları; komutanın söylediği şeyi o an onaylayıp görevi yerine getirmesi için alt devre askerlere başvurmaları; çeşitli kurnazlıklarla hiyerarşik yapıdan faydalanarak tuvalet, muntika temizliklerinden vs. kaytarmaları performansın kişinin rutinine dâhil edilmediğini göstermektedir. İkincisinde ise birey performansı gününe dâhil eder, onu kendi rutinine dönüştürür. İktidarların çağrısına yüzünü döner, çağrıya cevap verir. Kabul eder, olumlar, uygular. Rutine dönen eylemler iktidara dönen öznenin özneleşmesinin, bedensel özne haline gelmesinin göstergesini oluşturmaktadır. Bedensel özne belli noktalarda toplumsal özne ile birleşir ve toplumsal vitrine uygun ideal performanslar geliştirir. Bu aynı zamanda bireyin norma cevap vermesidir. Her total kurum kendi

toplumsal vitrinini ve normunu oluşturur. Bireylerin müdahil oluşuyla sözlü kurallar meydana gelir ve kurumun yeniden inşa döngüsü devamlılık kazanır. Böylece birey normun dışında kalan eylemleri reddetme ya da gizleme yoluna gider.

Sonuç olarak yeni deneyimlerin heyecanlandırıcı ve korkutucu etkisi zamanla sönmekte ve banal bir sıradanlığa dönüşmektedir. Bu yavanlık bir yandan bireyin rahat tavırlar takınıp gevşemesine neden olurken bir yandan da tam da bu yavanlık onda hayal kırıklığı yaratmakta ve böylece gündelik hayatın dramatize bir boyutu gün yüzüne çıkmaktadır. “İnsani dramlar gündelik hayatın içinde oluşur, çözülür ya da çözümsüz kalır. Hem yavanlık hem de derinlik vardır” (Lefebvre 2013: 73). Sonuç olarak başlayan her yeni gün, bir önceki günün döngüsünün bir devam niteliğindedir. Bir önceki günü içinde taşır, böylece gün bireyi kendi akışı içinde tutar ve onu oyalar. Bu nedenle travmatik olan her ani hareket rutinleştikçe, bireydeki etkisini yitirir. Bu nedenle askerlik öncesi ve sonrası bireyin ani anılara sahip çıktığı, anılar biriktirdiği, anıları hatırlattığı deneyimler olarak düşünülebilir. Dolayısıyla anılara dair çağrışımlar bireyi askerlik sonrasında da çağırır ve ritüelin oluşmasını sağlar.

KAYNAKLAR

- Açıkel, Fethi (2008). *Devletin Manevi Şahsiyeti ve Ulusun Pedagojisi*. Tanıl Bora (ed.). Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik. İstanbul: İletişim Yayınları. s. 117- 124.
- Ahmad, Feroz (2010). *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*. Çev. S. C. Karadeli. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Agamben, Giorgio (1995). *Kutsal İnsan: Egemen İktidar ve Çıplak Hayat*. Çev. İ.Türkmen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (2013).
- (2012). *Dispozitif Nedir?* Çev. E. Dedeoğlu. İstanbul: Monokl Yayınları.
- (2005). *Olağanüstü Hal*. Çev. K. Atakay. İstanbul: Varlık Yayınları. (2008).
- Akay, Ali (2016). *Michel Foucault’da İktidar ve Direnme Odakları*. İstanbul: Doğu-Batı Yayınları.
- Akdağ, Mustafa (1963). *Osmanlı Tarihinde Ayanlık Düzeni Devri 1730- 1839*. Ed. S. Sarısır, Y. Bazna, L. Atalay, E. Altındaş. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi. Ankara.
- Aksan, Virginia (2003). *18. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı’da Zorunlu Askerlik Stratejileri*. Devletin Silâhlanması: Ortadoğu Ve Orta Asya’da Zorunlu Askerlik, 1775-1925. Erik Jan Zürcher (drl). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları. s. 23- 45.
- Akgül, Çiğdem (2011). *Militarizmin Cinsiyetçi Suretleri: Devlet, Ordu ve Toplumsal Cinsiyet*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Altınay, Ayşe Gül (1999). *Askerlik ve Eğitim*. Birikim: 125/126 içinde s. 200-208.
- (2000). *Feminizm, Milliyetçilik ve Militarizm*. Vatan, Millet, Kadınlar. Ayşegül Altıbay (drl). İstanbul: İletişim Yayınları.
- (2003). *Militarizm ve İnsan Hakları Ekseninde Milli Güvenlik Dersi: Ders Kitaplarında İnsan Hakları*”. B. Çotuksöken, A. Erzan ve O. Silier (drl).

İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları. s.138-157.

-(2004). *The Myth of the Military-Nation: Militarism, Gender, and Education in Turkey*". New York: Palgrave Macmillan.

-(2004). "Eğitimin Militarizasyonu: Zorunlu Milli Güvenlik Dersi. Bir Zümre, Bir Parti: Türkiye’de Ordu. İstanbul: Birikim Yayınları. s. 179-200.

-(2009). *Tabulaşan Ordu, Yok Sayılan Militarizm*. Ed. Ö. Laçiner. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce 9: Dönemler ve Zihniyetler İstanbul: İletişim Yayınları. s. 1245- 1258.

Altınay, Ayşe Gül ve Bora, Tanıl (2008). *Ordu, Militarizm ve Milliyetçilik*. Ed. T. Bora. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik. İstanbul: İletişim Yayınları.

Anderson, Benedict (1993). "Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması", çev. İskender Savaşır, İstanbul: Metis Yayınları

Anthias, Floya ve Nira, Yuval-Davis (1989). *Woman-Nation-State*. New York: St. Martin’s Press.

Bachelard, Gaston (1996). *Mekânın Poetikası*. Çev. A. Derman. İstanbul: Kesit Yayıncılık.

Belge, Murat (2011). *Militarist Modernleşme: Almanya, Japonya ve Türkiye Örneği*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Benjamin, Walter (1995). *Son Bakışta Aşk*. Çev. N. Gürbilek. İstanbul: Metis Yayınları.

Biricik, Alp (2008). *Çürük Raporu ve Türkiye’de Hegemonik Erkekliğin Yeniden İnşası*. Çarklardaki Kum: Vicdani Red, Ö. H. Çınar ve C. Üsterci (drl). İstanbul: İletişim Yayınları. s. 143-152.

Bayhan, Vehbi (2012). *Beden Sosyolojisi ve Toplumsal Cinsiyet*. Doğu- Batı: 63 s. 147-165.

Bora, Tanıl (2008). *Türkiye’nin Linç Rejimi*. Birikim- 42. s. 1-15.

- Bora, Tanıl (2008). *Linç Ortamı ve Faşizm Sarkacı*. Birikim- 42, s.15- 50.
- Bora, Tanıl ve Tol, Ulaş (2009). *Siyasal Düşünce ve Erkek Dili: Erkeklik Yoklaması*. Ed. Ö. Laçiner. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce 9: Dönemler ve Zihniyetler. İstanbul: İletişim Yayınları. s. 825- 837.
- Bozarslan, Hamit (2009). *Türkiye’de Siyasi Şiddetin Fikri Kaynakları*. Ed. Ö. Laçiner. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce 9: Dönemler ve Zihniyetler. İstanbul: İletişim Yayınları. s. 370-386.
- Bröckling, Ulrich (2001). *Disiplin, Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi*. Çev. V. Atayman. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Butler, Judith (2005). *Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*. Çev. B. Ertür. İstanbul: Metis Yayınları.
- (2012). *Bedenler ve İktidar, Tekrar*. Cogito: 70-71 Ed. Ş. Öztürk. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. s. 275- 290.
- (2014). *Bela Bedenler*. Çev. C. Çakırlar, Z. Talay. İstanbul: Pinhan Yayınları.
- (2005). *Kırılğan Hayat: Yasın ve Şiddetin Gücü*. Çev. B. Ertür. İstanbul: Metis Yayınları.
- (2005). *İktidarın Psişik Yaşamı*. Çev. F. Tütüncü. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Butler, Judith ve Direk, Zeynep (2014). *Toplumsal Cinsiyet ve Bedenin Maddeleşmesi*. Cinsiyetli Olmak Zeynep Direk (drl.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. s. 67-85.
- Connell, R. W (1994). “*Psychoanalysis on Masculinity. Theorizing Masculinities*”. H. Brod, M. Kaufman (drl). California: Sage Publications. s.11- 35.
- (1997). “*Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Toplum, Kişi ve Cinsel Politika*”. Çev. C. Soydemir. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- (2001). “*The Social Organization of Masculinity The Masculinities Reader*”, Cambridge: Polity, s. 30-50.

- (2001). "*Masculinities and Men's Health*" in *Gender in Interaction: Perspectives on Femininity and Masculinity in Ethnography and Discourse*, B. Baron, H. Kothhoff (drl). Amsterdam: John Benjamins.
- Çağaptay, Soner (2008). *Otuzlarında Türk Milliyetçiliğinde Irk, Dil ve Etnisite*. Ed. T. Bora. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce 4: Milliyetçilik. İstanbul: İletişim Yayınları. s. 245- 250.
- Çadircı, Musa (1963). *Anadolu’da Redif Askeri Teşkilatının Kuruluşu*. Ed. S. Sarısır, Y. Bazna, L. Atalay, E. T. Altındaş. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi.
- Çınar, Özgür Heval ve Üsterci, Coşkun (2008). *Çarklardaki Kum: Vicdani Red*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Durakbaşı, Ayşe (2011). *Türk Modernleşmesinin Kamusal Alanı ve Kadın Yurttaş*. Birkaç Arpa Boyu Yol S. Sancar (drl). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Durudoğan, Hülya (2015). *Lines Femmes: Kristeva, Psikanaliz ve Kadın*. Cinsiyetli Olmak Zeynep Direk (drl). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. s.51- 67.
- Enloe, Cynthia (1989). *Muzlar, Plajlar ve Askeri Üsler: Feminist Bakış Açısından Uluslararası Siyaset*. Çev. B. Kurt, E. Aydın. İstanbul: Çitlembik Yayınları.
- (2006). *Manevralar*. Çev. S. Çağlayan. İstanbul: İletişim Yayınları.
- (2004). *Feminizm, Milliyetçilik ve Militarizm*. Vatan-Millet-Kadınlar. A. Altınay (drl). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Foucault, Michel(2011a).*Büyük Kapatılma*. Çev. F. Keskin, I. Ergüden. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- (2011b). *Özne ve İktidar*. Çev. I. Ergüden. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- (2012). *İktidarın Gözü*. Çev. I. Ergüden İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- (2015a). *Deliliğin Tarihi*. Çev. M. A. Kılıçbay. İstanbul: İmge Yayınları.
- (2015b).*Cinselliğin Tarihi*. Çev. H. U. Tanrıöver. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- (2015c). *Hapishanenin Doğuşu*. Çev. M. A. Kılıçbay. İstanbul: İmge Yayınları.

(2015d). *Biyopolitikanın Doğuşu: Collège de France Dersleri (1978-1979)*. Çev. A. Tayla. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

(2015e). *Öznenin Yorumbilgisi: Collège de France Dersleri (1981-1982)*. Çev. F. Keskin. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

(2016). *Güvenlik, Toprak, Nüfus: College de France Dersleri (1977-1978)*. Çev. F. Taylan. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Gambetti, Zeynep (2012). *Foucault'dan Agamben'e Olağanüstü Halin Sıradanlığına Dair Bir Yanıt Denemesi*. Ed. Ş. Öztürk. Cogito: 70-71. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. s. 21-39.

Gellner, Ernest (2008). *Uluslar ve Ulusçuluk*” Çev: B. Ersanlı, G. Özdoğan. İstanbul: Hil Yayınları.

Gürbilek, Nurdan (2001). *Kötü Çocuk Türk*. İstanbul: Metis Yayınları.

(1998). *Vitrinde Yaşamak*. İstanbul: Metis Yayınları.

Goffman, Erving (2014). *Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*. Çev. Ş. Geniş, L. Ünsaldı, S.N. Ağırnaslı. Ankara: Heretik Yayınları.

(2009). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*. Çev. B. Cezar. İstanbul: Metis Yayınları.

(1959). *Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. New York: Doubleday

Goldberg, Herb (2010). *Erkek Olmanın Tehlikeleri: Erkek Üstünlüğü Mitini Yaşatmak*. Çev: S. Budak. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Gourgouris, Stathis (1996). *Tarihle Düş Arasında Ulus Biçimi*. Ed. T. Bora. Toplum ve Bilim: 70. İstanbul: Birikim Yayınları.

- Göktürk, Eren Deniz (2008). *1919- 1923 Dönemi Türk Milliyetçilikleri*. Ed. T. Bora. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce 4: Milliyetçilik. İstanbul: İletişim Yayınları. S.103-117.
- Hardt, Michael ve Antonio Negri. 2001. *“İmparatorluk”*. Çev. A. Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hobsbawm, Eric ve Ranger, Terence (2006), *“Geleniğin İcadı”*, çev. Mehmet Murat Şahin, İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Howard, Michael. (1978). “War and the Nation State”. Oxford: Clarendon Press
- İnsel, Ahmet ve Bayramoğlu, Ali (drl). 2004. *Bir Zümre, Bir Parti: Türkiye’de Ordu*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Mahçupyan, Etyen (2009). *Parçalı Kamusal Alanda “Toplum” Meselesi*. Ed. Ö. Laçiner. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce 9: Dönemler ve Zihniyetler. İstanbul: İletişim Yayınları. s. 273-285.
- Najmabadi, Afsaneh (2000). *Sevgili ve Anne Olarak Erotik Vatan: Sevmek, Sahiplenmek, Korumak*. Vatan, Millet, Kadınlar. A.Altınay (drl). İstanbul: İletişim Yayınları. s. 118-154.
- Nalçaoğlu, Halil (2008). *Vatan: Toprakların Altı, Üstü ve Ötesi*. Ed. T. Bora. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce 4: Milliyetçilik. İstanbul: İletişim Yayınları. s. 293-309.
- Kadıoğlu, Ayşe (2008). *Milliyetçilik-Liberalizm Ekseninde Vatandaşlık ve Bireysellik*. Ed. T. Bora. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce 4: Milliyetçilik. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kandiyoti, Deniz (1997). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar*. Çev. A. Bora, F. Özbay, F. Sayılan, H. Tapınç, Ş. Tekeli. İstanbul: Metis Yayınları.
- Kaynar, Mete K. (2009). *Totem, Tabu, Mustafa Kemal ve Atatürkçülük*. Ed. Ö. Laçiner. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce 9: Dönemler ve Zihniyetler. İstanbul: İletişim Yayınları. s. 1089- 1121.

- Kimmel, Michael S (1994). *Masculinity as Homophobia: Fear, Shame, and Silence in the Construction of Gender Identity, Teorizing Masculinities*. Calif: Sage Publications. s.119-141.
- Köseoğlu, Nevzat (2008). *Türk Milliyetçiliği İdeolojisinin Doğuşu ve Özellikleri*. Ed. T. Bora. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce 4: Milliyetçilik. İstanbul: İletişim Yayınları. s.208-225.
- Lefebvre, Henri (2012). *Gündelik Hayatın Eleştirisi 1*. Çev. I. Ergüden. İstanbul: Sel Yayınları.
- (2013). *Gündelik Hayatın Eleştirisi 2*. Çev. I. Ergüden. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- (2015). *Mekânın Üretimi*. Çev. I. Ergüden. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lemke, Thomas (2013). *Biyopolitika*. Çev. U. Özmakas, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lucassen, Jan ve Zürcher, Eric Jan (2003). *Zorunlu Askerlik ve Direniş: Tarihi Çerçeve*. Devletin Silâhlanması: Ortadoğu Ve Orta Asya’da Zorunlu Askerlik, 1775-1925. Erik Jan Zürcher (drl). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları. s. 1-23
- Michael S. Kimmel (2013). *Homofobi Olarak Erkeklik: Toplumsal Cinsiyet Kimliğinin İnşasında Korku, Utanç ve Sessizlik*. Çev. M. Bozok. Fe Dergi: 2. s. 92-107.
- Öztan, G. Gürkan (2012). *Türk Sağında Devlet Fetişizmine Dair*. Türk Sağı Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri. İ. Ö. Kerestecioğlu, G. G. Öztan (drl). İstanbul: İletişim Yayınları. s. 425-459,
- Özbay, Cenk (2012). *Türkiye’de Hegemonik Erkekliği Aramak*. Doğu- Batı: 63. s. 185-203.
- Özmakas, Utku (2012). *Foucault: İktidardan Biyoiktidara*. Ed. Ş. Öztürk. Cogito: 70-71. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. s. 53-82.
- Parla, Taha. 1991. *Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları*. Cilt:2: Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri. İstanbul: İletişim Yayınları
- Revel, Judith (2012). *Kimlik, Doğa, Yaşam: Üç Biyopolitika Yapıbozumu*. Ed. Ş. Öztürk. Cogito: 70-71. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. s: 9-21.

Roberts, John (2013). *Gündelik Hayatın Felsefesi*. Çev. E. C. Ercan. İstanbul: Doruk Yayınları.

Sancar, Serpil (2009). *Erkeklik: İmkânsız İktidar*. İstanbul: Metis Yayınları.

Selek, Pınar (2008). *Sürüne Sürüne Erkek Olmak*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- (2014). *Türkiye’de Özgürlüğü Ararken*. Cinsiyetli Olmak. Z. Direk (drl). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. s. 118- 130.

Sirman, Nükhet (2002). *Kadınların Milliyeti*. Ed. T. Bora. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce 4: Milliyetçilik. İstanbul: İletişim Yayınları. s. 4-6.

Sinclair-Webb, Emma. 2000. "“Our Bülent is Now a Commando’: Military Service and Manhood in Turkey”. *Imagined Masculinities: Male Identity and Culture in the Modern Middle East* içinde, der. Mai Ghoussoub and Emma Sinclair-Webb, Londra: Saqi Books. s. 65-80.

Sümbüloğlu, Nurseli Yeşil (2012). *Ulusun Umudu ve Felaketi Erkekler: Milliyetçi Kadın Yazarların Romanlarında Erkeklik Kurguları (1918-1951)*. Türk Sağı Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri. İ. Ö. Kerestecioğlu, G. G. Öztan (drl). İstanbul: İletişim Yayınları s. 509-539.

Şen, Serdar (2010). *Silahlı Kuvvetler ve Modernizm: Cumhuriyet Kültürünün Oluşum Sürecinde Bir İdeolojik Aygıt Olarak Ordu*. İstanbul: Su Yayınevi.

Toynbee, Arnold (1989). *Militarizmin Kökenleri*. Çev. M. Dündar. İstanbul: A Yayınları.

Turan, Ömer (2013). *Esas Duruş! “ Kışla Deneyimleri ya da Zorunlu Askerliğin Antropolojisi*. Erkek Millet Asker Millet: Türkiye’de Militarizm, Milliyetçilik, Erkek(lik)ler. N. Y. Sümbüloğlu (drl). İstanbul: İletişim Yayınları. s. 261-337.

Ünder, Hasan (1999). *30'ların Ders Kitaplarından ve Kemalizm'in Kaynaklarından Biri: Milleti Müsellaha ve Medeni Bilgiler*. Tarih ve Toplum: 192.

Ünder, Hasan ve Goltz, (2001). *Milleti Müsellaha ve Kemalizmdeki Spartan Öğeler*. Tarih ve Toplum: 206.

-(2008). *Türkiye’de Sosyal Darwinizm Düşüncesi*. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce 4: Milliyetçilik. İstanbul: İletişim Yayınları.

Ünsaldı, Levent (2008). *Türkiye’de Asker ve Siyaset*. Çev. O. Türkay. İstanbul: Kitap Yayınları.

Üstel, Füsün (2005). *Makbul Vatandaş’ın Peşinde: II. Meşrutiyet’ten Bugüne Türkiye’de Vatandaş Eğitimi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

-(2001). *Türkiye Cumhuriyeti’nde Resmi Yurttaş Profiline Evrimi*. Ed. T. Bora. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce 4: Milliyetçilik. İstanbul: İletişim Yayınları.

Walby, Sylvia (1999). *Introduction: New Agendas for Women*. Basingstoke : Macmillan, s. 1-16.

Whitehead, Stephan M.(2001). *Man: The Invisible Gendered Subject? The Masculinities Reader*. S. M. Whitehead, F. J. Barrett (drl). Malden, MA: Blackwell Publishers, s. 351-368.

Vagts, Alfred (1959). *A History of Militarism: Civilian and Military*. Meridian Books.

Yıldız, Gültekin (2009). *Neferin Adı Yok; Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devletinde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839)*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Yuval-Davis, Nira (1997). *Cinsiyet ve Millet*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Zürcher, Erik Jan (2003). *Teoride ve Pratikte Osmanlı Zorunlu Askerlik Sistemi (1844-1918)*. Çev: M. T. Akad, Devletin Silâhlanması: Ortadoğu Ve Orta Asya’da Zorunlu Askerlik, 1775-1925, E. J. Zürcher (drl) İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları. s: 87-104.

-(2005). *Savaş, Devrim ve Uluslaşma Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi (1908-1928)*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları / Tarih Dizisi.

-(2008). *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*. Çev. Y. Gönen. İstanbul: İletişim Yayınları.

-(2009). *Savaş, Devrim ve Uluslaşma: Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi (1908-1928)*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Zinkeisen, J. Wilhelm (2011). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. Çev. E. Özbayoğlu, N. Epçeli, L. Kayapınar. İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Ek 1: Yüz Yüze Görüşme Listesi

Görüşmeci 1: Görüşmeci 1 ile yapılan mülakat 21.08.2015 tarihinde gerçekleştirildi.

1990 İstanbul doğumlu, aslen Kastamonulu. Ailesi hala Kastamonu’da yaşıyor. Kendisi çalışmak için İstanbul’a gelmiş. Askere gitmeden önce bir otelde garsonluk yapıyormuş, askerlik sonrasında da aynı otelde garsonluk yapmaya devam etmiş. Babası ile arası iyi değil, askerlik sırasında sadece annesinin özlemini hissetmiş. Askerlik sırasında bir sevgilisinin olmamasının onun için bir şans olduğunu belirtti. Görsel şeylere aşırı dikkatli olduğunu vurguladı. Ancak askerlik sırasında bu dikkat halinin zayıfladığını söyledi.

Görüşmeci 2: Görüşmeci 2 ile yapılan mülakat 22.08.2015 tarihinde gerçekleştirildi.

1989 İstanbul doğumlu, aslen Trabzonlu. Ön lisans mezunu, kendi devresindeki insanlardan daha bilgili olduğunu düşünüyor. Askerdeyken boş bulduğu zamanlarda kitap okumaya çalıştığını belirtti. Askerdeyken en çok sevgilisini özlediğini ama en çok da askerdeyken sevgilisiyle kavga ettiğini söyledi. Askerlik ve silah ile kurulan ilişkiye dair dikkat çekici şeyler söyledi.

Görüşmeci 3: Görüşmeci 3 ile yapılan mülakat 26.08.2015 tarihinde gerçekleştirildi.

1991 İstanbul doğumlu, aslen Kırşehirli. 3 kardeşler, en büyük çocuk olduğu için çok fazla sorumluluğu olduğunu söylüyor. Küçük yaşta konfeksiyonda ortacı olarak çalışmaya başlamış. Bu nedenle duygusal açıdan güçlü bir erkek olduğunu düşünüyor. Askerlik ve günlerin aynışması, sıradanlık üzerine ilginç şeyler söyledi. Erkekler arasındaki çatışmaya dair tespitlerde bulundu.

Görüşmeci 4: Görüşmeci 4 ile yapılan mülakat 26.08.2015 tarihinde gerçekleştirildi.

1991 Bolu doğumlu, aslen Bolulu. Tek çocuk, ailesine çok düşkün olduğunu belirtti. Bu nedenle askerlik sırasında zorlandığını düşünüyor. Askerliğini yapmış olmanın iş bulma açısından kolay olduğunu düşünmüş, ancak pek bir farklılık olmamış. Hala iş aradığını belirtti.

Görüşmeci 5: Görüşmeci 5 ile yapılan mülakat 27.08.2015 tarihinde gerçekleştirildi.

1990 İstanbul doğumlu, aslen Samsunlu. 5 kardeşler, ailenin ortanca çocuğu. Ön lisans mezunu, yoksul oldukları için üniversiteye gidemediğini söylüyor. Üniversiteli olanlara askerde daha nazik davranıldığını belirtiyor.

Görüşmeci 6: Görüşmeci 6 ile yapılan mülakat 27.08.2015 tarihinde gerçekleştirildi.

1990 Sakarya doğumlu, aslen Bolulu. Üniversiteyi kazanmış ama gitmeyi tercih etmemiş. En çok askerdeyken bu kararından pişman olduğunu belirtti. Askerlikte kurulan ilişkilerinin askerlik sonrasında da devam ettirildiğini, bunun neredeyse bir ihtiyaç olduğunu söylüyor.

Görüşmeci 7: Görüşmeci 7 ile yapılan mülakat 09.11.2015 tarihinde gerçekleştirildi.

1991 Bolu doğumlu, aslen Bolulu. Askerliğin bedende yarattığı değişimlere dair ilgi çekici şeyler söyledi. Askerliğin bedeni tehlikeye soktuğuna inandığını belirtti.

Görüşmeci 8: Görüşmeci 8 ile yapılan mülakat 09.11.2015 tarihinde gerçekleştirildi.

1990 İstanbul doğumlu, aslen Sivaslı. 2 kardeşler, askere kardeşiyle birlikte gitmiş. Ancak aynı bölüğe çıkmamışlar. Askerlikte günlerin aynışmasına dair dikkat çekici bilgiler verdi.

Görüşmeci 9: Görüşmeci 9 ile yapılan mülakat 17.11.2015 tarihinde gerçekleştirildi.

1990 Ankara doğumlu, göçmen olduğunu söyledi. Milli değerlere sahip çıkılması gerektiğini belirtti ve askerliğin bir vazife olduğunu ekledi. Askerlikte en önemli şeyin emirlere kayıtsız uymak olduğunu söyledi. İnşaatlarda çalışarak geçimini sağlıyor, evlenmek istiyor. Askerdeyken sevgilisinden ayrılmış, kadınların erkekleri yolda bıraktığını düşünüyor.

Görüşmeci 10: Görüşmeci 10 ile yapılan mülakat 19.11.2015 tarihinde gerçekleştirildi.

1989 Trakya doğumlu, Bolu'da yaşıyor. Askerlik yapmanın onu değiştirmedığını düşünüyor. “Zaten öncesinde de vatanını seven biriydim, şimdi de öyleyim ama yine de tekrar askere gitmem” diyerek düşüncelerini belirtti. Ancak askerliğin güvenini arttırdığını söylüyor. Askerlik sonrasında ticarete atılmış, geçimini ticaret ile sağlıyor.

Görüşmeci 11: Görüşmeci 11 ile yapılan mülakat 19.11.2015 tarihinde gerçekleştirildi.

1991 Sivas doğumlu, aslen Karşlı. Ailesiyle birlikte İstanbul'a gelmişler. Birçok farklı işte çalışmış, ne iş olsa yaparım düşüncesinde. Babasından sürekli şiddet gördüğünü, askere gitmenin bir kaçış olduğunu söylüyor. Askerden döndükten sonra bir tekstil firmasında ütücülük yapmaya başlamış. En büyük isteğinin ailesinin yanından ayrılıp

başka bir eve çıkmak olduğunu söylüyor. Askerliğin bu nedenle ona iyi geldiğini belirtiyor.

Görüşmeci 12: Görüşmeci 12 ile yapılan mülakat 23.11.2015 tarihinde gerçekleştirildi.

1985 doğumlu, aslen Bolulu. Ön lisans mezunu, biraz geç bitirdiği ve kendini hazır hissetmediği için askere geç gitmiş. Acemi birliğinde özellikle yemin töreninde bunun bir dezavantaja dönüştüğünü söylüyor.

Görüşmeci 13: Görüşmeci 13 ile yapılan mülakat 25.11.2015 tarihinde gerçekleştirildi.

1990 doğumlu, aslen Ardahanlı. Bir fabrikada işçi olarak çalışıyor. Hasta bir kardeşi var, onun bakımını üstlendiği için 13 yaşında çalışmaya başladığını söylüyor. Askerlik sonrasında evde hiçbir şeyin değişmemiş olması ve hissedilen yabancılığa dair ilginç bilgiler veriyor.

Görüşmeci 14: Görüşmeci 14 ile yapılan mülakat 26.11.2015 tarihinde gerçekleştirildi.

1990 doğumlu, aslen Gaziantep'li. 4 kardeşi var, ailesiyle birlikte çiftçilik yapıyor. Kendini kitap okuyan, öğrenme isteği olan bir insan olarak tanımlıyor. Usta birliğinde yaşanan gündelik hayat deneyimleri ve erkeklik hallerine dair dikkat çekici bilgiler veriyor. En büyük hayali üniversite okumak ve kampüs ortamını yaşamak. Hayatın onu erken olgunlaştırdığını düşünüyor.

Görüşmeci 15: Görüşmeci 15 ile yapılan mülakat 02.12.2015 tarihinde gerçekleştirildi.

1991 doğumlu, aslen Vanlı. Geçimini şoförlük yaparak sağlıyor. Askere gitmeyi en çok evlenmek için istemiş. Ancak askerden döndükten sonra da evlenememiş, şuan bekâr. Askerlik sırası ve sonrasına dair ilginç kıyaslamalar yapıyor. Yemin töreninin askerliğinin en önemli günü olduğunu belirtiyor.

Ek 2: Yarı Yapılandırılmış Mülakat Formu

Genel sorular

1. Günlük ve haftalık yaşantınızdan bahseder misiniz?
2. Kaç yaşında askere gittiniz?
3. Nerede yaşıyorsunuz?
4. Askerliğinizi nerede yaptınız? Acemi ve usta birliği?
5. Askerlik yapmak sizin için ne anlam ifade ediyor?
Askerlik yapmanız aileniz için ne anlam ifade ediyor?
6. Askerliğin zorunlu olması sizin için ne ifade ediyor?
7. Askerlik zorunlu olmasaydı, askere gitmeyi tercih eder miydiniz?
8. Sizce kadınlar da askerlik yapmalı mı, neden?

Askerlik Görevine Başlarken

9. Askerliğe başlamadan önce askerlikle ilgili düşünceleriniz nelerdir?
Askerlikle ilgili düşüncelerinizin oluşmasında neler etkili olmuştur? (sosyal medya, yakın çevre, aile, arkadaşlar, karşılaştıkları kişilerin deneyimleri vs))
10. Askere gönüllü olarak mı gittiniz, yoksa aile, iş, çevre gibi durumların etkisi var mıdır?

Askerlik Süreci

11. Birliğinize teslim olduğunuzda ilk olarak neler sizi etkilemişti, neler düşünmüştünüz?
12. Kışla ve birlik yaşantınız nasıldı, günleriniz nasıl geçti, bahseder misiniz? Bir gününüzü nasıl geçirdiğinizi anlatabilir misiniz?
13. Çarşı izinlerini nasıl değerlendirdiniz, neler yaptınız? İlk çarşı izni size ne hissettirdi?
14. Askerlik deneyimi sırasında rahatsız olduğunuz herhangi bir şey oldu mu, olduysa nedir?
15. Askerlik sırasında serbest zaman etkinlikleriniz var mıydı, varsa nasıl değerlendirdiniz?
16. Acemi eğitiminden sonra kısa bir tatil için memleketinize geldiniz mi, geldiyseniz evde olmak size neler hissetti?
17. Askerlik sırasında gündelik hayatın size farklı gelen yönleri nelerdir? Bu deneyim sırasında nelere daha kolay adapte oldunuz, nelere ısınmakta zorlandınız?
18. İlk nöbet deneyiminiz nasıldı, size neler hissettirdi?

İkili İlişkiler

19. Diğer askerlerle ilişkiniz nasıldı, biraz bahseder misiniz? Hiç sorun yaşadınız mı?
20. Arkadaş seçiminde nelere dikkat edersiniz? Nasıl insanlarla arkadaş olmayı tercih edersiniz?
21. Askerliğini sizinle aynı yerde yapan diğer bireylerle aranızda herhangi bir fark olduğunu düşündünüz mü?
Bu farklar sizce neden kaynaklanıyor? (sınıf, gelir durumu, mezhep, din farkı, ırk...)
22. Komutanlarınız ile ilişkileriniz nasıldı, bahseder misiniz?

23. Komutanlardan biriyle herhangi bir tartışma yaşadınız mı, ya da çok sevdiğiniz bir komutanınız oldu mu? Neden?
24. Diğer erler arasında herhangi bir gruplaşma olduğunu düşündünüz mü? Sizce bu gruplaşmalar neden kaynaklanıyor olabilir? (mezhep farklılıkları, yaşayış biçimi, ait olduğu toplumsal sınıf, ırk)

Mekânlar

25. Yatakhane nasıl bir yerdi, biraz tarif eder misiniz?
Yatakhaneyi kaç kişiyle paylaştınız?
Size ait özel bir alan var mıydı?
26. Yemekhane nasıl bir mekândı, tarif eder misiniz?
27. Kışla nasıl bir yer, tarif eder misin, avlu ve bahçe alanı var mıydı?
Varsa bu alanlarda serbestçe dolaşabiliyor muydunuz?
28. Eğitim gördüğünüz yerlerden bahseder misiniz?
29. Bu mekânlarda yalnız kalabileceğiniz yerler var mıydı?
30. Nerelerde nöbet tuttunuz, nöbet tuttuğunuz alanlardan bahseder misiniz?

Cinsellik

31. Kadın- erkek ilişkileri hakkında ne düşünüyorsunuz?
32. Erkeklik denildiğinde aklınıza neler geliyor?
33. Kadınlık denildiğinde aklınıza neler geliyor?
34. Cinsellik sizin için ne ifade ediyor? (sadece evlilik sonrasında mı olmalı, yoksa evlenmeye gerek yok mu?)
35. Eşcinsellik sizce bir hastalık mı, yoksa tercih midir?
36. Askerlik sırasında cinsellik eğitimi aldınız mı, aldıysanız neleri içeriyordu?

Askerlik sonrası

37. Askerlik bitiminde memleketinize döndükten sonra askerlik öncesi yaşantınıza hemen alıştınız mı yoksa zorlandınız mı, neden?
38. Şu anki tecrübenizle ile askerlik yapmadan önceki düşüncelerinizde bir değişiklik olduğunu düşünüyor musunuz, düşünüyorsanız ne gibi değişiklikler var?
39. Askerlik deneyiminin size bir şeyler kazandırdığını düşünüyor musunuz, düşünüyorsanız ne gibi şeyler?
40. Şu anki tecrübenizle yeniden askere gitmek ister misiniz? Neden?